

EGYÜTT 2012/2

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata,
az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Bakos Kiss Károly (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1965–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Dr. Botlik József, Fodor Géza

BETHLEN GÁBOR

Alapkezelő Zrt.

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap és a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Babuskin tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: 3TN⁰188
A folyóiraton nyereség nem képződik

VAN NEKEM EGY FELESÉGEM

Kárpátaljai magyar népdal

Poco rubato

Van ne - kem egy fe - le - sé - gem, jaj, jaj, ja - ja jaj !

Reg - gel nyolc ó - ra - kor fel - kel hi - bi - dig, ha - bo - dog, hopp, hopp, hopp.

A szemében csúnya csipa, jaj, jaj, ja-ja-jaj,
Mint egy rendes tajtékpipa, hibidig, habodog, hopp, hopp, hopp.

Az orrában olyan velő, jaj, jaj, ja-ja-jaj,
Mint egy rendes gyúróteknő, hibidig, habodog, hopp, hopp, hopp.

A fejébe' annyi tetű, jaj, jaj, ja-ja-jaj,
Mint a zsótárba' a betű, hibidig, habodog, hopp, hopp, hopp.

Énekelte: *Pisák András, született 1925-ben, Márokpapiban*

Gyűjtötte: *Vári Fábián László 1997-ben, Nagypaládon*

TARTALOM

BORBÉLY ANDRÁS: Dobál az Úristen (vers)	2
BARTHA GUSZTÁV: Rémtörténet 2. (novella)	3
CSORDÁS LÁSZLÓ: A hegyre fel (Lövétei Lázár László verse elé – jegyzet)	7
LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: Nyolcadik ecloga (vers)	8
CSEH SÁNDOR: Akácfa alatt (regényrészlet)	10
LŐRINCZ P. GABRIELLA: Nagypéntekig, Húsvét, Otthon (versek)	20
ORTUTAY PÉTER: Buli az Igaz Szónál (dokumentum-novella)	24
TAR BÉLA: Valahol Angyal, Nincs, én leszek (versek)	36
ERNYEI BEÁTA: Ezerarcú Liliomfi (színházkritika)	39
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A szeretet próbája (tanulmány)	42
ZUBÁNICS LÁSZLÓ: Tisztelgés Zichy Mihály születésének 185. évfordulója előtt (tanulmány)	52
SZÖLLŐSY TIBOR: A fekete bárónó (tanulmány)	57
LENGYEL JÁNOS: II. Rákóczi Ferenc és a szabadságharc hadserege (tanulmány)	63
DUPKA GYÖRGY: 1947 – a magyar és német internáltak hazatérésének esztendeje (tanulmány)	82
CSORDÁS LÁSZLÓ: Betyársors, pandúrélet (recenzió)	93
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, Új könyvek	98

BORBÉLY ANDRÁS

DOBÁL AZ ÚRISTEN

BAKOS KISS KÁROLYNAK

*dobál az Úristen kezeket lábakat
tüdőket dob tűzre nyelveket eltöröl
szárnyat tör tollfosztó viharokban bujkál
városokat teremt örvénylő középbe*

*utcasarokból lesz kutyák temetője
véres és üszkös csontok halma: város
inat tép fölsebzí fiának ágyékát
vérével mos le vért elevent ebédel*

*dobál az Úristen körömházakat tép
emberi téglákból épít tornyot: Babel
angyalt is megaláz teszi szolgájává
szolga és úr ő ki koldul majd kinevet*

*tetemeken lépdél át a tengereken
legvégső táncokat újra meg újra jár
föltámad szemünkre dobálja halálát
föltámad gyermeki csontból épít házat*

*dobál az Úristen kövekkel megdobál
tetemre hívja az élőket és a holtat
kimetszi belőled képét a halálnak
lábának számolyát hátadra szegezi*

*sírjakok egyre és egyre csak sírjakok
míg szétreped dermedt orcátokon a hús
fogakkal tépessék szét a ti testetek
mert dobál az Isten mert megdobál az Úr*

BARTHA GUSZTÁV

RÉMTÖRTÉNET 2.

– Mint egy szappanoperában: a léhűtők összepisálták a csehó mellett a házfalakat, és se szó, se beszéd, ököllet egymásnak estek.

– És aztán?

– Borda- és állkapocstörés, agyrázkódás... Nem tettek feljelentést.

– És aztán! Beat, hard rock, techno; médiafelfújtt piercinggel, nyakatekert borosüveg, ürge fürge fittyfene, sötötő – hadarta a kapitány. A párnázott ajtók mögött nem keresgélnek a szavakat. – Nélkülözés, szeretethiány, brutalitás; szadóka-mazóka, csecse fröccsi pornóka... Ugyan már, főhadnagy! A banalitások bodorítása kinek hiányzik?

A párnázott ajtók mögött nem keresgélnek a szavakat, értelmezésük a feladat. A főhadnagynak ez a munkája, tíz éve; nemcsak a ragok, a képzők és a jelek is ugyanazok. Ellenben volt főiskolai évfolyamtársai maholnap tábornokok. *Betula pendula*¹, egy húron pendül a... – mondhatná a kapitány.

Betula pendula: évi egy-két felindulásból elkövetett gyilkosság, pár betöréses lopás, néhány csalás és nincs sötötő. Háromutcányira a kisváros központjától bármi megtörténhet, nem az ígéret földje. Ha egymásnak estek, hát egymásnak estek – Isten nem veri őket eléggé!

Háromutcányira a városközponttól az embereknek nincs rálátásuk a milíciakapitányság szürke, háromszintes épületére. A szűk lépcsőfeljáróra, a hosszú folyosókra, a keskeny szobák falainak hajszáltrepedéseire, a pókhálós plafonsarkokra meg jobb nem emlékezni. A kapitány jó ember. A fiatal kis hadnagy bezzeg, úgy tesz, mintha nem tudná, hogy a párnázott ajtók mögött a valakiknek van igazuk, még ha nincs is igazuk.

A kapitány jó ember. Nem szabadna feldühíteni. Olyankor csapkod, habog, ordítózik. A bűncselekménynek ni-nincs csicsapicsás alátéte, nem krigli sör, amit fe-felhajtunk, aztán kipisálunk! A törvényesség, hogy mondjam, fejedre koppint, és arról koldulsz.

Nem szabadna feldühíteni. Ha lehiggad kíváncsi lesz a részletekre, nem félvak a homályban.

¹ Közönséges nyír, a szibériai tajgaerdők egyik uralkodó fafajtája.

– Egyikük futásnak eredt, a városközpont irányába.

– Topp-trapp – hümmögte a kapitány, miközben dolgozószobája ablakához lépett –, hogy kibelegyék, nyúzzák-sózzák.

– Olvasatomban a csirkefogók csak azért nem érték utol, mert nem akarták – mondta a főhadnagy, és a kezében tartott sárgaszínű dossziét a kapitány íróasztalára tette. – A balhé egy gyilkosság része, vastagon megfigetett provokáció.

– Balhé, bolha, széna-szalma... – sorolta a kapitány fejcsóválva, s nem fordult lassan beosztottja felé, és így tekintetük sem találkozott. – Láthatja, te a városközpont, minden út a korszóra vezet. Ki nem szeret parádézni?

Ha az érzelem vélemény, és a vélemény még nem igazság, akkor mi hát az igazságosság? Törvényesség és rend a trend a... – válaszolhatná a kapitány. Vagy dühösen azt, hogy fo-foglalkozási ártalom, meg hogy mondjam, dugig az előzetes, egy tút se... Üres tea, köleskása.

A fogdában lehetetlen cigarettát kunyerálni.

Tíz nap, és félni fogsz leülni, elfelejtesz felállni.

Egy hónap alatt beteg léggé pofo... profiloznak.

A szóbeszéd is beszéd. A felgyülemlett sérelmek nyomban kifakadnak, amint zörögni kezd a haraszt. Az áldozat barátjánőjét elszerette valaki, aki valaki a városban, hozzá fontos valakinek kebelbarátja, vadásztársa.

– A járdán gázolta halálra a szerencsétlent az ismeretlen elkövető. A vérnyomok tanúsága szerint az áldozatot onnan vonszolták az úttestre, hogy cserbenhagyásos gázolás látszatát keltsék.

A kapitány nem hallgatott rezzenéstelen arccal:

– Vér, vád, sár: dobálózik itt. A milíciakapitányság, hogy mondjam, nem kocsma, nem a... a Havasi kürt meg, na... a Havasigyopár. Nem krigli sör mellett mulatjuk az időt! Érti már, mit nem ért?

Sunyiság, hazugság, irigység: a csirkefogók szentháromsága. Az alattomos szélhámos-kodik, a rátarti rabol, a gyűlölködő gyilkol. Nehéz megérteni? A süketelés része a nyomozati szakasz kihallgatásainak, akár a türelem. A gyanúsított, előbb vagy utóbb, elbizonytalanodik, gesztusai elvesztik automatizmusukat; beszéde lelassul, halkul és akadozik, próbálja tompítani a kimondott szavak magánhangzójának érzelmetöbbletét. Hiába. Csodálkozás, rémület; bizakodás, reménytelenség; belátás, félelem... Az érzelmek váltóláza elködösíti tekintetét: reszketni kezd a kéz, teste remeg, és homlokát kiveri a hideg verejték. Ekkor kell megszorítani, sarokba szorítani, addig szorítani... A főhadnagynak ez a munkája. Prima spanyolcsizma!– dicsérhetné a kapitány, ha nem lenne kapitány.

A kapitány jó ember – Isten éltesse soká! –, valaki, aki minden tetteére talál magyarázatot, csak egyre nem, hogy mi végre hajhássza háromutcányira a városközponttól a szerelmet.

– A közvélemény még nem igazság.

– Ez igaz – hagyta helyben a kapitány.

– Néhány, főként Internetes újság szerkesztősége azonban kezdi kapizsgálni, mit várnak tőlük az olvasók. Téma az aszfalton...

– Téma le-le... leszarva! – fordult sarkon, s csapott tenyerével az íróasztalra a kapitány. – Ne zsa... sarcoljon, hogy mondjam, átlátok... Vegye, vigye a fenébe az irományát, fa-fakabát!

Sorsvesztő, sorvasztó, borzasztó egy élet! Folyton vigyori, hihi-haha percemberkék kapaszkodnak maroktelefonjaikba, komoran. Gomora és Szodoma, komoly a gyomor a... Nincs humora: székrekedés. Igazságosság, ugyan már! Az igazág nem vágott virág, egy nőt se vett még le a lábáról, kevélykedni meg végképp nem lehet vele. A fiatal kis hadnagy bezzeg, úgy tesz, mintha nem tudná, hogy a választás évében a politikai elvárások elvarrások; ennyi az annyi, nincs sötöbő!

– Ha az áldozat a kivilágítatlan, szűk, gidres-gödrös utcák valamelyikén menekül, az eset valóban nem tűnne többnek egy szimpla közlekedési balesetnél. Váratlanul a jármű elé lépett vagy futott, netán rohant. A közlekedés-rendészeti elkabajmolódnának a szavakkal egy darabig, aztán ad acta-ra tennék az ügyet.

– Tanulhatna tőlük!

– Úgy huszonhárom óra tájt szedelőzködött fel mindkét társaság. A Havasi kürt tulaja a konyhaajtóból lesi a pultost és a pincérlányokat. Az asztaloknál tuti bizniszről, kocsikról, fociról folyt a duma.

– Kit érdekel!?

– Nem hangoskodtak, nem froclizták egymást – folytatatta a főhadnagy –, a könnyűvérű nőcskéek szexuális szokásai sem kerültek terítékre. A kompániák sűrű poharazgatásban volt valami kimódoltság, valami végzetszerű, valami... Megfogalmazni nem igen lehet, csak megérezni. A tulajnak jó orra van.

A kapitány nem értetlenkedett széttárt karokkal, nem igazgatta bosszúsan egyenruháját. Valószínűleg a hirtelen mozdulat, amivel a sárgaszínű dosszié után nyúlt, volt az egyetlen gesztus, ami jelezte, hogy fogytán a dühe.

A szóbeszéd rosszindulatú, felelőtlen vélekedés!

A főhadnagy megigazíthatná a nyakkendőjét, és a fenébe, a haja is hogy áll!

Arra bezzeg nem rest, hogy többértelműséget tulajdonítson, a papírosra pötyyent légyiszarnak.

– Szerlelemfáltás... Becsületsértés... Életveszélyes fenyegetés... – olvasta sebtében a kézzel írt jelentést a kapitány. – Hol élnek ezek az emberek, Korzikán?

– Háromutcányira a városközponttól – felelte a főhadnagy. – A jelentés végén olvashatja a számba vehető gyanúsítottak névsorát, akik bizonyíthatóan háromutcányira a városközponttól hajhásszák a szerelmet. Így igazságos.

– Ú-úgy! – húzta a szót a kapitány. – Most álljak ki a korzóra, és tartsak névsorolvasást? Ugyan már, főhadnagy! A szappanoperákban teszik közhírré, hogy inukba szállt a bátorság, holnaptól reszketni fognak holmi vélekedésektől. Ne tegyen úgy, mintha nem tudná: ha keresztre feszíteti magát sem fog tudni semmit se bebizonyítani!

A kapitány jó ember.

Arany János: Ágnes asszony

ÁT-NÉZŐ

A HEGYRE FEL

(LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ VERSE ELÉ)

Űl a Költő a bárpultnál, s nézi a söröskorsóban a felszálló buborékokat. Várja, hogy a hab ülepedjen kicsit. Álmos szemeivel körbe-körbe néz a helyiségben. Van-e végre valaki, aki meg tudná mondani: mi a lényeg? Ironikus képsor. Már-már komikumba hajlik. De a klasszikusokat idéző töprengés hangulata árad belőle. Mit keres a Költő ma a nagyvilágban? Mint minden korban: a lényegyet. És helyette csak az unalmat találja mindenhol. Meg a vesztes csatákkal szembesül: „Összekalandoztam nagy bölcsen a lenti világot. / Volt is pár «Augsburgom»”. A bibliotéka sem elégítheti ki, mert ott sem találja meg, amit keres. De ha ezek után meg akar térni egy békésebb helyre, feladván a bolyongást, a világ birtokbavételének lehetőségét, magát a keresést, lesz-e értelme a létnek? Ez lenne a cél? Ugyan. Valószínűleg Madách Ádámja sem törődne ebbe bele: „A cél voltaképp mi is? / A cél, megszünt a dicső csatának, / A cél halál, az élet küzdelem, / S az ember célja e küzdés maga.” Valahogy így.

A Pásztor a kétségbeesett, a mindent túlkomplikáló Költőnél harmonikusabb életet él. Nem tesz fel bonyolult kérdéseket, így nem is kell állandóan törnie a fejét holmi megoldhatatlan egzisztenciális problémákon. Csak él: megszokás szerint. És dolgozik. Minden a maga rendje-módja szerint működik: a nap reggel felkel, este pedig lefekszik. Nem kérdi meg: miért? Azon sem töpreng, hogy ez valójában egy metafora lehet, s a Nap nem ilyen antropomorf természetű. De ez nem számít. A Pásztor azt gondolja lényegnek, ami épp a hegyről elé tárul: „Hogy mi a lényeg?! / most például a szép, piros alkony...” Ennyi. A legtökéletesebb egyszerűség.

Nem, ez nem az az idillikus természeti kapcsolat, mint amit Vergilius kereshetett eclogáiban. Sokkal inkább rokon a Radnótié: a háború fenyegetettsége és a természeti béke vágya egy évezredek átívelő versforma lassú, olykor kissé megbicsakló dobogásában. Kibékíthetetlen diszsonancia. Vagy mégsem az? Csakhogy ma Erdélyben nem háború van: unalom, egzisztenciális válsághangulat. Hol keressük a lényegyet? Van-e lényeg egyáltalán?

CSORDÁS LÁSZLÓ

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

NYOLCADIK ECLOGA

„Aus den Gärten komm ich zu euch, ihr Söhne des Berges!”¹
(Hölderlin)

KÖLTŐ

Mért fened úgy a halasbicskát, sógor? mire készülsz?
Rég elmúlt már húsvét itt, a hegyek tetején is!
Inkább október közepén, Aurélia napján
öld meg a bárányt, s nem lesz faggyúíze a húsnak...

PÁSZTOR

...s holnaptól nem fog csavarodni a kosnak a szarva,
holnapután meg a sárga savóba fog ívni a márna...
Rég nem láttalak errefelé! hol nyomtad a hátad?
Mert legutóbb még nem voltál ilyen erdei ízű.

KÖLTŐ

Összekalandoztam nagy bölcsen a lenti világot.
Volt is pár „Augsburgom”, akárcsak az ősmagyaroknak.
Azt hiszem, illik most már végleg visszavonulni,
és ez a hegy biza jobb, mint bármely bibliotéka...
Mondsza, miféle madár tipeg ott a fenyőfa tövében?

PÁSZTOR

Ott a keresztcsőrű,
de amott meg egy árva süvöltő...

KÖLTŐ

Hurrá! itt maradok nálad, s majd zengek a hegyről!

¹ „Kertekből jövök én, hegy szülte fiak, tiközétek...” (Rónay György fordítása)

PÁSZTOR

Sok gyönyörű dicshimnusz hangzott már el a földről,
s látom, hogy te is ott tülekedsz zöld füffel a sorban.
Jó lehet ennyire hinni egy ügyben – csak be ne bukjon:
annyi az új hajtás! nem látom tőlük az erdőt...

KÖLTŐ

Bánom is én!
Annál, ami volt, csak jobb jöhet itten:
mintha szögesdrótok közt éltem volna eleddig:
minden sarkon az én kis jósorsomra vigyáztak!
Itt, nálad legalább nem akar megváltani senki...

PÁSZTOR

Nincs neked, öcskös, komplett nagykórház az agyadban?
Vesszek meg, ha tudom, mire jó a poéta-kesergés...
Éjjel-nappal unatkoztok; bizony, itt a bibétek...

KÖLTŐ

Sejtettem, hogy meg kell majd magyaráznom a dolgot.
Hát ide hallgass! mondok most egy példabeszédet:
„Abban az évben eléggé meg voltam nyomorodva...”

PÁSZTOR

Április 1-je abban az évben keddre esett volt...

KÖLTŐ

„...Ültem a bárpultnál, és mind az járt a fejemben:
»Meg kell tudnom az első embertől, mi a lényeg«...”

PÁSZTOR

Hogy mi a lényeg?!
most például a szép, piros alkony...
Menj haza, sógor, s dönts el, hogy mit akarsz igazából...

CSEH SÁNDOR

AKÁCFÁK ALATT

Délután a tanítóúrékhoz vendég érkezett, méghozzá az ötödik szomszéd, Imre bátya személyében. Hórihorgas, negyven év körüli volt őkelme és alighanem ő volt a falu legmagasabb embere. Lacinak igencsak magasra kellett emelnie a fejét, hogy az arcát lássa, s úgy vélekedett, biztosan sokszor mondták neki kiskorában, hogy nagyra nőj, ő pedig szót fogadott. Egy szó, mint száz, Szabó Imrének hívták, de mindenki csak Nagyszemű Szilvának, természetesen, csak a háta mögött.

A nagy embert hellyel kínálták, aminek örült is, mert beszélgetni – azt nagyon szeretett. A hanghordozásából ítélve nem Badalóban született, sőt, kissé „urason” is beszélt. Aránytalanul kicsi fején kalapot, derekán pedig hosszú, térd alá érő kék surcot viselt. A felnőttek sokféléről beszélgettek: az egészségről, a munkáról, a nehéz életről, a politikáról, meg valamilyen lóról, amelyiknek átestek a túlsó oldalára, de ezt Laci nem nagyon értette. Nagyszemű Szilva különben a tanítóúrék seprűkötője is volt, így hát az is szóba került, hogy majd az őszi ciroktermésből az idén is megköti a jó seprűket a mester. Aztán a magas ember, hogy témát váltson, másra terelte a szót.

– De megnőtt ez a gyerek, mióta nem láttam! - mondta, s a fiúra mosolygott.

– Hány éves vagy?

– Hat éves vagyok! - vágta rá büszkén Laci.

Bizony, Szabó úr – szólt közbe a tanító úr, már hat éves a fiatalember, lehet, hogy már szeptemberben iskolába megy. Ha nem lesz meg az osztálylétszám, talán felveszik. Na de Szabó úr! Úgy higgye el, hogy ez egy országos lingár, nem bírunk vele, gyakran kikap. Képzelve el, tegnap már az első napon rögtön összeverekedett valamelyik gyerekkel. Az új ruhája úgy nézett ki rajta, mint a kutyaólbán a rongy.

Nagyszemű Szilva szenvedélyektől mentes, mélyen vallásos ember volt. Mindjárt így kezdte:

– Ha a Jóisten is úgy akarja, akkor majd kiforja az magát, tanító úr! Az a fontos, hogy egészséges legyen! Hanem mondok én maguknak valamit, ha nem haragszanak meg. Itt van ez a falusi pulya, semmi sincs azokon,

csak egy kisgatyá. Nyár van, meleg van, nem kell őket féltetni, a csonárba nem üt a ménkű. Hadd járjon a maguké is úgy, pucéron, mezítláb, így még mosni se kell rá, aztán a többi már a Jóistentől függ, higgyék el nekem.

A tanítóúr bólintott.

– Igaza van, Szabó úr! Hallod, Ilonka! – szólt a feleségének. – Ezentúl ne adj rá semmit. Hadd edződjön, barnuljon, úgy is olyan sápadt, mint a holdvilág és kevesebb lesz a gondod is!

Lacinak se kellett ezt kétszer mondani, szélvész módjára dobálta le magáról az inget, nadrágot, szandált és egy másodperc múlva már az udvarokon próbálgatta a kavicsokon, hogyan állja a finom talpbőre a strapát. Magában nem győzött eleget hálálkodni ennek a hosszú embernek, aki ilyen szerencsésen megszabadította őt az „uras” viselettől.

Laci vörös szőrű kutyáját Domcsinak hívták. Ez a kutyanév a Bodri szónak valamilyen nyakatekert változata volt, de ebből nem adódtak gondok, mert a négylábú nagyon meg volt elégedve vele. Most megszagolta gazdája mezítelen lábát és egy elégedett vakkantással ő is helyénvalónak találta a nyári viseletet.

A szomszéd lócán már jó ideje ott üldögélt Pali és Dugó, egy zsinog volt a kezükben. Laci, abban a tudatban, hogy a ruhája már úgysem szenvedhet kárt, Domcsi kíséretével közelebb ment hozzájuk. A fiúk, mintha az előző nap misem történt volna, barátságosnak tűntek, s Laci ezt a változást nyilvánvalóan az egyszál gatyára való vetkőzésének köszönhette. Különösen a Dugó arcára ült ki valamilyen furcsa ördögi vigyor emiatt. A díszes társaság hamarosan még két fővel szaporodott. Az idősebbik, az alvégi jómadarak egyike, Mózsi volt, Vén Bajusz legkisebbik unokája, aki északombájn és főmókamester volt egy személyben, a másikat pedig Gusztinak hívták. Guszti egy különös módját választotta a társalgásnak, amíg a többiek vitatkoztak, ő sűrű „A” kiáltásokkal hívta fel magára a figyelmet.

Mózsi volt a vitaindító és érezni lehetett a hadaró beszédén, hogy akár valótlán dolgok elmondására is képes, csakhogy társai felnézzenek rá, mint vezérükre. Izgatottan beszélt, és saját maga is elhitte és élvezte, amit mond.

– Izé, ni! Egyszer meg Puskás olyan magasra rúgta a labdát, hogy elég vót kívárni, amíg leesik, amikor meg leesett, olyan magasra pattant, mint a templomtorony. Üneki fekete szalag van rákötve a jobb lábára, mert olyan erős rugása van, hogy ha az valakit eltalál, meghól. Má vót is, aki meghótt! Grosics nem is meri védeni a rugását, mert fél tüle.

Guszti élénken felkiáltott:

– „A!”

Laci bár jól tudta a többiekkel együtt, hogy butaság az egész, de olyan szépen hangoztak ezek szavak, hogy szívesen elhitték neki a Hány Jánoskodást, mert a világhírű aranycsapatról és a példaképpel állított játékosairól bármit jólesett hallani.

Palinak is volt hozzászólása.

– Karcsi bátyám meg olyan kacsát lütt, amit nem szabad mondani senkinek, höszt azt mondta, ha jó leszek, éngem is visz magával.

Gusztí ismét megszólalt:

– „A!”

– A zónában is vót má Karcsi bátyám – folytatta Pali –, a kapitánnyal meg a kolhozelnökkel, höszt ott meg lüttek fácánt, vidrát, meg árammal fogták a halat a Tiszában, de ezt se szabad elmondani senkinek.

– „A” – mondta Gusztí és bólintott egyet.

– Milyen az a vidra? – kérdezte Laci.

Pali mérgesen válaszolt.

– Mit tudom én, milyen! Olyan bajjuszos, de el ne mondjátok senkinek!

Az úton egy lovasfogat nagy rakomány lucernát szállított. A fiúk felkészenültek az ilyenkor szokásos teendőkre, s amikor kissé elhaladt a szekér, hátbatámadták. Nagy igyekezettel húzigálták a lucernát, miközben Laci csodálkozva figyelte a történést. A fogatos, amikor már sokallta a dolgot, cifra szóvirágok kíséretében, ostorával megcsapdosta a tolvajokat.

– Adok én nektek lucernát, az anyátok jóreggelit! – kiáltotta végül és orra alatt bazsalyogva hajtott tovább.

Pár méterrel odább két asszony művelte ugyanezt, elég hatékonyan. Ledobáltak az útra egy jó néhány csomót, majd visszafelé menet felszedték. A kocsis úgy tett, mintha észre sem venné őket, de a sikamlós megjegyzéseit velük is közölte. Laci mindenre kíváncsi volt és magyarázatot kért erre a meghökkentő esetre.

– Hát ezt szabad – mondták a fiúk. Ez nem számít lopásnak, mert mindenki látja, meg amúgy is a kolhozé. Azt mondják az öregek, ha valaki élheterlen, akkor nem erre a világra való! De hagyjuk, te ezt úgysem érted!

– Dehogysis nem értem – mondta Laci –, ha úgy kell, akkor úgy kell. Hát az a madzag meg mire kell ott a kezetekben?

Pali most Mózisíék felé fordult és behunyta a jobb szemét. Lehetett ezt egy hosszú kacsintásnak is nevezni.

– Ez egy újfajta játékra való – mondta. – Úgy kell játszani, hogy egyikünk eltűnik, mint a bújócskában.

– Hát a többi kicsinál?

– A többi? Ki mit.

– Ezt nem értem.

– Nem baj, majd megérted – röhögött jóízűen Mózsi.

A játékhoz meg kellett tenni a megfelelő előkészületeket, s ez abban állott, hogy nyilat kellett húzni. A nyílhúzásra feltétlenül szükség volt. E szertartás nélkül semmilyen játék nem kezdődhetett a Felvégen, és ez nem csak természetes volt, hanem törvényként vette tudomásul minden valamirevaló gyerek. Öten voltak, tehát négy egyforma hosszúságú fűszálat kellett előkészíteni és egy rövidebbet. Aki a rövidebbiket húzza, az a tűnő. Ki is lehetett volna más a tűnő, mint Laci. Ez egy kis furfanggal eleve el volt döntve. Laci eltűnt tehát a kerítés mögé, és várta, mikor szólítják. A deszkák közötti résen azonban kilesett, és azt látta, hogy Dugó kenyérrel eteti a Domcsit, a többiek pedig simogatják. No, milyen jó fiúk ezek, gondolta, de azért furcsállotta a dolgot. Ekkor felhangzott a „szabé!”, és a játék elkezdődött. Mózsi rácsapott a Domcsi fenekére, a szegény kutya pedig rémülten, vinnyogva kotródott haza a farka végére kötött fazékkal. Ezzel a játék véget is ért, rövid volt, mint a kérész élete és kutyaugratás volt a neve. Mondani sem kellett, Laci pocsékul érezte magát, mert becsapták, meg azért is, hogy Domcsi egyhamar nem fogja neki megbocsátani, hogy gazdája is részt vett ebben a gonoszkozásban. Szegény Domcsi egy hétig nem mert kimenni az utcára.

Az akácok soraján két férfi közeledett. Egyikük Nagyszemű Szilva, a másik pedig Gábor bátya, a terményraktáros, akit a falu csak Dittó emberként emlegetett, de annak megvolt a maga oka. A tanító úrhoz tartottak éppen, mert egy komoly fogadás volt közöttük. Azt akarták tisztázni, hogy Attilát, a hun uralkodót Isten ostorának hívták-e, vagy pedig Isten csapásának, mert Gábor bátya az utóbbit állította. Ha Nagyszemű Szilva nyer, egy szatyor búzát nyer, Gábor bátya pedig egy fél liter pálinkát a Koperából, ha neki lesz igaza. Gábor bátya erősen „italosos” ember volt, ennek folytán a háta mögött Dittó embernek nevezték a faluban, a következő történet kapcsán:

A felesége, Piroska nénnye, aki badalaiasan szólva „kapitányos” asszony volt, mindent elkövetett, hogy a férje ne italozzon. Ezért a boros pince kulcsát a nyakába akasztva hordta, mondván az urának: „A kalapot te hordod, Gabi, a kócsot meg én!” Egy tavaszi reggelen azt mondta Gábornak:

– Eridj, a kertbe fele ásni, majd esetleg dél fele kapol egy pohár bort, de addig semmit, mer’ ismerem már, milyen a munkád, ha iszol!

Gábor búsult is emiatt, de nem volt mit tenni, nyöszörögve hozzálátott a munkához. Közben a szomszéd nyárikonyhájában két jóbarátja hörgöltette a vinkát, ők is a „kapitányok” elől rejtőztek oda. Béla és Elek figyelték a vályogok közötti résen át, hogyan kínlódik Gábor, és nagyon megszánták szegényt. Beledugták az asztalon lévő buteliába a borszívó cső egyik végét, a másikat pedig kidugták a lukon, s odasúgták neki:

– Gabi, itt a csú végi, oszt szíjjad!

Megörült ennek Gábor, hanyatt feküdt a földön az eredményesség érdekében, s mire a barátok észrevették, a buteliából kiapadt a liter bor az utolsó cseppig. Ezután már ment minden, mint a karikacsapás. Gábor bátyja beleállította az ásót a földbe, és ráparancsolt:

– Most mán osztán, ásó, ássál egyedül!

Ő pedig, mint a mesében, leült egy fa alá, és csakhamar elaludt. Amikor Piroska nénye ellenőrző szemlét tartott, borzasztóan meglepődött azon, hogy az ura holt részeg. A kapitányos asszony csúnya orrhangon beszélt az elhanyagolt polipja miatt, de a torkára nem volt panasza. Az ötödik szomszédban is ugattak a kutyák, mikor rettenetes hangjával felébresztette az urát.

– Dittó ember! Dittó ember! Hod lúgtál be? Itt vótál a keltben, le se mentél a udvarról! Nem értem! Nem értem!

Így kapta hát a gúnynevét Gábor, aki most elbukta a fogadást, mert a tanító úr Nagyszemű Szilvának adott igazat.

A sikeres kutyaugrató játék után, Dugó már egészen barátságosan közeledett Lacihoz, és elhívta magával egy töltésoldali kirándulásra. A kertek alatt jó magas töltés emelkedett a tiszai árvizek ellen. Nagyon szép kilátás nyílt innen a falura és a végtelennek tűnő zöldülő határra, ahol a szél sarjadó búzatáblát és frissen vetett földeket simogatott. Festményre kívánczó bájos látványt nyújtott a táj. A gát lejtőjét beborító fűtengerben, mint milliányi naposcsibék, tarkállottak a kedves gyermekláncfűvirágok, s fehérén tündökölt a gólyahír. A jobb oldalon, a töltés lábánál, csinos kis tavacska vizét langyosította a nap sugara. Balra egy hatalmas nyárfa nyújtotta ágait az ég felé, egyes egyedül, s olyanak tűnt, mintha ujjongana, vagy imádkozna. Laci egyenesen a nyárfához nyargalt Dugóval és a lomb árnyékában ülve versenyeztek, ki bír nagyobbakat ásítani. Ezt egészen addig folytatták, amíg hirtelen ezt a békés, ünnepélyes fát egy pillanat alatt zsibongó bazárrá nem változtatták az egymással perlekedő mezei verebek légiói.

Közben Pali is megérkezett az egyik társával. Ő Bélának volt keresztelve, de ő maga is meglepődött volna, ha nem Fonosznak szólítják a soralján. Fonoszék elmondták, hogy ezt a nyárfát, amelyet most még négyen sem értek körül a karjaikkal, Nagy Nyárfának hívják, és azt még a legöregebb ember sem tudja megmondani a faluban, hogy ki és mikor ültette oda, vagy pedig melyik évben ejtette oda a magvát a jótékony szellő. A tavacs-kának a neve pedig Kis Tisza, mert a folyó vize tölti fel, ha kilép a medréből. A víz nem volt mély. A sással szegélyezett parton nagy zöld békák meresztgették a szemüket és a léptek zajára kifogástalan fejcsugrással csobbantak alá. A tó túlsó végében egy szép gölya álldogált, a piros csőrével zsákmányra vadászott.

A fiúk megtanították Lacit sóskát szedni. Különösen Dugó segített ebben neki nagyon készségesen.

– Látod? Ez a keskeny fodros levelű, ez lúsóska. Ez keserű, nem jó! Ez a másik simalevelű, e meg embersóska. Így szokták enni, la! – s azzal a sóskaleveleket egymásra fektette a markában, kettétúrta és máris lehetett harapni, mint a kenyeret. – Így la! – mondta Dugó csámcsogva. – Ezt bagónak hívjuk. Csinálj te is magadnak, nagyon jó, tiszta vitamin, és ha gilisztás vagy, azt is kihajcsa!

A következő órák hengerbuckázással és békarémisztgetéssel teltek el.

Alkonyatkor, amikor az állatok térnek hazafelé a legelőről, a soralja tele volt gyerekekkel, azaz nem „urason” szólva – pulyákkal. A disznók sietősen, kutyamódra loholtak végig a falun, majd a gazdáik beterelték őket az ólakba moslékolni. Utánuk a kecskék mekegő csapata következett. Őket „szovjet remény”-nek nevezték a tréfáskedvű lakosok. A pulyák meghúzogatták a farkukat a „reményeknek” és énekelték:

„Várd meg az estét, jönnek a kecskék

Húzd meg a farkát, potyognak az almák.”

Nagy porfelhőt kavarva közeledett a csorda is. Az okos tehének megálltak gazdáik háza előtt, és kérték a bebocsájtást, de ha esetleg napközben új kerítés készült, úgy bámultak rá, mint borjú az új kapura.

Akkoriban a faluban azon a néhány rádió kivül, más háztartási elektromos készüléknek még csak a nevét sem ismerték. Hűtőszekrényként a kutakat használták az emberek, ahová zsineggel eresztették le az ebédről megmaradt ételeket. Laci minden este meghallgatta az esti mesét a kis cipődoboznyi rádióban, és azután kötelező volt a lefekvés. Az álmod azonban csak az apja,

ahogyan ő nevezte, „meséje” hozta a szemére. A hálószoba sötétjében ilyenkor halkán, titokzatosan felhangzott a „zsú, zsú”, szinte zsongott az éter. A tanító úr harcolt minden egyes hangért, hangfoszlányért, s ezekből a fél szavakból néha sikerült is neki meghallgatni a saját meséjét. A meséknek ilyen címeik voltak: „Amerika hangja”, „Angol rádió magyar adása”, „Szabad Európa Rádió”. Lacinak az a szép tengerészinduló tetszett, amellyel az „Angol rádió” megkezdte adását, a másik rádióban meg a Bányász Kató neve, meg az, hogy: „Isten malmait lassan, de biztosan őrölnék.” Ezen kívül még valamilyen láncos kutyát is emlegettek, ez is tetszett neki. A tanító úr nagy gyakorlattal forgatta a hullámkereső korongját jobbra-balra, s néha-néha a nagy morajlások közepette megszólalt: „Zavarnak a muszki”. Forgószínpad! – kiáltotta az egyik műsorvezető, s Laci hiába törte a fejét, akkor sem értette, miféle egy színpad az, ahol az emberek először a lábukon állnak rajta, azután pedig a fejükkel csüngenek lefelé, ha megfordul?

Másnap reggel, a fenyőfás gémeskútnál, négyen kívántak jóreggelt egymásnak. A tanító úron kívül Vén Bajusz, Elek és a mindenről tudni akaró, bőbeszédű Nagyszemű Szilva gyűltek össze egy kis politikai eszmecsere-re. Az utóbbi hozta magával a vizes vödrét is mondván: Valahogy ebben a kútban jobb a víz, mint őnála, biztosan a fenyő miatt, de mindenki tudta, hogy csak az asszony előtt keresett magának alibit ezzel.

A kézfogások után Vén Bajusz kezdte a mondókáját:

– Mondom én maguknak, csúnya egy világ ez a mostani. Fiatal koromban, amikor csendőr vótam, ismertem az igazságot, meg a törvényt, de hát ismerte azt mindenki, nem kellett ahhoz csendőrnék lenni. Akkor tudták az emberek, hogy mennyi, meg mi az övé, most meg má’ lassan ott vagyunk, hogy nemcsak a tehen meg a lú, de még az asszony sem biztos, hogy a tiéd-é, vagy pég közös. Ellenben vagynak ám bizonyos személyek, akik nagyon is tudják, hogy mi az, ami az övék, de még a közösből is kanyarintanak egyet, oszt arra is ráteszik a kezüket. Ha nem lettem vóna kulák, meg fiatal lennék, lehet, hogy én is kommunista lennék, de ammá’ baj, hogy oroszul nem tudok.

Ahogyan ezeket a szavakat mondta, huncut mosolya elárulta, hogy nem gondolta komolyan.

– Nem kell ahhoz oroszul tudni, úgy is lehet maga kommunista – szólt közbe Nagyszemű Szilva –, de azért van benne valami, mert az orosz kommunista az igazi. Így van tanító úr?

– Ebben igazat adok magának – válaszolt a tanító úr – s a szemeivel végigmérte a fenyőfát a földtől a csúcsáig. Ki ne tudná jobban, mint én, aki

megjárta Szolyvát, majd az orsai láger lakója volt két és fél évig. Sztalin válogatás nélkül elhurcoltatta a magyart. Ha akkor én beszélem a nyelvűket és párttag vagyok, talán nem kellett volna átélni azt a sok szörnyűséget.

– A tanító úr vót lágerben? – lepődött meg Vén Bajusz. – Hát hogy lehet a?

– Úgy, hogy magyar vagyok, Balog úr, és nem voltam és nem vagyok besúgó sem. Az apámnak volt egy pár hold szőlője Beregszászban, amit ő is az apjától örökölt. Nekem volt egy kis kétszemélyes autóm. Ezeket Sztalin Jóska el is vette tőlünk. Én még magyar katona sem voltam, hiszen a cseheknél szolgáltam, a becsületesembe azonban belegázoltak.

Elek is elmesélte a lágervekről szóló történetét, aztán Nagyszemű Szilva szeretett volna választ kapni egy másik kérdésre.

– Tanító úr! Nem tudom, hogy ki hogy van ezzel, de én itt mindenkiben megbízok. Kimondom kereken, én szoktam hallgatni a „Szabad Európa” rádiót. Viszont sok mindent nem értek meg ebből a nagy politikából. Először is mondja már el, mi van azzal a Trianonnal, hogy is vót az pontosan?

A tanító úron látszott, hogy nem szívesen beszél erről, s most különösen nem, amikor tele volt indulatokkal. Rövidre fogva a történetet, elmondta a három gazdának, amit erről tudni kellett, s hozzátette.

– Maguk komoly emberek. Szeretném, hogy amiről itt beszélünk, ne nagyon hozzák mások tudomására. Igaz, hogy Sztálin meghalt, de az ördög nagyon is él, ne keverjék bajba magukat, sem pedig engem.

Ezek után záporoztak a kérdések, a vélemények, s az ellenvélemények. A tanító úrnak mélyen vissza kellett nyúlnia a történelembe, megvilágítani a tisztázandó kérdéseket.

– Vigyázzunk emberek! – tanácsolta végül a tanító úr – Hogy aki valamit gondol, ki is mondja-e. A szavaknak nagyon nagy a hatalmuk, példa erre a mostani hidegháborús helyzet. Veszélyek leselkednek ebben a kétféle osztott világban, nem is csoda, hiszen nemrég ért véget a háború.

Az óvatosság betartásával mindnyájan egyetértettek, és elhatározták, ezentúl hetente többször is megbeszélnek a nagy politika bonyolult kérdéseit.

Lacinak egyetlen vágya volt még, amit el szeretett volna élni, mégpedig az, hogy megszabaduljon hosszú hajától. Ennek sok előnye lenne. Nem kellene sem mosni, sem fésülni, mind a kettőt utálta, de ami a legfontosabb, így imponálna a legjobban a cimboráknak, és nem fenyegetné a kiközösítés veszélye. Az apja szerencsére elfogadta a felsorolt érveket, s mosolygva mondta:

– Jól van! Holnap elmegyünk Bródi bácsihoz, az majd kopaszra nyír, és olyan lesz, mint Dugó, csak másban ne hasonlíts rá, mert ismersz, nem tűröm az engedetlenséget. Egyet azonban el ne felejts még, ha napszúrást kapsz, magadra vess, úgyhogy inkább kerülj a nadrágszíjat. Most pedig gyere, húzd fel a szandálot, megyünk a boltba valamit vásárolni.

Már az iskolánál látni lehetett, hogy a Kopera előtt, mint hosszú emberkígyó, felsorakoztak az emberek a kenyeresautó fogadására, amelyet úgy vártak, mint a Messiást. A tanító úr lefoglalta az utolsó helyet a sorban, és amíg ő bepréselte magát a Kopera ajtaján, hogy egyebet vásároljon, addig Laci tartotta a frontot kint. A fiát nem ok nélkül hívta magával, azt akarta, hogy a gyerek elsajátítsa az időrabló sorbanállás szomorú mesterségét. Ki mondja meg, mikor fordul jobbra a sors kereké? Jó az, ha még fiatal korban hozzászokik, mint a kutya a veréshez.

Bent a boltban, hosszában lefektetett szekrények alkottak barikádöt, ez volt a pult. Mögötte a piros arcú Imre bátyja sürgött-forgott, előkelő vendégeket szolgált ki moszkovszkaja vodkával, cukorkával és cigarettával, akik nem voltak mások, mint Vászja, a körzeti milicista, Misu a főagronómus, Dittó Ember a terményraktáros, valamint két traktorista főnököstől. A kenyérsor első tagja, s egyben rendfenntartója Julcsa nényne, tátott szájjal hallgatta az italozők beszédét, fejét élénken, gépiesen forgatva követte a férfiak mozdulatait, mint a tyúk, ha gilisztáért kapkod. A terebélyes asszonyság kék surca alatt nagy has domborodott, ezért Nagyböndőnek hívták a háta mögött. Nagyböndő megjegyezte, hogy a tanár úr sem kivétel, s ha megérkezik a kenyér, ő is foglalja el a helyét a sorban, mert minden ember egyforma és mindenkinek sok a dolga. Folytatta volna még tovább is a rend és az egyenlőség betartandó szabályait ismertetve, ha rá nem kiált a Dittó Ember: – Na, most má osztán elég legyen! Nagyböndő fekete keszkenőjének egyik csücskét a szájába kapta, a másikat a kezével ijedten megrántotta, hogy a kötés szorosabb legyen. Az ital rendelésében közben Dittó Emberre került a sor.

– Imre! Most már hét féldecit ide az asztalra, mer’ a tanító úr is itt van!

– Köszönöm, Gábor – szabadkozott a tanító úr –, de én nem kérek, amúgy sem szoktam pálinkázni és nem is szeretem.

A nagyképű Misa meghökken.

– Maga nem szeretni minket? – kérdezte tört magyarsággal.

– Maga félreért. Én azt mondtam, a pálinkát nem szeretem.

A tanító úr kerülni akarta a feszült szóváltást, ami ilyenkor az ittas emberek esetében gyakori, így nem engedve át a szót, hozzáfűzött egy ügyes elterelő szöveget:

– Én inkább, tudják, a tiszta eredetű vörös bort szeretem, de azt is csak módjával és alkalomadtán. Ne gondolják, hogy fiatalember koromban sohasem ittam meg azt, ami jólesett! Hozzáteszem még azt is, mi akkor nem öblös vizespohárból ittuk a bort még otthol se, hanem vékonyfalú, szépen csengő decis pohárból.

A Dittó Ember felröhögött.

– Na de abbul osztán bevett egymás után tizenkettőt a tanár úr!

Válasz nem érkezett.

– Adjon nekem Imre – sorolta a tanár úr –, egy kiló sót, egy kiló cukrot és két doboz gyufát. Ja, és a fiamnak tíz deka cukorkát. Tessék, a pénz, ki van számolva. Hoznak ma kenyeret, Imre?

– Hát teszik tudni hogy van az, előfordult már többször is, hogy nem hoztak. Így nem tudok biztosat mondani.

A Dittó Ember, mintha akart volna még valamit szólni, de hirtelen elfejtette, így aztán felhajtotta a vodkáját.

Háromnegyed óra múlva megérkezett a kenyeres autó. Drága terhét öt perc alatt rakodták ki, de ez az öt perc, az izgalmukban erőszakosan viselkedő vásárlók miatt, egy örökkévalóságnak tűnt Laci számára. Megkezdődött a kenyérosztás. Sajnos, a boltos követte el a hibát, mert kijelentette: a sor legvégén már hiába állnak, kevés a kenyér, nem jut mindenkinek. Nagyböndőnek minden erejét és cikornyás szókincsét be kellett vetni a kétségbeesetten tolongó emberek megfékezésére. Színházi jelenetek játszódtak le. A sor eleje nem bírta tartani a hátulról jövő elkeseredett nyomást és szétduzzadt, mint a Duna deltája. Nem is beszélve a nem „törvényes”, oldalról behatolni készülökről, ők voltak a bűvópatakok. Most nem ismerték egymást sem rokonok, sem szomszédok, kíméletlen harc folyt az előretörésért, s nemcsak azért, mert szükség volt rá, hanem mert ez a mindenki kedvére való szokás és szórakozás már hagyománnyá vált, és különösen az asszonyok körében volt közkedvelt. A tanító úr és fia egymás kezét fogva, hősiesen állták a megpróbáltatásokat. Lacinak érdekes módon ez nagyon tetszett, így kipróbálhatta erejét, ügyességét a jellemükből kifordult felnőttek között. A győzelmet jelentő fekete vályogkenyér végül is a táskába került és a tanító úrék izzadtan, de megkönnyebbülve távoztak, hogy holnapután, vagy azután ismét részesei lehessenek ennek a vásárlással egybekötött sportnak. A legjobban a Dittó Ember és a társasága járt, mire megitták a rundokat, a kenyér is hozzájuk került.

LŐRINCZ P. GABRIELLA

NAGYPÉNTÉKIG

*A Kredon patakon túl
A Gecsemáné kertben
Súlyos a pohár.
Péter, Jakab és János
Is alszik.
Nem imádkoznak.
Abbá!
Jaj, vedd el, Atyám!*

*Júdás csókol,
Papok elé gurul a
Csók ára.
Kötélért nyúl
Az áruló...
A fazekas mezeje
Lett Vérmező,
Harminc ezüst
Az Úr.*

*Péter háromszor
Tagad.
És hosszú az út.
Annástól Kajafáshoz,
Ki annak ipa.
A mirhás bor sem kell.
És ül Pilátus
Gabbatába,
Bűnt nem talál.
A Bárány hallgatag.
Záporoz a kérdés,
Válasz mégis egy:
„Te mondád”.*

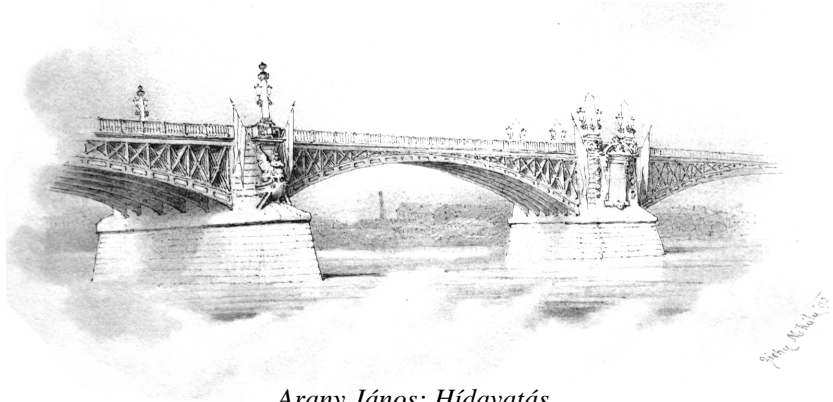
*És szabad lett Barabbás...
Csúfondáros bíbor,
Töviskorona.
Egyre kiáltják:
Imé, az Isten
Fia!*

*És göröngyös az út,
Szenvedések útja,
Küréneából jön Simon,
Viszi a keresztfát,
Via Dolorosa.
Koponya-hely,
Golgota,
Ott a három kereszten
Feszül,
Latrok közé számláztatva
Kiállt: „Elói!”
Reng a föld,
Reped a szikla,
Kettéhasad
A kárpit is.
Szentek lelkei
Indulnak útra
Őt megvallani.
Illésre vár a nép,
De a sötétség mindent
Ellepett.*

*Érintetlen gyolcs,
Érintetlen a sír.
Arimátheai József
Elkéri a testet.
Nikodémus hoz kenetet,
Mírha és aloé nedveit.
És ott fekszik Jézus teste,
És bezárul a sziklasír.*

HÚSVÉT

*Templomba vágyom,
De a súly,
Mit tíz éve már
Lábamon hordok,
Nem enged Hozzád,
Uram.
Csak fél kezemet
Nyújthatom feléd,
Sorvadt jobbom nem
Moccan...
Moss hát meg,
Istenem,
Mert feltámadott.*

Arany János: Hídavatás

OTTHON

*körülöttünk
rajtunk
bennünk
fáradnak el
napok
hetek
görbe tükrök
repedések
mindig álmos
vén hegyek
szerte foszló
szép remények
rozsdamarta
gépezet
körül ölel
körül ölel
örök titkos
szerkezet*

*kopott padlón
szóttas pokróc
szakadozott
dunnahaj*

*fáradt világ
fáradt tárgyak
mindig hangos
jajgatás
hogyha mégis
messze mennél
nem fogad be
senki más*

ORTUTAY PÉTER

BULI AZ IGAZ SZÓNÁL

HOVÁ TŰNNEK A TRANSPARENTSEK?

Szín pompás felvonulással, és pirosuló arccal – mert már kora reggel feltanoltak, azaz koccintottak az ünnepre –, és természetesen sok piros zászlóval, rajtuk sarló-kalapáccsal, no meg pártunk és kormányunk lángeszű vezetőinek portréival méltatták dolgozóink a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. (hatvanadik) évfordulóját Ungvár városában. A Lenin téren emelt ünnepi tribünön a Kárpátontúli Területi Pártbizottság fejesei: a város és a megye teljhatalmú urai. És köztük lehetett, teljes meglepésünkre és nagy-nagy boldogságunkra, szerkesztőségünk vezetője, Balla elvtárs is. Mondhatnék Bordást is, de minek a neveket változtatni. Változtasson a fene, úgyis mindenki magára ismer, aki itt szerepel, olvassa, és fel is fedezi nevét valahol (ámbátor egy páran már’ nincsenek közöttünk – *Requiescat in pace*). Szóval ott volt Balla, alias tovaris Bállá, alias Bakó (brrr!) László főszerkesztő elvtárs, a megyei magyarság egyetlen képviselője – mert fő a szocialista demokrácia, elvtársak, és a magyar nemzetiség képviselője –, aki a többiekkel együtt lelkesen integetett a két-három órás ácsorgás után már megcsappant lelkesedésről árukkodó demonstráció résztvevőinek. Még szerencse, hogy a vodkával kellőképpen inspiráltaknak azért mégis csak sikerült a kókadózó lelkesedést pótolniuk, és így a hangosbemondó „hurra”-ját a felvonuló dolgozó tömegek még hangosabb, háromszoros „hurra” kiáltása követte. Ezzel a haza és a felvonulás becsülete meg volt mentve. A tömeg, miután elvonult a tribün előtt, feloszlott. Mindenki arra mehetett, amerre akart. Természetesen ünnepelni. Azaz csak aztán, hogy a kellékeket: a zászlókat, a transzparenszeket, és pártunk és kormányunk lángeszű vezetőinek portréit a tehergépkocsikra rakták, amelyek aztán visszaindultak a megfelelő munkahelyek megfelelő rakatáraihoz értékes portékájukkal, hogy ott őrizzék őket május elsejéig, a következő felvonulásig. November hetedikén, akár csak a május elsejéiken, mindenki ott volt, önként és dalolva, a felvonuláson, mert ha nem! Jújúj, ahogy aztat Rót (ő – ki tudja miért – ragaszkodott a Rot-hoz, hát akkor legyen),

közismert nyelvész professzorunk szokta ott Ungváron mondogatni, arra még csak ne is gondoljunk, hogy mi minden történhetett azzal, aki „igazolatlanul” távol maradt az „önkéntes” felvonulásról. Minimum le-, meg – vagy isten tudja melyik igekötő helyes – szóval jól, úgy Isten igazából megkettýintették. *Ná kávjor*: (Nyam, nyam, húsz éves vagy így, s a főnöknek hatvan éves, orosz és 100 kilós debella felesége van, akire nem lehet ránézni, de azért pofázik, pofázik, ööö). Sok minden kellemetlen dolog megeshetett vele, de ezt most itt ne részletezzük. Ünnepe van, ünnepe van. Ne rontsuk el!

A szerkesztőség fordítói osztályának ügyeletes tagjai azonban nem voltak ott a felvonuláson. *Ták szkázaty* (úgymond – Brezsnyev Leonyid Iljics, vagy egyszerűen csak Iljics elvtárs kedvenc szavajárása), tartaniuk kellett a frontot az újságnál. Hisz a TASSZ és a RATAU ömlesztve szolgáltatta a híreket arról, hogyan ünnepel a nagy Szovjetunió, e hatalmas mammutbirodalom Nyugattól Keletig 10 vagy 12 ezer kilométer és megfordítva, minden köztársasága, nagy- és kisvárosa, községe és falva ezen a napon. Mármint Moszkva és Leningrád, Kijev és Ashabád, Vlagyivosztok és Komszomolszk ná Ámure (az Amur menti Komszomolszk. Hallottál róla, nem?), Tartu és Baku dolgozói. Hogyan ünnepeltek? Természetesen óriási lelkesedéssel, zászlókkal és transzparenszekkel, pártunk és kormányunk lángeszű vezetőinek portréival, háromszoros „*Hurrá*” kiáltással a tribünök előtt színpompás felvonulásukon, melyeken egy emberként részt vettek kicsik és nagyok, nők és férfiak, az egészségesek és betegek, a sánták és csúnyák, szóval nagy hazánk minden dolgozó embere, pityókásan és józanul, de természetesen önként és dalolva. És ez oly óriási nagy horderejű esemény, melyet – szólt a szabad sajtónak kiadott központi ukáz – mindenképpen kötelessége közölni a szabad sajtónak teljes négy oldalon, rögtön másnap, az ünnepet követő virradóra. Mert ha nem? Ne is találgassunk: az a szerkesztőség a nép akaratóból megszűnne létezni. Függetlenül attól, hogy milyen nyelven jelenik meg. Ha magyarul, hát magyarul. Ha lettül, hát lettül. Persze az orosz sem kivétel, elvtársak, mert *rávnooprávije* van, elvtársak. De a nagy horderejű dolgokat közölje, az istenfáját. Még akkor is, ha e nagy horderejű dolgokat a RATAU oroszul hozza le. Hisz végül is nem zakatolhatnak a gépek kínaiul. Vagy esetleg – belegondolni is szörnyű – a világimperializmus nyelvén, angolul. Csakis a nagy Lenin nagy nyelvén: oroszul: *Já bilá bi tám, ti bilá bi tám*. Hisz ezért vannak a szerkesztőségi fordítók. Az orosz szöveget fordítsák le. Ez a munkájuk. Ezért fizeti őket a párt, és a munkásosztály. A nyamvadt kis értelmiségieket, akik... Végül is, mit gondolnak magukról? Nincs felvonulás, és vod-

ka. Dolgozni kell. Fordítani. Persze, előtte, utána, na és közben is, vodkázhatnak ők is, mint az összes többi becsületes szovjet ember. Hadd menjen a munka. Majd utána kiszórakozhatják magukat a többi munkatárssal a kötelező szerkesztőségi bulin, *ná prázdnjike, jobb tvoju*, melynek fénypontja az ünnepi alkalomhoz méltó fehér asztal, rajta mindazzal, ami szemnek, szájnak ingere. És főként vodka. Vodka, vodka, vodka. Egy egész nemzetnek itala.

A kijelölt időpont a közös ünneplésre, „szerény keretek között”, déli tizenkettő volt, rögtön a felvonulás után. Ezt diktálja az ésszerűség: a jól végzett munka, akarom mondani: felvonulás után – mert az mégis csak más – a megérdemelt jutalom. A terített asztalok, rajtuk sokféle finomság: francia saláta, felvágott, sajt, zsemle, és természetesen vodka, vodka és vodka – Sztolicsnaja, Moszkovszkaja, Eksztra, Percovka –, ki milyet szeret, a szerkesztőség nagytermében, ahol a *letucskák* (munka-megbeszélések) és a különböző gyűlések (párt-, szak- meg mifene) zajlanak.

NÉHÁNY PILLANATKÉP

A *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztősége talán egy éve, hogy új helyre költözött az egykori megyeházáról a Korjatovics térre, egy korszerűbb – nem 200–300 éves, mint a korábbi műemlék – épületbe, melyet a csehek építettek a húszas-harmincas években, persze nem szovjet stílusban, nahát. Hogy eredetileg milyen célból, azt már senki sem tudhassa, nyelvész professor elvtárs. De volt ez már üzlethelyiség, az emeleten közkedvelt kávéház, biliárd- és pingpong-terem, meg miegymás, a szovjet érában, melyben logikát keresni *szocska* a köbön. Aztán valaki az *obkoman* úgy döntött, hogy a munkakörülményeket javítandó a két vezető lap: az orosz és ukrán nyelven megjelenő *Zakarpatszka/ja Pravda* és a szovjetizmusoktól hemzsegő magyar nyelvű *Kárpáti Igaz Szó* költözzön oda. A szerkesztőség dolgozói, a *párt atyai gondoskodásáért érzett határtalan hálával szívükben*, ezt meg is cselekedték. Így kerültünk az említett térre. Jobb oldalra tőlünk a híres ungvári patika, a legrégebb, állandóan félötöt mutató nagyórájával, kedvelt randevúzó hely (*vsztretyimszja pod császámi* – találkozunk az óra alatt), alattunk a korzó, rézsútosan szemben a „kispiaç”. Nem volt ez kicsi, hanem épp ellenkezőleg: mindig népes, zsúfolt, és forgalmas, azaz meglehetősen nagy, és az egyetlen Ungváron. De mivel korábban létezett egy nagy piac is, átellenben a Kapos utcai temetővel, ennek kispiaç volt a neve,

és az is maradt. Az új helyre való költözésben csak az volt a ráció, ha egyáltalán volt valami ráció az ungvári és kárpátaljai nagy fehér főnökök nem központi vezérlésre tett intézkedéseiben (mert ezen utóbbiakban legalább annyi volt a ráció, hogy fentről jöttek), hogy közelebb kerülünk a nyomdához, ahová egy héten egyszer minden újságírónak le kellett menni ügyeletet tartani. Az ügyeletes felelőssége volt a nyomtatás engedélyezése, azaz ő vállalt garanciát azért, hogy ne legyen benne semmi, aminek nem szabad ott lenni. Szovjetellenes propaganda meg ilyesmi.

A két szerkesztőség egymás felett foglalt helyet az épületben. Az első emeleten volt a *Kárpáti Igaz Szó*, a másodikon és a harmadikon a *Zakarpatszka Pravda*, mert hát az nagyobb volt vala. A magyar újság – melynek (kvázi) önállóságát Balla László főszerkesztő harcolta meg, s teremtett ez által fórumot Kárpátalja magyarságának – kábé 35-38 ezer, míg „testvérlapunk” két nyelven talán 120 ezer példányban is megjelent a valamikor zömmel magyarul írt vidéken, ahol negyvenöt előtt a cirill betűs írást sem igen ismerték. Vagy csak nagyon kevesen. A magyar nyelvű szerkesztőség tehát az első emeleten rendezkedett be. Lift nem volt, porta is csak később. Bárki befordulhatott az utcáról az épület masszív tölgyfakapuján. Erős is volt a hűgyszag a bejáratnál, de senki sem törődött vele. Szovjet parfüm-illat, annyi az egész. Ha nem volna, hiányozna. De még mennyire! Ezen a folyosón voltak a szerkesztőségi nagy- és kisszobák. A már említett nagyterem, ahol valamennyien elfértünk, ha kellett. Aztán rögtön mellette, ill. szemben vele Wolf Andor, az ipari rovat, és Braun Henrik, a belügyi és sportrovat szobája munkatársaikkal, az ősi Beregszászról idekerült Turóczy Bélával és Balogh Balázssal, akiknek a szocialista munkaverseny volt a szakterülete. Itt volt Kovács Frédi fotósunk laborja is. Wolf mellett Andor Gyurka, a főagronómus, aki szívesen vett át teljes terjedelmükben anyagokat a magyar lapokból és szakfolyóiratokból, és diktálta be szemrebbenés nélkül, mint sajátját, Icukának, Editkének vagy Katikának. És ha valaki rákérdezett, hogy mit diktál, Gyurka röhögve válaszolt: „Nem diktálok, te barom, hanem cikket írok”. Wolf után következett a rövidlátó és nyájas Kró Laci bácsi, a kultúrovat vezetője, később az első „emigránsok” egyike, akit ezért a szándékáért, mármint hogy családostul át akart települni az anya- vagy inkább az anyósországba, Balla pártos következetességgel, és nyilván „fentről jött” ukázra majdhogynem az infarktusba kergetett. Most már nem tudnám megmondani, hogy ki túlozta el a dolgot. Balla-e, aki felfelé és lefelé egyaránt túlbuzgó volt, vagy Kró Laci bácsi-e, aki az infarktus színlelésével akarta megúszni a további

dádát, és elérni azt, hogy engedjék mán ki az egykor fasiszta Magyarba. A neves kárpátaljai íróként (szocreál a javából) is számon tartott Krónak E. Gabi és B. Mihály voltak a munkatársai. Mind a kettő őstehetség. Újságírónak születtek, pennával a kezükben. Viszont most volt egy kis vaj a fejükön: írtak egy cikket valamilyen alkoholista családról. Ezért a „kommunistaellenes propagandájukért” aztán nagyon kikaptak Ballától. „Alkoholizmus a Szovjetunióban? Még mit nem? Mi nem a Szabad Európa Rádió vagyunk, uraim, hanem egy szovjet pártlap” – dühöngött Balla. De nem csinált belőle komolyabb ügyet, mert ő is tudta, hogy mennyire tehetséges ez a két gyerek. Hej, be sok Istenadta újságíró-talented is volt akkor Ungváron, akik közül szinte senki sem futott be karriert, talán az egyetlen Behun Jánoson, Csián, kívül. Ő viszont korán meghalt, szegény. És itt volt a szerkesztőség híres-nevezetes fordítói osztálya a legnagyobb fluktuációval, ahol mindenki megfordult, és ahonnan mindenki menekülni igyekezett valamilyen rovathoz. Ez igazi gályarabság volt. Akár napi ezer sort is le kellett fordítania egy-egy munkatársnak egy műszakon belül, rövid határidőre, evezőjéhez (írásztalához) láncolva. Még hozzá úgy, hogy a fejével játszott. Ha valamit félreértett, elírt, vagy valamit elírt neki a gépirónő, és ő nem vette észre (pl. „kommunista *mozgalom*” helyett „kommunista *borzalom*”), minimum kirúgták. De előbb meghurcolták: megbélyegezték párt- és szakszervezeti gyűléseken, elmondták közellenségnek meg miegymás. Jendrék Ödön és Nemes János kollégánk, akiktől precízebb és lelkiismeretesebb embereket aligha hordozott a föld, rengeteget szenvedett emiatt. És megint csak Balla elvtárs jóvoltából, aki nemcsak az újságcsináláshoz értett, hanem ahhoz is nagyon, hogy bizonyítsa kenyéradó gazdáinak: ő következetesen, a pártos szemlélet által vezérelve mindent megtesz a kristálytisza eszme és a kommunizmus világméretű győzelme – akkoriban ez volt a szlogen – érdekében. Ha kell, pofonokat osztogat, és ha kell, eltapsza azt, sőt mindenkit, aki nem, vagy rosszul szolgálja az ügyet. Hogy ő maga mennyire hitt az ügyben, azt nem lehet tudni. Helyesebben, tudta azt mindenki: semennyire sem. Hisz volt esze, nem is kicsi. Legfeljebb a gerince hiányzott. Minek az? Vagy gumiból volt, ki tudja. De – mentségére legyen mondva – kinek nem abban a világban? Tudjuk, tudjuk: a szentek, no és az ostobák. Mindkét kategóriából akadt azért egy-kettő arrafelé is. De ahhoz, hogy valaki a *Kárpáti Igaz Szó*-ban „munkatárs”, vagy fordító legyen, nem kellett szentnek, vagy ostobának lennie. Egyikünk sem volt az. Szerencsére. Szerencsére? Kellett hozzá viszont, a nyelvtudáson kívül, egy kis rátermettség, állóképesség, jó humor és sok-sok alkohol. Főként vod-

ka. Igaz, az alkoholizmus más országokban is zsurnaliszta-betegség. De nehéz volt ez a munka így is. Szegény Ödi meg János bácsi talán azért is szenvedtek sokat, mert az állandó stresszt nem tudták levezetni. Nem ittak, mert nem szerették az italt. Idősebbek lévén, régi burzsuj nevelésben részesültek, régen, otthon, áno dácu. Ezért sokkal messzebb voltak attól, hogy „igazi szovjet emberré” formálódjanak, mint mi. A munka pedig, amit végeztek (fordítottak), nagyon de nagyon nehéz volt, és ráadásul tele buktatókkal és veszélyekkel. Nem véletlen, hogy Gróf Róbert kollégánk az újságnál folyó fordítói tevékenységet találóan „fűrészelés”-nek nevezte. Csakhogy az itt használt „fűrés” gyors pergésű motoros fűrés volt, és ha nem vigyáztál, lekapta az ujjad, a kezed, a karod, és így tovább. Ezért, ha Balla valakit büntetni akart, a fordítói osztályra helyezte, ideiglenesen vagy akár végleg. Gályarabnak. Ott aztán kapta a korbácsütéseket a nyaka közé rendületlenül. Ááá, könnyebb volt vodkával. Több éves gyakorlat után a vodka kimondottan serkentőleg hatott az ilyen fordítást végző egyén agysejtjeire is. Arról már nem is beszélve, hogy a korbácsot sem érezte annyira. No de most ünnep van, és ne legyünk ünneprontók. Folytassuk. A szerkesztőségi buli fényét volt hivatott emelni a főnökség jelenléte is. Sorrendben: Balla László, a főnökök főnöke, a teljhatalmú főszerkesztő, hangos nevetéssel (ilyenkor jó kedvében volt) és szokásos csokornyakkendőjével, melyet, ha ideges volt, állandóan rángatott és csavargatott. Most békén hagyta, a csokornyakkendőt. Helyettesei, Vladimír Mihály, a párttitkár, Lusztig Karsci, a ravasz róka, akit csak a zsebe érdekelt, no meg a családja: orosz felesége, akitől félt, és pulykatojás képű, de amúgy meglehetősen csinos, nyúlánk és jó alakú Natasa lánya, akit most magával hozott, hogy közszemlére tegye és udvaroltasson neki a magyar fiúkkal. Az orosz lányok szerették a magyar fiúkat: szellemebbek, műveltebbek voltak, mint szláv kortársaik. Legalábbis Ungváron. És a harmadik helyettes, Sz. Béla, téglási (cehlivkai) parasztyerek, aki az egyszemélyes pártrovat vezetője és munkatársa is volt egyben. Később, igaz, „ajándékba kapta” B. Lujzát, a bátyui hölgyeményt, aki nem volt se szép, se csúnya, csak valamiért mindig morgós, és szeretett mindenkinek egy kicsit betartani. Valamiért élvezte. Ki tudja, miért. Itt volt aztán Csaba, a felelős titkár, szintén falusi gyerek, valahonnan Beregszász vagy Nagyszöllős környékéről. Nyakas, mint Ugocsa, de volt érzéke az újsághoz. Máshoz nem igen értett annak ellenére, hogy matematika-fizika szakos egyetemi diplomát is szerzett. És kedves nején kívül szerette az édes bort, a „*krepuskát*”, amelyből mindig tartott egy-két üveggel íróasztalának fiókjában. Itta is feszt, már

miért ne itta volna. Nemes jó szívét meg az mutatta, hogy még kínálta is, színültig töltve a két decis poharat, ha éppen arra akadt dolga az embernek. K. Rozika olvasószerkesztő, mindentudó irodalmár, hatalmas lexikális ismeretekkel, öreglány, akinek aztán mégis sikerült férjhez mennie. S ennek minden bizonnyal jobban örült, mint éles szemének és eszének. Z. Miklós barátom, tördelőszerkesztő volt Nagy Évikével felváltva. Ki tudja miért, valahogy úgy alakult, hogy a tördelők szobája volt nálunk a vicceselő szoba, ahol mindig hangos volt a röhögés. És még voltunk egynéhányan. A fordítók: Ödön, a jogász, Nemes János, a pedáns, Danielovics Pista, a tetőtől talpig úriember, mindenki kedvence, különösen a nőké. Továbbá T. Bandi, a sziporkázó agyú ifjú titán, író és műfordító, aki sehol sem tanulta a mesterséget, jött az úgy magától. Aztán itt voltak a hölgyek: a duci kis szépség Kósné Pásztor Mancika, jó nagy és domború fenékkal, amelyet mindig megbámultak a férfiak, és aki tehette, megpaskolta. A felsőbbrendű T. Éva és a mindig mosolygó G. Zsuzsa; a szépséges és domború, töltött galambra emlékeztető Joóné Schneider Évike, akit minden férfi szeretett volna megkapni, és némelyiküknek sikerült is. Itt voltak gépirónőink, szintén „gályarabok”, akik napi nyolc óra hosszát verték az írógépet: Ica néni, Kati néni, Edit néni az idősebbik korosztályból, Juditka, Szilvike, Zsuzsika, a fiatalabbikból. Ha csend volt a szobájukban, az mindenkinek feltűnt. Egyszer Miska bácsi egy hosszabb szünetbe (csendbe) beleszagolva, oda hívott valakit magához, és megjegyezte: „Hallod, hogy nem hallani?” Ezzel azt akarta jelezni, hogy a gépirónők állandóan panaszkodnak, hogy rengeteg a munka. Ugyan! Hisz ő, Miska bácsi, most is hallja, hogy nem dolgoznak, mert nem hallja, hogy dolgoznának. Szóval, majdnem mindannyian itt voltunk, összejöttünk a szerkesztőségi bulira. Miért ne? Hisz mulathatunk kedvünkre, és nem kell előre bevásárolni, hazacipelni mindent a hátunkon, s otthon sütni-főzni: a vezetőség fedezi a számlát, így hát lesz bőven ingyen kaja és pia, és a társaság is jó. Nagyjából kedveltük, sőt megkockáztatom: valamennyire szeretjük is egymást. Végül is egy csónakban eveztünk, és egy többé-kevésbé összetartó, magyarul beszélő szigetet alkottunk a hatalmas szláv tengerben. Az egymást különösen kedvelők kisebb csoportokat – hál’ Istennek nem egymást fúró klikkeket, hanem csak csoportokat – is létrehoztak a munkahelyen, s ennek keretében kávéztak, iszogattak, társalogtak, filozófáltak, s ugratták egymást. „Hej, Miklós barátom”, szólalt meg bús komoran Danielovics Pista, a már kissé kótyagos úriembert játszva a napi fordítói munka során elfogyasztott alkohol mennyiségétől, „be jó lenne, ha ma február másodika lenne, és nem

november hét”. „Osztán miért?”, kérdezi vissza Miklós. „Mert akkor kijöhetne a farkas az odújából, és a tavaszt várnánk, nem pedig a telet.” „Nem a farkas, te marha, hanem a medve”, igazítja helyre öntudatosan a műveletlen Pistát Miklós. „Akkor a faszát vedd be”, röhög fel Pista, s vele a körülötte ülők. Miklóst meg a gutman kerülgeti.

Jó volt összebújni is. Hát időnként összebujtunk. Mint most is. Kezdődhet a buli. El is kezdődött.

MINDENT SZABAD, DE CSAK... MÉRTÉKKEL

„Halljuk, halljuk”, kocogtatta meg tompa nyelű késével színültig töltött két decis vodkás poharát a mindig hangadó Braun Henrik, miközben rava-szul és sunyin pislogott egészséges szemével. Főként az Évát próbálta bővíteni. Nem volt félszemű, de a bal szeme sokszor mintha mozdulatlan lett volna, mint a kígyónak. Félték is tőle. Ezért, vagy ki tudja... – Hagyjuk már Miska bácsit is beszélni, tovarisok, hagyjuk a ricsajt – mondotta öntudatosan, s vigyorgott, no meg a nyála is csorgott, mert valamelyik csajt szívesen megdugta volna, akár ott helyben is, ha hagyja. Még nem döntött igazán, kit válasszon. A nagydarab T. Éva volt a kedvence, kellett is magát előtte rendesen, sugdosta is kétértelműségeit, de esélye szintén nulla. Akkor a kis pipi Juditka. Fialat és ropogós, most múlt 17, egyenesen az iskolapadból. Talán egy kis vodka, no meg egy kis enyhe erőszak. Bedugja a kezét a bugyiba, megcsavargatja azt a kis micsodát, a csiklót, oszt beljebb. Ha már megujjazta, akkor... Csorgott a nyála, mint az istennyila.

Miska bácsi szólásra emelkedett. Ha általános zagyaságokat kellett mondani, Balla mindig átengedte első helyettesének a szót. Ő – Balla, nehogy mán – csak komoly dolgokról, komolyan volt hajlandó beszélni. Legalább is a szerkesztőségben. Így hát Miska bácsi hatalmas két decis vizes poharát csak félujjnyira töltve, hogy mindenki láthassa, miszerint ő nem alkoholista, ő nem szereti az italt, ő igazi pártember és rendes, stb., de persze elnézi azt is, ha valaki, mint Braun Henrik, no és azok a semmirekellő fordítók: O. P., D. I., T. B., és azok a szép nagy vastag és húsos combú, az istenit, de csorog az emberek nyála – nagyseggű csajok ilyen alkalomból, mint ez a mai, alig várják, hogy SZTOLICSNAJA VODKÁVAL színültig töltött vizes poharukat felöntsék a garatra – ettől az égvilágon nincs jobb, ti tetvesek –, és felhajtva, *pááá rússzki, kák pálozseno, jobbj tvoju ...* Nehogy mán valamiféle

úri burzsoá szokás szerint, pfuj... De ő nem. Ő csak szólásra emelkedik, és csak az ünnep tiszteletére iszik. Soha máskor. „Eltársak”, mondja kicsit akadozva. Miska bácsi mindig akadozva beszél. No, nem dadogott, de egy kicsit akadozva beszélt. Ez különös bájta, ha úgy tetszik *sármot* vagy színt kölcsönzött neki, és mindig rövid rögtönzött beszédeinek. – E-eltársak. Ugye, mindenki tudja, ho-hogy milyen napot is ünneplünk ma? Persze, hogy tudja. M-mint ahogy a vi-világ ö-összes békét akaró embere is tu-tudja. Ma van a na-nagy október napja. Nem mondom, hogy most be kell ru-rugni –, s itt jelentőségteljes pillantást vetett az érintettekre, mármint azokra, akik időnként hajlamosak voltak az ilyen apróbb kis eltévelyedésekre; s ők vették is a lapot, és bűnbánatot színélve szemüket is lesütötték –; hanem csak azt mondom, hogy erre igyunk – fejezte be nagyhatású beszédét Miska bácsi.

– Brávó, Miska bácsi! Jól kivágtad a rezet –, hangzik innen is meg onnan is, főként Brauntól, aki megpróbálta az Éva combjára tenni a kezét, de kapott egy rúgást a térdébe és egy „veled oszt mán nem” sziszegést. Maradt a Kati-ka, őt úgy sem szereti senki, nem kurva, gondolta a Braun, és nem volt szomorú... Kezek lendülnek, poharak csendülnek, és mindenki boldog, mosolyog. „Hát persze, hogy igyunk. Hogyne innánk. Vágujuk be, mint szél a budiajtót”, hangzik a szellemeskedőktől a szellemes kommentár, amire Miska bácsi rosszállóan a fejét csóválja. Ezek az újságíró ördögfiókák még ezen a szent napon is illetlenségeket beszélnek. Olyasmit, hogy „budi”. Ejnye, de ez már igazán ejnye-bejnye. Balla, jobb kezét a szék karfáján nyugtatva, mosolyog. Látszik rajta, hogy elégedett. Csapata rendben elvonult a tribün előtt, „*hurrá*”-t is kiáltott háromszor. A nagyfőnök meg is dicsérte érte: „*Molodci, Kárpátyi Igáz Szó*”, mondta vas és arany fogait villogtatva Mazur elvtárs, a másodtitkár, aki verhovinai ruszin gyerek létére magyarul is elég jól tudott, de csak nagyoroszul szeretett beszélni. Mint Lenin és a grúz Sztálin. Még akkor is és annak ellenére, hogy erősen lehetett érezni orosz beszédén a Kárpátok bércseit, más szóval a *po násemu*-t (a mi nyelvünket, azaz a ruszint). A ruszint és a keleti, irodalminak kinevezett ukránt csak szűk körben használta, és akkor sem szívesen. Még a magyar szavakat is oroszosan ejtette, mint most is. A dicséretre Balla elpirult. Jól esett, hogy a „legmagasabb” főnökség szemmel tartja tevékenységét, értékeli. És jó érzés volt az is, hogy késés nem volt, a RATAU idejében tudósított, a fordítók se rúgtak be nagyon, az anyag rendben lement a nyomdába, a korrektorok, reméljük, minden hibát kifogtak, Breznyev Leonyid Iljics nevéből és címeiből nem maradt ki betű, úgyhogy minden rendben lesz. Nem lesz *vigovor*, vagy *jobb*

tvoju, eto sto tákoje, sznová... „Mulassatok csak, gyermekeim, megérdemlitek. Rendes srácok vagytok”, és Laci bácsi, vagy Balla elvtárs, kinek mi, „szeret benneteket. Csak ne lennétek olyan zabolátlanak. És ne nekem kellene mindenért tartani a hátam, mint legutóbb, amikor a megyei első titkár nevét Braun elírta. No, de végül is, ezért is vagyok ebben a pozícióban.” Például most is. Danielovics Pista már a harmadik pohár vodkát issza Turóczyval. „Jól van, jól. Nem sajnálom” – gondolja Balla –, „csak aztán hülyeséget kezdtek majd beszélni, sok hülyeséget, meg majd még a rendszert is bíráljátok, nyíltan a közösségben, én meg tarthatom a hátam majd megint. Arról már nem is beszélve, hogy másnaposak meg harmadnaposak lesztek, s olyankor nem lehet hasznokat venni. A munkának pedig mennie kell, nincs pardon” – keménykedik magában a főszerkesztő. És ha már idáig jutott gondolataiban, még egyszer szemügyre veszi beosztottjait, akik az ő katonái, „mert tűzbe mennének értem”, gondolja, s ezért érdemes vigyázni rájuk. Mert bizony, vigyázni kell rájuk is, nemcsak magára. Nagy a felelősség. Ugye, itt van például ez a Braun. Sunyi, alamuszi kis mitugrász. Persze, persze, Lusztig, Wolf és Kroó Laci sem kivétel, és az *obkomban* is akad egy néhány, akikkel együtt kell működni. De azok legalább tudják, hogy hol a helyük. És nem fogják Jasszer Arafatot szidni, meg a hatvanhetes háborút dicsérni. És soha sem mernének a háta mögött szervezkedni. Ha valami nem tetszik nekik, megmondják, előbb vagy utóbb. Viszont Braunnal nem tudja az ember, mit forgat a fejében. S vannak kapcsolatai. Még „a legfelsőbb helyeken” is. Aztán meg itt van ez a Misi. Őstehetség. Képzett is, meg művelt is. De sokszor berúg. A múltkor is, keresek valamit az íróasztala fiókjában, és mindenütt üres *krepuska* üvegek. Jó, egy újságírónak lehet inni, de ennyit. És szereti a nőket. „Beszélnem kell veled”, gondolja még magában Balla. „Meg T. Bandival is”, folytatja gondolatait. „Túl sokat lép félre. Mindenki tudja, hogy most egy tizenéves csinibabával fut. Szegény jóra való kis orosz felesége teljesen ki van borulva. Nálam is járt panaszkodni. Meg hogy neveljem meg a férjét. Hát már csak ez hiányzik. Mi vagyok én, száraz dada? De valamit tenni kell, mert az asszonyka – jó orosz szokás szerint – az egész várost telekürtöli, hogy a férje, aki *szotrudnyik gázeti Kárpáti Igoz Szov*, micsoda *ámorálynij* lator. S ezzel még az egész szerkesztőség rossz hírért kelti. Azt pedig, a kutyafáját, senkinek sem engedem. Bandinak sem, bármennyire is kedvelem. Ha így folytatja, kirúgom.” És szemé villogni kezd. A szerkesztőség jó híre Ballának még az atyaúristennél is fontosabb. Életművének java része ez. Vagy még ennél is több!

Az asztalnál mindenki igyekezett úgy helyezkedni, hogy lehetőleg minél kellemesebb legyen a társasága. Minél szellemesebb vagy fogdosnivalóbb partner, az üljön mellette. Nehogy mán az Edit néni, vagy az Ica néni, aki ha lemegy a bányába, feljön a szén. Az indulásnál. Aztán meg úgyis összekeveredik minden, amikor a vodka már hatni fog. Pista Szilvike, no meg Mancika mellé. Mert hát a Pista olyan. Dzsentslömön, meg állítólag jó nagy neki, mondják róla a kolleginák. Mondta is a Pista, hogy Mancika szeret vele... mármint a Pistával szexelni. Szegény Cigány, erről ő jut az eszembe. Cigány, az egy kutya volt. Nem is kutya, hanem puli. A puli az puli, nem kutya. Szóval ahányszor a Pista felvitte Mancikát a lakásra, kizárta a pulit, mert hogy hát csak egy hálószoba vót. Az meg ugatott egyfolytába'. A nem tudom hányadik kapcsolat után Mancika azt találta mondani, hogy Pista most mán válasszon: Ezt nem lehet tovább bírni. A kutya csak ugat és ugat, és mit ugat? (No, mit csináljon, szegény, no, mit?). Vagy a kutya, pardon a puli, vagy ő. Pista persze, hogy választott. És persze, hogy nem a Mancikát. Kit érdekel. Ez csak természetes!

Töltött galamb Joóné Schneider Évike szemében is megjelent egy sejtelmes fény: valakire ma kiveti hálóját. Ő már tudja, hogy kire. Az még nem tudja. Kati néni, aki az első generáció ugyan, vagyis a huszonéves bujálkodók szerint már nem fiatal, de már évek óta elvált, és él férfi nélkül, mert hálójába – úgy érzi, nem akadt hal ezen a nagy múltú és velejéig romlott Ungváron – ma azt gondolja, hogy ennek már a fele se tréfa. Kinek és minek tartogatja szüzességét: valakit úgy elkap, hogy megemlegeti. Figyel. Hátha sikerül megint azt a hülye nagyképű fordítót, Öcsit, behülyítenie, mint a múltkor, aki azért hülye, mert nem tudja, hogy itt a szerkesztőségben minden nő őt kívánja. Fiatal, sportos, és vág az esze, mint a borotva, csakhogy ő nem tudja. Berúgott, és csapni kezdte neki a szelet. Pedig nős meg minden, gyereke is van vagy húsz-huszonöt. De kit érdekel. És haza kísérte. A Bercsényi utcán meg nekinyomta egy kerítésnek, hogy majd bedőlt a fakapu, smárolni kezdte, meg úgy megnyomkotta a mellét, hogy az minden volt, csak jó nem. Istenem, istenem, mikor is volt ez? Aztán meg a markába nyomta két méter húsz centis falloszát. Kemény volt, igazi fallosz, két markába sem fért el. Szagolni se szagolt ilyesmit vagy húsz éve. „Milyen szép nagy”, ennyit volt képes kinyögni, és letérdelpelt. Egyenest a pocsolójába. Vadonatúj harisnyájának annyi, de ki törődött vele, ott a kapu előtt? Döngött a kapu, félt is, hogy kijön valaki. Neki meg szopni kellett. Ki is szopta az utolsó cseppig, pedig vagy hárman is elmentek mellettük, és azt mondták, hogy fúj, fúj. Perverz

disznók! Mit néznek oda? S aztán itt van Zsuzsika, az ifjúsági laptól jött át, mint gépíró. De már mutogatja oroszlánkörmeit. Cikkeket ír, és fordít, s mindezt jól csinálja. Még sokra viszi, már csak azért is, mert a szerkesztőség férfi tagjainak legalább a fele szívesen henteregne egyet vele. A Peti sem jobb, csak csapja neki a szelet, pedig hát tudni kéne neki, hogy azért nő és nő közt van különbség. Hű, de belemártaná a nagy kést, mind a kettőbe. Mért nem vagyok én neki jó, mért kell neki más. Még ötven éves se vagyok, és kemény a mellem meg a seggem. Pedig csak egyszer kapnám meg – még egyszer – azt a hülyét az ágyban. Az agyát is szétkúrnám! És ez a liba talán majd azt is tudni fogja, kinek a barátságát érdemes maga mellé állítani. Most is sugdos Misi valamit a fülébe. Egy verset mond skandalva: „Elefántcsont palota, boltozatos melled” (hülye Misi, neki is a csöcs meg a pöcs a minden) – ezt Babits Mihály írta. „Be megsimogatnám mind a kettőt, ha ezt megengeded” – ezt meg én, mondja. Nem egészen rímel, de mit számít az. Zsuzsa kissé elpirul, mert az illendőség úgy kívánja, de aztán hangosan nevet. S ilyenkor gödröcskék is vannak az arcán. Misit ez felizgatja. No nem csak a gödröcskék, hanem mert Zsuzsika már a két tenyerét is odaadta, és az ágyékhöz dugta, persze csak úgy *ápropó*. Csak egészen véletlenül. Az meg meleg, fürgé és játékos. Mint a pinuskája, gondolja Misi, mennyi szaft lehet benne, te jó ég, és máris a zsebkendője után nyúl, de már későn. Elélvez. Szerencsére a nadrág sötét. Nem látszik rajta a folt. Ha-ha-ha. Tovább sugdos. Zsuzsának tetszik. A Misi testéből áradó delej, és a vodka is melegít. Braun meg besegíteni próbál. Mert az Éva az totál kudarc, a hülye kurva, Katika meg még félénk. Egyelőre. Harmadszor ajánlja Misinek – mármint a Braun –, hogy tegye fel Zsuzsának a klasszikus kérdést: „Mi lehet jobb egy vadonatúj tizenhét éves szűz pinánál?” Na, na, mi lehet? Amire a válasz: „Kettő.” Misi nem kér az udvarláshoz segítséget, negligálja Braunt, amire az meg is sértődik. „No, várj csak”, gondolja Braun. „Jössz te még az én utcámba”. És a Katika combjára helyezi a kezét, és arcátlanul a bugyijába dugja. Szegény, mármint a Katika, nem mer ellenkezni. Nem jó, de nem is olyan rossz, ahogy ott kaparászik ez a ronda sárga fogú nyálas vénember. Mint amikor egy fűszál csiklandozza az orrod, és tüsszenteni kell. Ki lehet bírni. És tüsszenteni. Engedi az idősebb kollégának, hogy hüvelyk és mutató ujjával megcsípjé csiklóját. Megfogja és csavargassa. A csikló még apró és félénk, de duzzadni kezd, mint a giliszta. *Sic itur ad astra.*

(Folytatjuk)

TAR BÉLA

VALAHOLANGYAL

*fagytestű tél
kenderkötél
balladát
himbál a szél
és kormos éj
meg üszök-nap
valahol
álmokat akasztanak
álmokat
hitet és verseket
meztelen
tisza szíveket
s azt ki
dacolt a faggyal
valaholAngyal
és
így jár mind
ki szeretett
ki lányoktól
csókot lopott
árva szívébe
szeretőt
ege alá
Hazát álmodott
ki dacolt a faggyal
valaholAngyal
majd
lelkünket
az eső veri
az ég Angyalát
eltemeti
és
körbefonják
a balladák
a mennybolt
huzatos templomát*

NINCS

*többé DE
nincsen ÉS
elhullnak
mind
a
kötőszavak
élünk
a világ erdejében
hajszolt
megrémült
űzött vadak
gerincünk
hajlítja félelem
a végtelen éj
néma holdjával
az elmúlás
üzen
a semmi ágán
nem ül madár
minden dalunkkal
megszökött
megcsalt
szívünkkel
ott
köröz
a nagyvilág
fölött*

én leszek

*arcodon
hópihe,
nyelveden
elmorzsolt ige,
ajkadon
csókok lángnyoma,
én leszek
a csók maga.
s ha majd
mint
alvadt vérdarab,
tavadba
csobban
az alkonyat,
ott
velem zúg
és ring a sás,
a naplemente-tollvonás,
ha
felizzik a papír-ég,
a nádassal
a szívem ég.*

Arany János: Ágnes asszony

ERNYEI BEÁTA

EZERARCÚ LILIOMFI

A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház immár sokadik alkalommal játszotta a megunthatatlan, a repertoárból soha el nem tűnő Liliomfit, az „eredeti vígjátékot három felvonásban, dalokkal és táncokkal”. Már a 2007-es premier után nagy sikernek örvendett az itthoni és az anyaországi színpadon egyaránt. Bátran merem állítani, hogy közönségkedvenc lett belőle, tapasztalatból tudom, hogy tíz színházkedvelőből legalább kilenc biztosan a Liliomfit említi meg legelőször, ha élményeiről mesél. Az „érvágás” után, amikor a társulat első generációja a debreceni Csokonai Színházhoz szegődött, a hazaiak megmutatták, hogy nélkülük is boldogulnak. Sőt nemcsak boldogulnak, hanem a „nagyok” árnyéka nélkül tökéletesek igazán. De maradtak nagyok, hiszen a rendező továbbra is Vidnyánszky Attila, a díszlet Alexandr Belozub munkája; ők a színészgárdával a magyar irodalom legkiemelkedőbb vígjátékából mi mást eredményezhetnének, mint egy sikerdarabot? Erről biztosítanak az elért díjak is, de leginkább az, hogy a Liliomfi, mint színházi előadás, ismerősen csengő címmé vált a kárpátjai magyarok tudatában.

Egy véletlenekkel és félreértésekkel átszótt bohózat képezi az alaptörténetet. Az ifjú színész, Liliomfi (Rácz József) és szerelmese, Mariska (Vass Magdolna) meg akarnak szökni az „atyai hatalom” elől, annak érdekében, hogy együtt legyenek. Szilvai professzor (Kacsur András), aki egyszerre Mariska gyámja és Liliomfi nagybátyja, azt tervezi, hogy összeházasítja őket, nem tudván, hogy a fiatalok ismerik, sőt szeretik egymást. Az ifjú pár sem sejti, hogy a számukra kijelölt jövődöbéli épp az, akire vágnak, így tulajdonképpen saját boldogságuk ellen lázadoznak és menekülnek, pedig az csupán karnyújtásnyira volna tőlük. De sebjaj, hisz a kalandok során amellet, hogy poénokkal, énekekkel kényeztetik a közönséget, egymáshoz segítenek egy szerelmespárt, Gyuri pincért (Ferenczi Attila) és a kőszívű fogadós lányát, Erzsit (Orosz Melinda). A Rácz József által játszott címszereplő színészi tehetségét bizonygatva számos szerepet ölt a darabban, mint ahogy számos arcát láthattuk már a színpadon. Itt leginkább egy csíntalan gyermekre emlékeztet, aki nem képes békében tengetni otthon napjait, élvezni vagyónát, elvenni a kiszemelt hölgyet, ehelyett szembeszegül nagybátyja akaratá-

val és nincstelen vándorszínészként keresi a kalandokat. Kalandokat keres és szerelemre talál; Mariskát nőül venné, de a kegyetlen sors úgy hozza, a lányt máshoz akarják adni. Nem is olyan kegyetlen az a sors, hiszen épp ő, Liliomfi volna a vőlegény, de erről a szerelmeseik mit sem sejtének. Mariska, aki nevelőnőnél cseperedett fel, gyámjával, Szilvai professzorral, elindul beteljesíteni sorsát, miközben Liliomfira vár, hogy az elszöktesse őt. A nevelőnő, Kamilla kisasszony (Kacsur Andrea), ki Liliomfi szerelméért áhítozik, velük tart az úton Nagyvárad felé. Így jutunk Kányai (Szabó Imre) fogadójához, ami helyszínül szolgál a további eseményeknek. Itt Gyuri pincér és Erzszi reménytelen szerelmének lehetünk tanúi, mivel a leány apja egy másik fogadós fiának ígérte Erzszi kezét. E problémát végül Liliomfi oldja meg bevetve minden leleményességét, különböző szerepeket felpróbálva: előbb gróf, majd a kiszemelt vőlegény, majd pincér; végül sikeresen egymáshoz segíti a fiatalokat. Saját játékainak áldozatává válik, és a félreértések miatt majdnem elveszíti Mariska bizalmát, kinek ez a fogadó az utolsó állomás a kényszerházasság előtt. Mariska itt már nem akar megszökni, mert hűtlenséggel vádolja Liliomfit. Ráadásul megjelenik Erzszi valódi vőlegénye is, akinek korábban Liliomfi adta ki magát. Mikorra már-már káosszá bonyolódik a történet, hirtelen minden tisztázódik, a szerelmeseik boldogan vágnak neki közös útjuknak, Erzszi és Gyuri immár frissházasok, még Kamilla kisasszony is társra talál a „statisztakirály”, Szellemfi (Sőtér István) személyében. Úgy tűnik, mindenki elégedett.

Nem véletlen hát, hogy Szigligeti Ede drámáját már sokan feldogozták, Vidnyánszky rendezésében viszont több lesz az előadás egy érdekes bohózatnál. A 19. században játszódó történeten kívül a társulat és a színészelet mibenlétébe, nehézségeibe is bepillantást nyerhetünk. Ezeket a nehézségeket színészeink nem panaszként, inkább iróniával ecsetelik, bizonygatva, hogy színházat csinálni a legjobb dolog a világon. Annyiban ellenkeznek velük, hogy ennél is jobb dolog a nézőtérről élvezni munkájuk gyümölcsét, de örülök, hogy ők nem ezen a véleményen vannak. A beregszászi társulatra nem jellemző, hogy dalra fakadnak, ebben a darabban viszont érzéseiket „csak dalban tudják elmondani”; semmi kétség, hogy ez is jól áll nekik, különösen RácZ József hangjában és énektudásában gyönyörködhetünk. A Vidnyánszky-művektől már megszokhattuk, hogy a színpad minden egyes pontján minden egyes pillanatban történik valami; azokra is érdemes oda-odapillantani, akik nem főszereplők az éppen zajló jelentben. Ezért minden alkalommal felfedezhető valami új, ami korábban könnyen elkerülhette figyelmünket. A szá-

mos ének és tánc, a jelentükre váró szereplőkből összeállt zenekar asszisztálása és kommentjei teszik igazán színessé a darabot. A sodró lendületű, dinamikus előadásmód elfeledteti velünk, hogy szünet nélkül nézünk végig három felvonást. A felvonásokat átdíszletezés előzi meg, ami a díszletet képező szekér forgatásával jön létre, ezzel az ötletes megoldással változtatva a helyszínt. A szöveg tarkítása mellet sem mehetek el szó nélkül, egy-egy odaillő hétköznapi életből vett elejtésen kívül irodalmi művekből, ismert filmekből vagy épp dalszövegekből származó szövegrészeket is észrevehetünk. A színészgárdából nehéz kiemelni bárkit is, minden egyes szereplője kihagyhatatlan elemet képez a darabban. A főhősnőt alakító Vass Magdolna, vagy az uralkodni akaró, nem is annyira gonosz Kacsur András kimagasló teljesítménye mellett bárki mást megemlíthetnék.

Többször, több színpadon is szerencsém volt végignézni a darabot, így jogosan állíthatom, hogy megunhatatlan, hiszen a szórakozás sosem marad el. Az ismerős dallamoknál úgy érzem, a közönség legszívesebben a színészekkel együtt énekelne, a kocsmai jelenetnél pedig táncra perdülne velük, de talán csak én vagyok ezzel így. Annyi biztos, hogy nincs két egyforma előadás, ne feledjünk tehát jegyet venni mindig, mikor a műsorban megjelenik. Most is, sokadszorra már, elismerősen tapsolok a végén; minden alkalommal rádöbbenek, hogy milyen jó ez a darab, mintha csak először látnám.

Arany János: Tetemrehívás

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A SZERETET PRÓBÁJA

(A MAGYAR NÉPBALLADATÍPUS RUSZIN ÉS UKRÁN PÁRHUZAMAI)

Ki ne ismerné a pásztorfiú esetét a kebelébe bújít „sárighasú” kígyóval, s ki ne marasztalná el a szülőket, testvéreket, akik testi épségüket jobban féltik a veszélybe került hozzátartozó életénél? De hát azért rendelt Isten az ember mellé társat, hogy akár karja árán is megóvja mátkája életét.

A példabeszédnek sem utolsó történet a Székelyföldön és Moldvában lírai részletekben gazdag népballadákba nemesedve maradt ránk, de az európai népek szájhagyományában is jelentős mennyiségű feldolgozásával találkozhatunk. A téma kutatói már évtizedekkel ezelőtt felfedezték a párhuzamot e balladai történet és az ógörög *Alkesztisz* legendája között, aki az istenek törvényei ellen vétő férje, *Admetosz* helyett magára vállalta a halálbüntetést, amikor erre az áldozatra a férj tulajdon szülei nem voltak hajlandók.

Vargyas Lajos *E. Long* amerikai és *G. Megas* görög kollégái nyomán maga is úgy véli¹, hogy a középkor emberének alaposan felkeltette érdeklődését ez az ógörög mondai emlék, s minden bizonnyal ekkortájt keletkeztek a téma prózai feldolgozásai. A magunk részéről ezt megtoldjuk azzal a feltételezéssel, hogy az így létrejött mesék saját nemzeti és társadalmi körülményeiknek megfelelő aktuális tartalmakat kaptak, melyeknek központi eleme minden esetben a hozzátartozók önzetlen, önfeláldozó szeretetéről való meggyőződés. Arról már szó sem esik, hogy a ballada hősének miféle vétek miatt kellene *Admetosz*hoz hasonlóan bűnhődnie, mert e családi drámák konfliktusai célirányosan a *szereket próbátételére* vannak kiélezve. Ennek elérésére eléggé extrém és meghökkenítő alkalom a kígyók szerepeltetése még akkor is, ha esetleg utólag kiderül, hogy csak színlelt volt a veszély. Itt ugyanis sem helye, sem ideje nincs a kertelésnek: egyértelműen ki kell nyilvánítani, hogy az ember által eredendően utált és rettegett kígyóval szemben van-e szívünkben elegendő szeretet?

Pálóczi Horváth Ádám már 1813-ban felvette gyűjteményébe² a ballada egy erősen redukálódott változatát, s véletlenszerűen, nagyjából ebben az időben – 1814 és 1819 között rögzítette népdalai között *Zorian Dolenga-Hodakovszkij* ukrán folklorista az egyetlen olyan általunk ismert ukrán népballada szövegét³,

amelyben a magyarhoz hasonlóan a kígyó megjelenése kelt riadalmat. E részlet kiemelése azért fontos, mert a típus európai elterjedését és felépítését vizsgálva Vargyas Lajos külföldön csak a magyar nyelvterülettől délre és keletre – szerb, bolgár és román területeken tudta kimutatni a *kígyómotívumot*. S bár tucatnyi ukrán szöveget végigelemezett, ezzel az eggyel nem volt alkalma találkozni. Kezdjük hát az áttekintést elsőként ezzel az ukrán adattal:

*Aj, elmentem én az erdőbe eprészni.
Bangita, málna, szép piros bogycska,
karomba ragadt ott egy mérges kígyócska,
bangita, málna, szép piros bogycska!
– Jaj, szedd le kezemről – kérleltem apámat.
– Félek a kígyótól, kérd inkább anyádat!*

*Aj, elmentem én az erdőbe eprészni.
Bangita, málna, szép piros bogycska,
karomba ragadt ott egy mérges kígyócska,
bangita, málna, szép piros bogycska!
– Jaj, szedd le kezemről – kérleltem anyámat.
– Undorodom tőle, kérd inkább babádat!*

*Aj, elmentem én az erdőbe eprészni.
Bangita, málna, szép piros bogycska,
karomba ragadt ott egy mérges kígyócska,
bangita, málna, szép piros bogycska!
– Jaj, szedd le kezemről – kérleltem babámat.
Jött is ő azonnal, meg is szabadított,
bangita, málna, szép piros bogycska!*

(Vári Fábíán László fordítása)

Mint tapasztaljuk, a történet alapötlete és főbb mozzanatai megegyeznek a típus ismert magyar feldolgozásaival: a szülők elutasítása után a szerető szabadítja meg mátkáját a kígyótól, s ezzel valós veszélyhelyzetet old fel. A túlzottan egyszerűsítő, a költői eszközökben szerény szerkesztésmód azonban esztétikai hiányérzetet keltethet az olvasóban, a további variációs lehetőségek elmaradása pedig meghíúsítja a szövegben lappangó drámai elemek hatásosabb kibontakozását.

A típus további ukrán variációiban, mint már utaltunk rá, a kígyó nem kap szerepet. Helyette az élet által produkált valós veszélyhelyzetek váltakoznak, de a dramaturgia ezekben is ugyanaz: a bajbajutott hiába kéri szüleit, testvéreit – önzetlen segítséget csak szerelmes társától várhat. Megfigyelhető, hogy bizonyos élethelyzetek gyakori ismétlődése, mint például a rabság, katonaság vagy hadifogság, a típuson belül akár önálló csoportot is alkothat. Ismerkedjünk velük.

Oscar Kolberg lengyel zeneszerző és folklorista a XIX. század végén, nyugat-ukrán területen rögzítette a *rabságban sýnylódó kozák* siralmait: *A tömlőcben kesergő kozák búsan búgó gerlepárral üzeni apjának, hogy adja el lovait, váltsa ki fiát a rabságból. – Eszemben sincs lovaimtól megválni, inkább hagyom a fiamat szenvedni. Nővérének üzeni, hogy adja el a borjakat, s azok árán váltsa ki őt a rabságból. A válasz most is elutasító. Kedvesének üzeni, hogy akár szoknyája árán is váltsa meg a szabadságát. A lány visszaiüzen: – Megválok én szívesen a szoknyámtól, kiváltalak a szomorú rabságból.*⁴ A szoknya eladásának jelképes üzenetét fölöslegesen magyarázni. Lovakkal és szarvasmarhákkal azonos értékcsoportha női ruhadarab csak egyféleképpen kerülhet, mégpedig levetve.

A következő példát Marko Vovcsok ukrán író kéziratban hátrahagyott, s azóta közreadott gyűjtéséből emeltük ki.⁵ Hőse a frissen sorozott legény, aki társaival üzen az övéinek:

*Búg a gerle bánatosan már kora hajnalban,
könnyes szemmel áll az újonc a regrutasorban.
Kertek fölött szárnyra kelve egyre búg a gerle,
jaj, de nagy a menetelő regruták keserve!*

*– Ej, katonák, testvéreim, sok derék pajtásom,
mondjátok meg az apámnak, hogy látni kívánom.
Adja el szürke ökreit, minden gazdagságát,
annak árán megválthatná fia szabadságát.*

*– Nem bánom én, hogyha nem lesz soha hazatérted,
ökreimet az udvarról le nem hajtom érted.*

*Búg a gerle bánatosan már kora hajnalban,
Könnyes szemmel áll az újonc a regrutasorban.
Kertek fölött szárnyra kelve egyre búg a gerle,
jaj, de nagy a menetelő regruták keserve!*

– *Ej, katonák, testvéreim, sok derék pajtásom,
mondjátok meg az anyámnak, hogy látni kívánom.
Adja el az udvaráról sok fejős jószágát,
annak árán megválthatná fia szabadságát.*

– *Nem bánom én, hogyha nem lesz soha hazatérted,
teheneim az udvarról el nem adom érted.*

*Búg a gerle bánatosan már kora hajnalban,
Könnyes szemmel áll az újonc a regrutasorban.
Kertek fölött szárnyra kelve egyre búg a gerle,
jaj, de nagy a menetelő regruták keserve!*

– *Ej, katonák, testvéreim, sok derék pajtásom,
mondjátok meg a mátkámnak, hogy látni kívánom.
Tegeye pénzzé keze alól minden ingóságát,
azzal megválthatná szeretője szabadságát.*

– *Eladom én mindenemet, marháim sem szánom,
hogy szemtől-szembe láthassam, nagyon régen várom.*

(Vári Fábián László fordítása)

A galíciai *Stanislau* (Ivano-Frankivszk) közeléből szintén van adatumunk. E változat⁶ szereplője rabságba vetett kozáklegény, aki az előbbiektől eltérően levélben kéri a váltságdíjat. A hozzátartozók némi szánalmat tanúsítva tudakolják, mi lenne a fizetnivaló? Apjától száz pár igavonó ökröt, anyjától száz fejőstehenet és három borjút, bátyjától száz felszereszámozott lovat, nővérétől száz juhot és száz bárányt kér, de azok sokallják a váltságdíjat, és beletörődve üzenik, hogy a legénynek ott kell elvesznie. Utolsó levelét kedveséhez írja, aki örömmel adja meg a száz vemhes üszőt, s ugyanannyi borjút.

Az *Ivan Franko* által lejegyezett ballada⁷ helyszíne a *Beszkidék tetején* a nagy kányafa alatt épült mulató. A fiatal lány térdén állva kéri az őt fogva tartó törököt, hogy ne vegye el fiatal életét, az apja meghozza a váltságdíjat. Az apa csak nem jön, a lány tovább zokog, életéért könyörög az iszogató töröknek, mert reméli, hogy anyja megérkezik a pénzzel. De hiába várja

őt is. Végül kedvesének üzen, aki még idejében meghozza a váltságdíjat. Végső tanulságként elhangzik, hogy a hű szerető a szülőknél, testvérnél is jobban tud szeretni.

*Holováckijnál*⁸ a *Szeretetpróba*-balladákhoz tucatnyi szöveg tartozik. Közöttük önálló változatcsoportha sorolható az a három dal, amelyek vízben fuldokló legény, illetve lány megmeneküléséről regélnek.⁹ A fiatal kozák a Dunában, a lány a tenger vizében küzd életéért. Sorra jönnek a hozzátartozók, akik nem tagadják meg a mentést, de sem a csónakot, sem az evezőt nem találják. Majd csak a kedves az, aki csónakkal és evezővel jó időben érkezik. A harmadik változat hőse ugyancsak a Dunában fuldokló leány, aki az éppen arra járó apját, majd anyját, bátyját s nővérét kéri, hogy húzzák ki, de a válasz minden esetben elutasító: – *Adja Isten, hogy elpusztulj, nem voltál jó leányunk!* Szerencsére jegyese is arra megy, aki kezét nyújtja a végső pillanatban. Ez is tanulsággal zárul: – *Jobb az én édesem apámnál s anyámnál!*

Csernyigov körzetében, a XIX. sz. közepén rögzítették a tatár elől menekülő lány történetét,¹⁰ aki bátyja házában keres oltalmat. A testvér a veszélyt tapasztalva, saját háza népe miatt aggódva megállítja hűgát a küszöbön, s mint idegentől, megtagadja tőle a bebocsátást. – *Micsoda idők járnak, hogy a testvér testvért megtagad!* – mondja a lány, s ezek után nővére háza felé igyekszik. Ott is ugyanúgy jár, végül az utolsó menedék reményében kedvese háza felé fut, s az nyit neki ajtót. Ekkor elégedetten állapítja meg, hogy meglegelte az igazi hozzátartozóját.

Mivel a fenti ruszin és ukrán történetek előadása az élet által teremtett azonos alaphelyzetekből építkeznek, mindegyik tisztán illeszkedik a *Szeretetpróba* keretébe. A variációs lehetőségek azonban tovább is bonyolíthatók, s ezt igazolandóan most kitérünk a típus egy oldalági változatcsoportjára. Ezek meghatározó motívuma, a *szeretetlenység*, csak árnyalatában különbözik a tárgyalt népballada alapmotívumától, de új elemként még egy emberi gyarlóság társul hozzá, mégpedig a *haszonlesés és kapzsiság*, s ez a fejlemény már a ballada önállósodása felé mozdítja el a cselekményt. Az alábbi, lírai részletekben gazdag népballada A. *Duleba* kelet-szlovákiai gyűjtésű ukrán népdalaiból való:¹¹

*Makovica nincs felszántva,
csak golyókkal teleszórva.
Dombja alatt, zsenge fűben
harcos fekszik sebesülten,
lova nyihog, a patája
egyre csak a földet vágja.*

*Már anyja is megérkezett,
megállott a fia felett,
kezét fejére kulcsolja,
aztán mégis azt firtatja:
– Odajártál, háborúztál,
s egy kis portékát se hoztál?
– Anyám, hagyj békén engemet,
ne hasogasd a szívemet,
azt már úgyis golyó járta,
éles szablya átalvágta.*

*Alkonyattájt, estefelé
apja jó a fia elé.
Illendően megkönnyezi,
közben egyre kérdegeti:
– Odajártál, háborúztál,
hol a zsákmány, amit hoztál?
– A zsákmány nem engem illet,
de hoztam egy véres inget.*

*Élamott az erdőszélen
húga lohol az ösvényen.
Ő is elkezdi a sírást,
majd ekképp tesz szemrehányást:
– Mindhiába verekedtél,
hogya semmit sem szereztél!
– Húgom, hagyj nyugton engemet,
ne hasogasd a szívemet.
Azt már úgyis golyó járta,
éles szablya átalvágta.*

*Bátyja ballag arra éppen.
Látja testvérét a vérben,
könnyhullatva fejét fogja,
aztán ő is csak faggatja:
– Öcsém, ugyan merre jártál,
s hová dugtad, amit hoztál?*

– *Nem haszonért hadakoztam,
haza csak a lovam hoztam.*

*Egyszer csak az istenadta
jegyesének hangját hallja.
Szívrepesve fut a lányka,
örül, hogy élve találja.
– Egyetlenem, mutasd sebed,
meglásd, doktort hívok neked!
S keszkenőjét felhasználja,
sebét friss pólyába rakja.*

*Áldja meg azt a Jóisten,
akit küldött, hogy segítsen.
Százszor jobb az a szülőknél,
ezerszer a testvéreknél!*

(Vári Fábián László fordítása)

Holovackij galíciai és magyar-orsz népdalai között két hasonló, de ehhez képest módosított változattal találkozhatunk.¹² Az első szöveg hőse sebesült katonára, aki tűz melegénél gyógyítgatja sebeit. Ezek egyike mély, mert golyó ütötte, másika széles, mert szablya hasította. A sebesült hideg vizet kérne látogatóitól, de azokat csak a feltételezett, elrejtett szerzemény érdekli. A másik szöveg hősének társadalmi helyzetéről, betegségének okáról semmi sem derül ki, de ő is inni kíván, ám apjának, anyjának, akik csak az elrejtett értékek miatt aggódnak, fiúk megsegítése helyett fontosabb dolguk akad, s így a véráldozattal szerzett javak az önzetlenül szerető lányt illetik. A közösség ítélete tehát ismét kimondatott.

Megközelíthetjük a tárgyalt típus vizsgálatát a népköltészetre erősen jellemző szöveg-összefüggések irányából is. Ez a folklórjelenség, bár a műfajok közötti viszonylatban is jelen van, többnyire az egyes műfajokon belül működik jól kimutatható eredménnyel. Így például a családtagok szeretetlenségének felemlgetésével szemben a szerető helytállása, mint drámai alaphelyzet, alkalmasnak mutatkozik a cselekmény további építésére. Arra, hogy az alapszöveg teljesen új elemekkel bővülne, nincs értékelhető adatunk, ellenben az alábbi példa markánsan szemlélteti a más típusoktól kölcsönzött elemek felhasználását:¹³

*Búsul Pintye egymagában
a vármegye fogdájában.
Levelét ott körmölgeti,
apjurának ezt üzeni:*

*– Kedves apám, ha megszánál,
száz arannyal kiválthatnál.
– Inkább fiamnak se mondlak,
minthogy érted annyit adjak!*

*Búsul Pintye egymagában
a vármegye fogdájában.
Levelét ott körmölgeti,
jó anyjának ezt üzeni:*

*– Édesanyám, ha megszánál,
száz arannyal kiválthatnál.
Inkább fiamnak se mondlak,
minthogy érted annyit adjak!*

*Búsul Pintye egymagában
a vármegye fogdájában.
Levelét ott körmölgeti,
babájának ezt üzeni:*

*– Hallod, Ánca, ha megszánál,
száz arannyal kiválthatnál.
Ánca rendben leszámolta,
a rabságból kiváltotta,*

*asszonyaként elkísérte,
s fiúcskát szült már egy évre.
Pólyás fiacskáját nézi,
és így énekelget néki:*

*– Tente, tente, kis bubácska,
ne hasonlíts az apádra,*

*mert én akkor felaprítlak,
hegyes karókra aggatlak!*

*Nótáját még be sem végzi,
Pintye az ablakon nézi:
– Fújjad, Ánca, csak azt fújjad,
amivel fiam altattad!*

*– Tente, tente, kicsi bubám,
pont olyan vagy, mint az apád,
csurgatott mézben fürdetlek,
finom gyolcsokba göngyöllek!*

*– Hazudsz, szuka, nem ezt fújtad,
fiam nem ezzel ringattad,
épp az ablak előtt álltam,
jól hallottam, mindent láttam!*

*Hagyd most, asszony, a gyermeket,
vedd fel legszebb öltözeted,
tedd fiamat a rengőbe,
s gyere velem az erdőbe.*

*Esteledni kezdett éppen,
megálltak egy irtásszélen,
s mire a nap lehanyatlott,
az asszonynak feje hullott.*

(Vári Fábián László fordítása)

Mint látható, a *Szeretet próbája* és a *Zsivány felesége* találkozásából akár újnak is mondható, kontaminált ballada keletkezett, szinte csak azért, hogy direkt módon ki nem mondott, le nem írt nevelési szándékkal megfogalmazza és elítélje a jötevővel szemben tanúsított emberi háládatlanságot. Lintur több olyan kárpátaljai és kelet-szlovákiai változatról tesz említést, amelyek hőse a máramarosi román származású *Pintye*¹⁴ nevű betyár. Azt azonban a magyar betyárfolklórból is tudjuk, hogy a történelmi alak valóságos mögött

a betyárballadákban rendszerint csak sztereotípiákból komponált, költött eseményeket találunk. Akárcsak a *Csudahalott* és a *Két kápolnavirág* egyesülésében, itt is a vidámabb szüzsére épül rá a tragédiába ívelő folytatás, és a két típusalkotó motívum közül ez alkalommal is az erősebb kisugárzású, nagyobb fajsúlyú tragikus elem kap meghatározó szerepet.

Ezek után, gondolatban újra bejárva a fentebb tárgyalt balladák világát, jogosan vetődik fel a kérdés: honnan való, s van-e valós alapja ennek a riasztóan nagyfokú, vérrokonok iránti kiábrándultságnak? Mivel egy kimerítő és kielégítő válasz megfogalmazásához visszamenőleges szociográfiai felméréseket e dolgozat szűkös keretei miatt sem végezhetünk, a társadalom-lélektan felől próbáljuk megadni a megközelítő választ. Az tény, hogy a szülő-gyermek viszonyban mindig voltak és lesznek a fiatalok párválasztása okán fellobbanó konfliktusok, de azok csak igen szélsőséges helyzetekben hevülhetnek a balladákban tapasztalt élethelyzetek hőfokára. A kérdésre az a körülmény adhat magyarázatot, hogy a balladai történeteket szerelemtől bódult fiatalok, vagy az ő eszükkel, helyettük gondolkodó népi énekesek szükték a világra, akik hajlamosak a szerelem érdekeit mindenek fölé emelni, s a drámai hatás fokozása érdekében akár erős túlzásokba bocsátkozni.

JEGYZETEK:

¹ Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa. Zeneműkiadó, Budapest, 1976. I. k. 164. o.

² Énekes poézis. Válogatás Pálóczi Horváth Ádám Ötödfélszáz énekeiből. Magyar Helikon, 1979. 231. o.

³ Dej, O. I. – Jaszencsuk, A. J.: Báládi (Kohánnjá tá dosljubnyi vzajemini) Kijiv, Nauková Dumká, 1987. 143. o.

⁴ Uo. 140. o.

⁵ Uo. 141. o.

⁶ Uo. 141. o.

⁷ Uo. 142. o.

⁸ Holováckij, J.: Národnije pesznyi gállickoj i uhorszkjoj ruszi. Moszkva, 1878, 1-3. k.

⁹ Dej, O. I. – Jaszencsuk A. J.: Báládi. 143-144. o.

¹⁰ Uo. 145. o.

¹¹ Uo. 146. o.

¹² Uo. 147-148. o.

¹³ Lintur, im. 187. o.

¹⁴ I. Lipót császár 1701-ben vérdíjat tűzött ki a román származású Pinteá Gligor fejére.

ZUBÁNICS LÁSZLÓ

TISZTELGÉS ZICHY MIHÁLY SZÜLETÉSÉNEK 185. ÉVFORDULÓJA ELŐTT

Festő és grafikus, életművész és botrányhős, demokrata és cári udvari festő. Munkássága alapján három nép tartja számon nagyjai között Zichy Mihályt,¹ akinek halála évében Lyka Károly Művészet című lapjában a következő értékelést olvashatjuk:

„Akármelyik oldalról is közelítjük meg, akár az embert, akár a művészt, szinte áthidalhatatlan paradoxon támad elénk, rejtély, amelyet csak elemezni tudunk, megoldani nem. Munkásságának ritka gazdagságában és sokféleségében mindvégig bizony ős egyformaság vonul végig. Eklektikus, aki minden irányzatnak tetsző és neki alkalmas elemeit felhasználja, s mégis mindannyit egyazon modorra fordítja. Éppen így van az eszméssel is, amelyekből ezernyi forr lelkében, de megábrázolatván, szinte egyazon formaskálát adja mindig. Magyar lélek, magyar hajlandóság, amely idegen földön, idegen mesterek keze alatt nő fel és fejlődik, idegen földön munkálkodik és rólunk alkotva és hozzánk szólva is, gyakran idegen impressziókat ad. Idegenben él és hazafiúi lángolást formál rajzba patetikus allegóriával, gyökeres magyar ember és mégis kozmopolita témák ragadják őt a legnagyobb alkotásokra. Filozóf és humanista, az eszméket portálja a legnagyobb, szinte akaratos szeretettel, és mégis legjobbat akkor alkot, amikor a génre kisebbszerű témáit dolgozza fel. Lélekben a nagy eszmék kedvelője, a világmozgató jelszavak embere, de ezeket festői pointekre aprózta el. Eszmevilágának szabása ellentétes a művészi modorával, amely realiztikus külsőségeket kedvelő. Egybefoglalni a formabeli sokféleséget alig tudja, de az egységeset is felbontja sok apróra. Egyszer fantasztikus a gondolatban és kisszerűen realiztikus, aprólékos a kivitelben. Másszor a gondolata semmis, köznap, és a kivitele fantasztikus. Materializál minden témát, még a legeszeibbet is, anélkül, hogy Igazán a kép-látás formai kívánalmi szerint alkotná meg. Csupa paradoxon ember. Ellentétben van a hazájával, amely mellőzte őt; magyar érzése által ellentétben az idegen földdel, amely befogadta, szabad lelke az állásával, hajlandósága, fantáziája a feladatokkal, amelyekre állása kényszeríti.”²

Vidékünk történelmének alakulása³ miatt az Oroszországban élt és alkotott Zichy Mihály alakja nem véletlenül került az érdeklődés homlokterébe, s ihlette meg több kárpátaljai író és történész munkásságát.

Balla László így ír erről: „*Hrabár Igor akadémikussal nem sokkal halála előtt Zichy Mihályról beszélgettem.⁴ A budapesti születésű, de életének javát Oroszországban, illetve a Szovjetunióban leélt kiemelkedő festőművész és műtörténész – talán származásánál fogva is – mindig élénken érdeklődött az orosz-magyar és a szovjet-magyar művelődési kapcsolatok iránt, most is ezekről folyt köztünk a beszéd, így került szóba Zichy Mihály neve.*

– Zichy munkássága egymagában egész enciklopédiája az orosz-magyar kulturális kapcsolatoknak – mondotta akkor Hrabár Igor, és azután eltűnődött rajta, hogy érdemes volna egész tanulmányt írni például ezzel a címmel: „Az orosz és a magyar irodalom alakjainak találkozása Zichy Mihály munkáiban.”

Hrabár Igonak ez az ötlete valóban páratlanul érdekes vizsgálódáshoz adhat vezérfonalat. Próbáljunk itt csak egyetlenegy összehasonlítást tenni. Helyezzük egymás mellé Lermontov „A démon”-ához és az Arany János balladáihoz készült illusztrációkat – és rájövünk arra, amire azelőtt talán nem is gondoltunk, de amire Zichy Mihály finom műízlésével már akkor rátapintott: hogy a nagy magyar és orosz költő epikai műveinek atmoszférája milyen sok mindenben rokon, hiszen nem is olyan nehéz észrevenni, hogy például az „Ágnes asszony” Zichy-illusztrációja milyen sok mindenben idézi „A démon” fátumszerű, fojtott levegőjét – és viszont. Hasonló eredményekkel járhatna, ha „A démon”-t Zichy Madách-illusztrációival vetnénk egybe.

Zichy Mihály életművében nagy szeretettel foglalkozott a magyar és az orosz irodalom nagyjaival: Petőfi és Puskin, Lermontov és Arany, Jókai és Gogol, Madách és Goncsarov illusztrátora volt. Tőle származnak az „Ének Igor hadáról” egyik legszebb kiadásának illusztrációi is.

Jegyezzük még meg, hogy Zichy – az orosz irodalom műveinek jelentős illusztrátora – mint ilyen, más népek művelődéstörténetébe is beírta a nevét. Rusztaveli „A tigrisbőrös lovag”-jának remek Zichy-illusztrációi „műnek már második számú magyar vonatkozását adják (mint tudjuk, Misztótfalusi Kis Miklós magyar betűmetsző készítette azokat a legelső grúz nyomdai betűket, amelyekkel – e kaukázusi nép sokszorosító iparának első termékeként – „A tigrisbőrös lovag”-ot kinyomtatták). A világirodalom (klasszikusainak műveihez készített rajzai úgyszintén megbecsültek világszerte ma is, s ezek is igen sok érdekes összehasonlításra adhatnának alkalmat. Puskin-illusztrációit különben nagyra becsülte Repin is (mint erről tanítványa, Hrabár Igor előtt nyilatkozott, mikor az utóbbi magyarországi származásáról tudomást szerzett).

SOTA RUSZTAVELI

A TIGRISBŐRÖS LOVAG

Részletek az Előhangból

*Én, Rusztaveli, művész voltam, míg formáltam énekem,
a seregek úrnőjének balgán nyújtom életem:
elcsigázott szerelmesnek nincs gyógyírja sohasem,
ocsúdjak a szerelemből, vagy takarjon sírverem.*

*Egy iráni regét leltem kartoel mesék özönében:
mint ékkő, sok csúccsal, éllel csillog-villog a tenyérben;
versbe, arany-foglatba ötvöztem, nagy gonddal mértem
s ajándékul annak szánom, ki megsebzett engem mélyen.*

*Fénytől vak szem mindörökre fény felé áhítózik,
szerelmes a szív holtáig s tág mezők nem szöktetik,
elhagyva teng; te parancsold s kínja megjuhászodik.
Dalom kitör: megéneklek virágzók hőstetteit.*

.....

*Az ős, örök szerelemről, mely a csillag-körig ér fel,
szentségtörő sértés szólni énektelen közbeszéddel.
Áld hatalmas szenvedéllyel, felhője szomszéd az
mégsem bírja el a lélek, sorvaszt hővel, szenvedéssel.*

*A szerelem titkát mérni a bölcsesség is esendő,
kifáradnak itt a szavak, még a dal sem elegendő.
Én is csak a földi testet merem zengni, mely veszendő:
kedve, bája, szépéri-szomja, ha tiszta: nem megvetendő.*

Sztaskó Gyula, a Kárpátontúli Területi Képtár tudományos munkatársa egyik tanulmányában⁵ így ír a georgiai (grúz) nép hőseposzáról: „Rusztaveli az ősi Grúzia fénykorában, az egyház és a hűbérurak hatalmát korlátozó, a kialakuló városi rétegekre támaszkodó Tamara királynő idejében (XII. század) élt, amikor az ország a keleti és a nyugati kultúra találkozhelye volt. Mindkét kultúra hatása fellelhető az eposzban: Horatius, Vergilius és Ho-

mérosz „technikáját” Rusztaveli a nagy keleti költők, Firduszi és Nizámi gazdag, díszes, színes stílusával, ábrázolásmódjával párosítja.

„A tigrisbőrös lovag” három jóbarát önfeláldozó küzdelmét mutatja be az önkény ellen, kalandos szerelmüket (a klasszikus ókor ízlése szerint mesésen eltúlozva), s közben érdekes korképét adja a lovagok és kereskedők életének. Művészi értékein túl az eposz világirodalmi jelentőségének leglényege az, hogy soraiban a reneszánsz eszméi villannak fel, bennük a középkortól, az uralkodó egyházi-skolasztikus eszméktől elszakadó, a való élet szépségeitől megittasuló ember hangja szól.”

A grúz kultúra aranykorának véget vető mongol dúlások idején Rusztaveli eposza elkallódott, és csak a 18. században bukkantak rá. Első grúziai díszkiadását Zichy Mihály magyar festő illusztrálta. Bámulatos könnyedségű, remek rajzai egyedülállóak a XIX. századi magyar grafika történetében. Tbilisziben – az egykori Tifliszben – az egyik utca ma is Zichy Mihály nevét viseli.

A hőskölteményt magyarra először Vikár Béla fordította le a század elején, rangjához méltó magyar fordításában „A tigrisbőrös lovag” 1954-ben jelent meg Weöres Sándor tollából.

Neves történészünk, Váradi-Sternberg János Zichy és Sevcsenko kapcsolatának rejtett szárait igyekezett kibogozni⁶. A cári udvari festő és a Kobzos kapcsolatát némely művészettörténészek azzal is alátámasztják, hogy Zichy egyik „Tarasz Bulba”-illusztrációjának, nevezetesen a „Tarasz a megölt Andrij teteme fölött” főalakja majdnem megegyezik a Sevcsenko által 1860-ban készült önarcképével. Ugyanazok a vonások, fejtartás, de meg a sapka is. Váradi-Sternberg János szerint Zichy, akit 1858-ban választottak a Pétervári Szépművészeti Akadémia tagjává, feltehetően személyesen ismerte a költőt. Megfordult az Akadémián és betérhetett Sevcsenko műtermébe, de találkozott vele a pétervári művészek valamelyik összegyűlésén. Zichy jól ismerte K. Brjukovot, az Akadémia professzorát, aki 1838-ban több demokratikus érzelmű művésszel egyetemben kiváltotta Sevcsenkót a jobbágyságból.

„Ebben a kontextusban értékelhetjük ezek után Sevcsenko ábrázolását Zichy Gogol-illusztrációján. Ezzel a magyar mester sajátos módon tisztelgett az ukrán költő emléke előtt, adózván Sevcsenko írói és képzőművészeti teljesítményének. A kortársak bizonyára megértették ezen ábrázolásnak a mély értelmét. A vakmerőséget és a népetlet lendületét megtettesítő Tarasz Bulba alakjában nyilván Sevcsenko legendás voltát igyekezett kihangsúlyozni. A két alak azonosításával a művész arra célzott, hogy amint a Gogol-mű hőse az ellenségeinek lett áldozata, úgy Sevcsenkót is az ellenséges erő küldte a sírba.”⁷

– Valahányan csak megközelíteni próbálták ezt a kivételes képességű embert a maga igaz mivoltában (és erre a feladatra nem sokan vállalkoztak), mind a rejtélyek egész sorozatával kerültek szembe, amelyeknek megoldása szinte lehetetlenségnek tetszett a művész életében, s egyelőre az még most, közvetlenül a halála után is – írta nekrológiájában egyik tisztelője. Most, születésének 150. évfordulója előtt tisztelgve elmondhatjuk ismét – Zichy Mihály ars poeticája, szellemisége az elmúlt időszak alatt sem került közelebb hozzánk, továbbra is ott lebeg a horizonton, mint nevezetes festményén a Pusztítás géniusza.

JEGYZETEK:

¹ A zalai Zichy-család fiatal sarja, aki 1827 október 21-én született a zalai kastélyban, egészen magában álló jelenség volt a negyvenes években rendkívüli és kiművelt festői képességeivel. Kivált abban a korban, amikor a közfelfogás is lenézte a „pingálást” s amikor nem is igen volt számbajövő jelentősebb művész az országban. Maga Marastoni Jacopo, akinek rajzolóiskolájában először tanult Zichy Mihály, minden dicséző nyilatkozata mellett sem gondolt arra, hogy előkelő tanítványa ifjonti korban magára vonja Bécs kényes művészi köreinek figyelmét s elkerül udvari festőnek Oroszországba, a cárok udvarába. Pedig Zichy tüneményserűen indult pályájára. Feltűnt, mint valami üstökös, a negyvenes évek közepén első három olajfestményével Waldmüller bécsi festőtanár iskolájának kiállításán. Egy darabig sokat beszéltek róla Bécsben és Budapesten, aztán eltűnt és vagy két évtizedig hír nélkül, szinte elrejtve élt Oroszországban. Nyugodt és biztos volt ott pályája néhány évig, amíg rajzmester volt az egyik nagyhercegi udvarnál, aztán következett a bukás, a gond, a napszámosmunka, a retusőr-kenyér; majd ismét fölment az üstökös: Theophile Gautier, az európai hírvíró és műkritikus oroszországi útjában megismeri, fölfedezi őt és megírja róla nagy fölűnést keltő cikkeit, amelyek elsőkül szerzik meg Zichy számára a méltó nagy pozíciót és művészi hírnevet.

Azt a második feltűnést természetesen új változás követte. Vándorlás Európában s vonzódás az európai művészeti naprendszer középpontjába, Párisba. Ott élt Zichy Mihály vagy fél évtizedig és fényéből ott a sok világraszóló művész híresség között sem vesztett. Sőt tán még nevesebb lett, mint a világtól elzárt Oroszországban.

Így fényben meggyarapodva tért vissza hazájába, de honát nem találta meg benne. Csakhamar, néhány évi elszakadás után, visszatért orosz földre a cárok szolgálatába, ahol meg is maradt mindhaláláig.

² Lándor Tivadar: Zichy Mihály. Művészet, Ötödik évfolyam, 1906, Második szám, 73-79. old. <http://www.mke.hu/lyka/05/073-79-zichy.htm>

³ A Molotov-Fillinger-paktum alapján Kárpátalja 1945. június 29-én a Szovjetunió része lett.

⁴ Balla László. Két nép művészete. Kárpáti Kalendárium 1976, Kárpáti könyvkiadó, Uzsgorod, 1975. 54-55. o.

⁵ Sztaskó Gyula: Rusztaveli magyar illusztrátora. Kárpáti Kalendárium 1966, Kárpáti Könyvkiadó, Uzsgorod. 122. old.

⁶ Váradi-Sternberg János. Zichy és Sevcenko. Kárpáti Kalendárium 1989, Kárpáti Könyvkiadó 1988, Uzsgorod. 54. old.

⁷ U.o., 56.o.

SZÖLLŐSY TIBOR

A FEKETE BÁRÓNŐ

A Keleti-Kárpátok alatt, a Tisza és a Tarac folyók találkozásánál szendergő máramarosi nagyközséget, Taracközt „nem jegyzi” a magyar művelődéstörténet. A szovjet érában fafeldolgozó iparáról, bútorgyártásáról ismert település hétezer, túlnyomórészt ruszin-ukrán lakosa közt jó, ha találunk ma 25-30 magyar nemzetiségűt. A múlt esztendőben azonban, halottak napja előtt szép számmal képviseltette magát a magyarság, amikor a „régii”, vagyis a „magyar” közttemetőben régi-új sírt szenteltek be, mégpedig a híres Fekete Bárónő síremlékét. A szürke grániton fekete márvány kereszt, s rajta a felirat oroszul és magyarul: Alexandra Jersova, Zichy Mihályné, meghalt 1919. november 4.

Az újraszentelést József atya, nagybocksói és taracközi görög katolikus és László Károly técsői református lelkészek végezték, a helybeli egyházi kórus egyházi énekeket adott elő, ezt követően Mokán Mihail, a taracközi önkormányzat polgármestere, majd az esemény krónikása emlékezett a Zichy házaspárról, ismertette egyben a személyükhöz kötődő történeteket.

Csicsery-Rónay István, Zichy Mihály festőművész dédunokája:

– ... Dédnagyanyám észít anyának és orosz apának volt a gyermeke. Dédnagyapám 1843 és 1845 között pesti tanulmányai befejezése után Bécsben Waldmüller, az akkor híres festő és tanár tanítványa volt, mikor a mestert felkereste a cári udvar küldötte, hogy felkérje: legyen Katalin nagyhercegnő házi rajztanára. A mester elhárította a megtisztelő és jól jövedelmező felkérést, tanítványát, Zichy Mihályt ajánlotta, akinek képei: *Mentőcsónak*, *Krisztus a kereszten*, *Keresztlevétel* már osztatlan sikert arattak.

Néhány hónapos olaszországi tartózkodás és tanulás után Zichy Szentpétervárra kísérte Katalin nagyhercegnőt.

Megérkezése után – január volt (azok az orosz telek!) – megbetegedett. Nem lévén kórház, a cár által kiutalt házban kezelték, irgalmas nővért is rendeltek mellé – Alexandra Jersovát. A felépülést viszont egy másik „kór” követte: a fiatalok egymásba szerettek, házasság lett belőle.

Az esküvőt Zichy Mihály kívánságára nem az ortodox egyház szertartása szerint végezték, ami anatómát vont maga után: Zichyét kiközösítette a

keleti egyház. Ettől az időtől fogva mindig – mintegy gyászként – csak feketében járt, gyűrűjeit is fekete szalaggal vonta be.

A Zichy házaspárnak négy gyermeke volt: egy fiú és három lány. Olga, a harmadik leány, Tomka Jenő máramarosi ügyvéd és taracközi földbirtokos felesége lett (A Tomka-Rétyi-Gazda család fejei voltak a vidék és egyben Taracköz iparosításának úttörői)

A családjában és gyermekei életük jelentős részét Zalán élte le, míg a családfő, Zichy Mihály, négy orosz cár udvari festőjeként Szentpétervárott, és gyakori utazásai során Európa jelentős szellemi központjaiban alkotott 1906-ban bekövetkezett haláláig.

Az özvegy, aki Zalán ekkor már egyedül maradt – a cári udvarban persona non grata lévén –, az első világháború kitörésekor, 1914-ben, Olga leányához, Tomka Jenónéhez költözött ahol 1919-ben elhalálozott és a „régii” temetőben lett eltemetve, amikor is nem jelölték meg sírját (a temetési szertartáson csak a közvetlen családtagok vettek részt.)

Ötéves taracközi tartózkodása során senkivel nem érintkezett, nem tartott fenn kapcsolatot, nem járt kinn a közösségben, csak a kúria parkjában sétálgatott talpig feketében, ami egy közszájon forgó témának adott alapot: Fekete Báronénak nevezték a babonáktól sem mentes taracköziek – így emlékeztek rá még az ötvenes-hatvanas években is.

Özv. Varga Mihályné /86 éves/ mesélte:

– Édesanyánk évekig volt a Tomka család főszakácsa. Mi, gyerekek, gyakran elkísértük édesanyánkat a kastély kapubejáratáig, de belépni már nem volt szabad az udvarba. A kastély nagy, szép, oszlopos épület volt, amit mi csak egy pillantásnyira láttunk, mikor kitérült a kapu. A főúri lak hatalmas park közepén állt, sok-sok fa, cserje és rengeteg virág közepette. Míndezt hatalmas kerítés övezte, majd három méter magasan, mi, gyerekek, be-bekukucsáltunk a réseken. Többször is láttuk a Fekete Báronőt, aki hosszú fekete ruhában, fekete esernyővel a kezében sétált a parkban.

Kuncogtunk is, mert ha sütött a nap, akkor is így volt felöltözve, a kezében ott volt az esernyő. Nem tudtuk, hisz honnan tudhattuk volna, hogy az napernyő volt.

Édesanyám mesélte, hogy a temetőbe még ők sem kísérhették ki, csakis a család tagjai.

A temetkezési hely felderítése hálás és izgalmas feladatnak bizonyult, mert: elköltöztek a szentánák, az egyház irattárát megsemmisítették, a „régii” temetőt – úgy harminc éve – bezárták, az ottani, helyszíni keresgélések, kutatások se vezettek –

kezdetben – eredményre, mert a Tomka-Réty-Gazda család temetkezési parcellájában (is) elporladoztak, összetörték a sírkövek, olvashatatlanokká váltak a feliratok.

A gyakori levélváltás a két dédunokával: Csicsery-Rónay István és a Cincinnatiban élő Réty Gazda Lajos urakkal egyre közelebb vitt a talány megoldásához, mígnem sikerült egy korabeli „halottas” könyvben, a 166. oldalon, 54-es sorszámmal a következő bejegyzést fellelni:

Név: özv. *Zichy Mihályné Jersoffa Alexandra*

Vall.: *r. katolikus*

Kor: *83 év.*

Megh.: *1919. nov. 4. d. u. 9 óra*

Házastársa családi és utóneve: *Zichy Mihály*

Halál oka: *tüdőgyulladás.*

Az idézett irattárban olvasható egy korabeli bejegyzés is, ami arról tanúskodik, hogy 1908. május 8-án elhunyt Tomkaházi Tomka Emília, 13 éves, akinek szülei: néhai Tomkaházi Tomka Jenő és Zichy Olga voltak, azaz az utóbbi a harmadik Zichy-leány.

Igazi fintora a sorsnak, hogy Zichy Mihály, aki „elment egy szabadabb s miveltebb földre, Oroszországba, ott kellett élnie és halnia” – amint azt Ady Endre írta, a „Cár Ófelsége Festőművésze”, az Orosz Akadémia tagja, aki a párizsi világiállításra megfestette „A pusztítás géniuszának diadalá”-t, aki Liszt Ferencnek, Victor Hugónak, ifjabb Dumasnak, Jókai Mórnak, Ilja Csavcsavadzénak volt barátja, akinek Sota Rusztaveli: *Tigrisbőrös lovag* c. eposzához készített 34 illusztrációjáért Tbiliszből szobrot emeltek, aki Munkácsi Mihály közeli barátja volt, akinek munkái Maxim Gorkij lakásának falán díszlettek: Madách-illusztrációk annak „tiszteletére”, hogy Gorkijt rávette: fordítsa oroszra a *Tragédiát*, aki Petőfi, Arany, Lermontov, Gogol műveit tette vizuálisan még nagyobbakká, aki Európa, a művelt világ ünnepe és tisztelt művésze volt – Oroszországban talált második otthonát, ott halt meg, orosz nemzetiségű felesége pedig tizenhárom évvel túlélve őt, magyar földben talált örök nyugalmat.

ÉPILÓGUS HELYETT:

A sors kegyes volt hozzám, mert évekig – 2011-ben bekövetkezett haláláig – élő kapcsolatban voltam Csicsery-Rónay Istvánnal, a festőművész dédunokájával, aki – többek között – vendégül látott Zalán, ott lehettem a Nemzeti

Galériában rendezett magyar-orosz Zichy-kiállításon 2007-ben, ám ami a legértékesebb: „első kézből” értesülhettem a nagy művész életének több fontos részletéről. Az alábbi „anyaggal” is megtisztelt, ami a Pécsi Zichy kiállítás megnyitására állt össze és válasz volt az általam megfogalmazott kérdésre:

– *Hogyan él benne, a dédunokában a híres felmenő, Zichy Mihály emléke?*

– Zichy Mihály hatalmas tehetségét nem tekintette öncélúnak. Azt írja: „A művészet nem fényűzési cikk, kötelessége, hogy teljes meggyőző erejével a kor haladó eszméit szolgálja.” Az ő hite szerint ezek az eszmék az általános emberi szabadság megvalósításában, az erőszak elutasításában, a megváltó béke iránti vágyban, és az emberi jogok teljességének elérésében élnek tovább. Így lett ő az előhírnöke korunk nagy emberjogi követeléseinek. Így lett ő ma meglepően korszerű.

Sokak számára különös ellentétnek tűnik, hogy ezektől az eszméktől áthatva négy évtizedet élt az orosz udvarban, négy egymást követő cár udvari festőjeként. Tudnunk kell azonban, hogy az udvarban ő mint előkelő idegen – magyar emigráns – élt, így munkája mellett művészetének eszméit is szolgálhatta, és működését csupán a cár bírálhatta. (Tegyük hozzá, hogy csak egy ilyen esetről tudunk.) Ő maga írta le: „Az orosz cárok relatív függetlenséghez szoktattak. Most még semmi kedvem kemény nyakamat kis szatrafák igájába hajtani.”

Ám nemcsak művészi szabadságát tartotta meg, hanem politikai eszméit is érvényre tudta juttatni (pl.: a *Zsidó mártírokat* is ott festette). Ahogy egyik írásában leszögezte: „Hosszú életemben még nem volt arra eset, hogy véleményemet, meggyőződésemet eltagadtam és a mondani méltót ki nem mondtam volna.” Így vált szükségyszerűvé számára, hogy a hatvanas években Csermisevskijjal, az orosz forradalmi demokrata mozgalom vezérével megismerkedjék. Sőt kész volt arra, hogy az ő fő művét, a *Mit tegyünk?*-et rajzaival illusztrálja. Több szakértő véleménye szerint Zichy *Szibériai fogoly* c. festménye Csermisevskij ábrázolja.

Furcsa érzés lehetett az egész udvar bizonyára legműveltebb embereként a hiányos műveltségű udvaroncok, a csak örökölt rangjuk miatt a cári környezetbe került protokoll-listások között élni. Nem csoda, hogy magát a történelmi fejedelmi udvarok legtehetségesebb figurájának, az udvari bolondnak a hasonmásaként látta. Számos képen szerepel a csörgőspikás pojáca, amint szinte kívülről szemléli a bolond kavalkádot, ami körülötte zajlik.

Zichy demokratikus érzelmeit mutatja, hogy párizsi tartózkodása alatt a Párizsi Magyar Egylet elnöke lett és mindenben – sokszor anyagilag is – támogatta a másfél száz kisiparosból és munkásból álló társaságot.

Amikor 1874-ben Párizsba érkezett, nagynevű felfedezője, Théophile Gautier már halott volt, de lánya a szalonjában a francia szellemi élet legjelentősebb

alakjaival hozta össze. Itt ismerkedett meg Victor Hugoval, akivel kölcsönösen tisztelték egymás művészetét. Hugo politikai nézetei, republikanizmusa, mesianisztikus hite a jövőben nagy hatást gyakorolhatott Zichyre.

Párizsban ismerkedett meg Liszt Ferencsel is. Hamarosan komoly barátság alakult ki közöttük, hisz szellemiségük annyi közös vonást tartalmazott: az emberiség iránti szeretet hatalmas ereje, nagylelkűség, mely nem szeret kapni, de adni annál inkább, az – akár az – egyházuktól független, vallásos hit, művészetüknek a romantikában gyökerező közös eseményei, és – nem utolsó sorban – magyarságuk mély megélése. Lisztnek Zichy lánya, Zsófia (nagyanyám), kiváló tanítványa volt és zongoraművésznőnek készült. Zichy háliját azzal fejezte ki, hogy egy allegorikus rajzát (*A zene elkíséri az embert a bölcsőtől a koporsóig*) Lisztnek ajándékozta, aki utolsó zenekari műveként ezt az alkotást zenésítette meg. Magyarságuk mellett Zichy és Liszt világpolgárok is voltak, és hosszú életük során bejárták szinte egész Európát és kapcsolatba kerültek a kor nagy szellemeivel. Igen, ők ketten voltak századunk legeurópaibb magyarjai.

Párizs után Zalán töltött háromnegyed évet, majd Grúziába utazott. A szabadság eszméjének szolgálatában nem habozott részt venni a georgiai (grúz) nép felszabadító mozgalmában – pedig ez épp az oroszok gyarmatosító törekvései ellen irányult –, és Rusztaveli eposzának illusztrálása útján a grúz történelmi öntudatot máig ható módon erősítette.

A Kaukázusban kellett felismernie, hogy eszményeinek művészete útján való megvalósítására sehol Európában nem talál helyet. Az új Francia Köztársaság akkor még túlságosan konzervatív volt az ő mércéje szerint. Magyarországon pedig, kilenchnapos otlléte alatt méltatlan mellőzésben volt része az uralkodó – klerikális, sőt művészi – körök részéről.

Így 1883-ban úgy látta, hogy a legnagyobb alkotói szabadságot és legfüggetlenebb életet mégiscsak az orosz udvarban remélhette. Elfogadta hát III. Sándor cár nagylelkű ajánlatát és visszatért eredeti alkotóműhelyébe, Szentpétervárra.

Életének utolsó 23 évében már nem látogatott haza, de hazájához való hűségének olyan tanújelét adta, amelyen *Az ember tragédiájához* vagy Arany balladáihoz rajzolt illusztrációi voltak. És ezek bizonyultak a *Pusztítás géniusza* mellett talán legnagyobb alkotásainak. Volt egy nagy terve is: Gorkijjal megbeszélte, hogy utóbbi fordításában kiadják *Az ember tragédiáját* oroszul. Sajnos erre már nem kerülhetett sor.

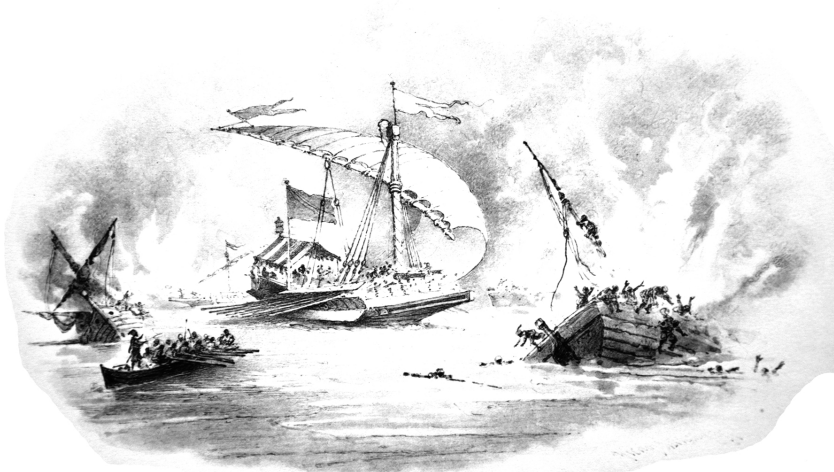
Zichy Mihály igazi nagysága valójában csak most kezd nyilvánvalóvá válni. *A Pusztítás géniusznak diadala* Zichy halála után öltött gigászi je-

lentőséget. A két világháborúban, a holokausztban, a harmadik világ milliós nagyságrendű emberirtásaiban. De ezek nyomán megszületett és érvényesülni kezd az élet és az emberi méltóság fokozott tisztelete, az emberi jogok, a nemzeti identitás nagyobb megbecsülése, vallási téren az ökumenikus mozgalom. Lehet-e kétségünk az iránt, hogy Zichy Mihály a művészet nyelvén a ma emberéhez szól?

Kedves tanítványához, Maryhez írt levelében pedig megtalálhatjuk életének egyetlen értelmét:

„Nincs igazán nagy tehetség, ha nem járul hozzá az emberiség iránti szeretet hatalmas ereje.”

Végül érdekességként: Madách *Az ember tragédiája* illusztrációját tervezte, amiért meg kellett szakítani oroszországi tartózkodását. Azzal a kérdéssel fordult III. Sándor cárhoz, hogy adjon neki három hónap szabadságot, és természetes, hogy megindokolta kérését, azaz ecsetelte Madách művét, vagyis a minden oroszok cárja volt az első, aki tudomást szerzett a legnagyobb magyar drámáról Oroszországban.

Arany János: *Rozgonyiné*

LENGYEL JÁNOS

II. RÁKÓCZI FERENC ÉS A SZABADSÁGHARC HADSEREGE

BEVEZETÉS

A köztudat kurucoknak nevezi II. Rákóczi Ferenc katonáit, viszont feltűnő, hogy levelezésében és emlékirataiban maga a fejedelem nem vagy ritkán használta ezt a kifejezést. Egyik kivétel az 1703. július 24-én, Gyulajon kibocsátott parancsa, a „*kuruc nevezet alatt kóborló*” katonák ellen, amiben mindennemű fosztogatást és a lakossággal szembeni erőszakot halálbüntetéssel súlyt.¹ Valószínűleg így akart elhatárolódni, különbséget tenni nevelőapja, Thököly Imre fejedelemségétől és mozgalmától, hiszen az egyértelműen török vazallusként kezdett háborút a bécsi udvar ellen. Rákóczi pedig mindenkor igyekezett kihangsúlyozni, hogy az általa vezetett mozgalom a magyar nemzet önerőből vívott szabadságharca, még akkor is, ha egy ideig jelentős anyagi támogatás érkezett a francia királytól, XIV. Lajostól.

A szabadságharccal egyidőben folyt a spanyol örökösödési háború, amely lekötötte Bécs katonai erejének túlnyomó részét, sőt a legyőzhetetlennek tűnő francia sereg rohamosan közeledett Bécs felé. Ennek ellenére mégsem állítanám, hogy Magyarország ennek a háborúnak volt a mellék hadszíntere, hiszen a magyar rendek és a francia-bajor koalíció között sosem kötöttett semmilyen szövetségi szerződés. Inkább arról van szó, hogy a fejedelem felismerte a kínálkozó lehetőséget, amikor a császárság hadserege, amely a korszakban Európa egyik legerősebb katonai ereje volt, nem tud majd teljes erejével a magyar felkelés ellen vonulni. Talán túl is becsülte a franciák erejét, nem számolt az angolokkal, akik mindig akkor avatkoztak bele az öreg kontinens belügyeibe, amikor úgy ítélték meg, hogy a birodalom számára kívánatos hatalmi egyensúly felborulni látszott. Rákóczi Magyarországon főként a reformátusok által lakott területekre támaszkodhatott, viszont külpolitikai téren inkább számíthatott a katolikus Franciaországra, mintsem a protestáns Angliára és Hollandiára. A politikai érdek Isten igéjét is felülírja.

Vári Fábíán Lászlót, a II. Rákóczi Ferenc nevét viselő beregszászi főiskolán tanító József Attila díjas költőt idézve: „*Nemzeti önbecsülésünk erősítése*

végett is ideje kimondani, hogy a Rákóczi-vezette függetlenségi háború Európa utóbbi 300 esztendejének legszebb és legheroikusabb szabadságharca volt. Ebben mára lelkes laikusok és szakavatott történészek is egyetértenek, miközben nem feledhetjük, hogy a leveretést követően a 18. századból hátra maradt majd kilenc évtizedet keményen átböjtölte a megfogyatkozott, létbiztonságától megfosztott nemzet.”² Azért ez így nem teljesen igaz, hiszen a magyar hadvezérek és katonák végigharcolták az osztrák örökösödési háborút, a hétéves háborút és a nagy francia forradalom csatáit is. Mindeközben a nemzet, vagyis a nemesség, az arisztokrácia vezetésével történelmi esélyeket szalasztott el a Magyar Királyság függetlenségének elnyerésére. Sajnos az egyéni érdek a legtöbbször megelőzi az ország érdekét, korszakunkban még nem beszélhetünk a klasszikus értelemben vett nemzetről, hiszen az ország lakosságának többsége ki volt rekesztve a nemzet intézményéből. Ami a hősiesség küzdelmeit illeti, a fejedelemnek a semmiből kellett felépítenie egy államgépezetet és egy hadsereget, miközben folyamatosan háborúzott. Ez nem kis teljesítmény még akkor sem, ha mondjuk az államszervezet terén nagyon sok elemet a császári közigazgatástól vett át. A hadseregnél ez kevésbé sikerült.

Kétségtelen, hogy a XVIII. század elejének legnagyobb formátumú magyar személyisége II. Rákóczi Ferenc. Hadvezéri talentummal nem áldotta meg a sors, de korának egyik kiemelkedő politikusa, teoretikusa és szervezője volt. Az alakját megvilágító dicsfény, hibái és az elvesztett szabadságharc ellenére, mind a mai napig nem halványult el. Bár voltak korszakok, amikor a hatalom igyekezett agyonhallgatni, de alakja akkor is elevenen élt a népi hagyományban, és nem csupán a magyarban. Hiszen a ruszinok mondáikban a mai napig az ő Fedor fejedelmükként emlegetik. A szabadságharcban több ezer ruszin jobbágy vett részt, Mihály pap és Bige László személyében már a Rákóczit a lengyelországi Brezánban felkereső küldöttségben is voltak ruszinok. A híres ruszin történész, Hodinka Antal szerint 161 ruszinlakta település lakossága állt be Rákóczihoz. A fejedelem így írt róluk: „*Buzgóságukban és ragaszkodásukban nemcsak hogy élelemmel láttak el, hanem hazaküldvén nejeiket és gyermekeiket, maguk beállottak a seregembe és többé el sem hagytak, s... kinyilatkoztatták, hogy velem akarnak élni-halni.*”³

Pomogáts Béla irodalomtörténész ekképp vélekedik a fejedelemről: „*Rákóczi alakja a mögöttünk lévő évszázadban a magyarság nemzeti „nagy narratívájának” a szerves része lett, a fejedelem és az általa vezetett függetlenségi háború ismerete nélkül nem csak a magyar történelemről alkotott képünk volna csonka, hanem nemzeti tudatunk és identitásunk is.*”⁴

A KEZDETEK

Az 1703-ban elkezdődött szabadságharcnak több közvetlen előzménye is volt, mint a már említett Thököly Imre vezette kuruc mozgalom és a hegyaljai felkelés. Jó példa a párhuzamra, hogy a jobbágyból brigadéroszá előlépett Esze Tamás, Kis Albert és mások már a hegyaljai megmozdulásban is részt vállaltak. A Felső-Tisza vidéke, Máramaros vármegye, a történelmi Kárpátalja mindig is az elégedetlenkedők, a számkivetettek menedékének számított. Gazdasági tekintetben ez a vidék elmaradottabb volt a Dunántúltól, vagy Észak-Magyarországtól. Elég volt egy kis szikra, és az elfojtott indulatok fegyveres ellenállásba torkollottak.

Kezdeti szakaszában a Rákóczi vezette szabadságharc a hegyaljai felkeléshez hasonlóan paraszti jelleggel bírt. A főúri szervezkedés még idejekorán lelepleződött, ami majdnem Rákóczi életébe került. A német származású feleségének és egy császári zsoldban álló porosz kapitánynak köszönhető az életét. I. Lipót idején nem sokat teketóriáztak a lázadókkal, számos magyar főúr veszítette el a fejét és vagyonát egyaránt. Ráadásul Rákóczi-nak, nevelőapja és édesanyja miatt, előlétele is volt e téren.

Az első fegyveres vezetők, a már említett Esze Tamás és Kis Albert is Rákóczi jobbágyai voltak, előbbi sókereskedelemmel, utóbbi útonállással kereste a kenyerét. A parasztok mellett elbocsátott végvári katonák, lecsúszott kispapok, szegénylegények, jogfosztott hajdúk stb. alkották a felkelők derékhadát. A császári hatalom hivatalnokai mellett a vagyonosabb nemesség ellen is lázadtak. Nemesi kúriákat gyűjtöttak fel, uradalmakat fosztottak ki. Károlyi Sándor szatmári főispán így ír naplójában: *„De az fennlévő gyűlt hadak tiszteltől sem dependeálván, igen abutáltanak az dolloggal... becsületes nemes embereknek, vármegye tisztjeinek házát praedálták, verték fel, magokat kínozták, roncsolták.”*⁵

A Rákóczi és Bercsényi vezette főnemesi szervezkedésnek és a Magyarországon kirobbant felkelésnek eleinte nem volt kapcsolata. Éppen a különböző célok és érdekek miatt. Rákócziék jól ismerték a császári sereg kiváló harcértékét, ezért szövetségeseket kerestek, idegen zsoldosok segítségével kívánták megkezdeni a fegyveres harcot. Viszont a jobbágyok és a vitézlő rend a hegyaljai felkelés kudarcából okulva felismerték, hogy a nemesség támogatása nélkül nem érhetnek célt, azaz találniuk kell egy főrendi vezéregyéniséget, aki az országban olyan tekintéllyel bír, amely zászlaja alá gyűjti az urakat. Így esett a

választás Rákóczi Ferencre, akit mind származása, mind előélete alkalmassá tett a szabadságharcra szélesedő felkelés vezetésére. A felizgatott parasztok nem győzték kívánni Rákóczi érkezését, parancs nélkül megkezdték a harcot. Rákóczi ezzel kényszerhelyzetbe került: bár úgy vélte, még nem jött el a megfelelő pillanat, ennek ellenére elindult Magyarországra, hogy a felkelés élére álljon. Attól tartott, hogy azt idejekorán leverik, és az ellenállás tüze végképp kialszik. Szerencsére a császári udvar és a vármegyék csak lokális paraszti mozgolódásnak tartották a történeteket; ha időben felismerik annak jellegét, a katonai túlerővel még csírájában elfojthatták volna. Károlyi Sándor, aki 1703. június 7-én Dolhánál szétverte a paraszthadakat, úgy vélte, ezzel le is zárultak a harcok, és megérdemelt jutalmáért Bécsbe utazott. Részlet a naplójából: „... ugyan Úr napján Dolha nevű helységben, vigyázatlanságokban találván felvertem, holott is felesen hullván el és esvén fogságba...”⁶

A szétszórót paraszthad azonban nem tért meg otthonába, hanem – bár megfogyatkozva –, Rákóczi elé ment a Kárpátokba. A szedett-vedett társaság láttán a fejedelem elbizonytalanodott, hiszen neki a küldöttek valódi haderőt ígértek. A hozzá járuló maroknyi sereget a következőképpen írja le az *Emlékiratokban*: „*Déltájban érkeztek, botokkal és kaszákkal felfegyverezve. Ötszáz ember helyett alig volt kétszáz gyalogos, rossz parasztpuskákkal felszerelve, és ötven lovas. Vezérik Esze Tamás volt, egy paraszt, tarpai jobbágyom és Kiss Albert, bűneiért körözött tolvaj és gonosztevő.*”⁷

A fegyvereket és a katonai hozzáértést pótolta a lelkesedés és az elszántság. Rákóczi megérkezésének hírére százával tódultak a felkelők táborába: „*Puskák hiányában kardokkal, vasvillákkal és kaszákkal fegyverkeztek fel, és kijelentették, hogy velem akarnak élni-halni.*”⁸

A KURUC HADSEREG KIALAKULÁSA

A mozgalom bázisa a Felső-Tisza vidéke volt, ahol – a Dunántúllal ellentétben – sok ezer egykori végvári katona, hajdú stb. élt, akiket még nem sikerült betagozni a török kiűzésével kialakult régi-új társadalmi rendszerbe. Ezek a harcedzett emberek korábbi kiváltságaikat védték, hogy elkerüljék a jobbágyorsba süllyedést. Éppen ezt a tényezőt használta fel Rákóczi, amikor a Vetési pántensben a hadra kelő jobbágyok közvetlen családjának mentességet ígért az úrbér alól, sőt, kilátásba helyezte a hajdúszabadságot is. A vitézi rend, a mindenkori kuruc hadsereg alapja is a hajdúszabadság.

badság megtartása végett csatlakozott a felkeléshez, és a korábbi tapasztalatokat is figyelembe véve ennek biztosításáért cserébe elfogadta a nemesiség vezető szerepét. Erre az alapra épült a sereg megszervezése. A hajdúszabadság fontosságát mi sem jelzi jobban, minthogy a hajdúvárosok csak akkor csatlakoztak a felkelőkhöz, miután azok elfoglalták Káló várát.

Rákóczi hadseregének fennállását a 1703. május 21-i beregszászi zászlóbontástól Munkács várának 1711. június 24-i feladásáig számíthatjuk. Kárpátaljától Kárpátaljáig. A szerény kezdeteket követően rohamosan nőtt a felkelők seregének létszáma. A tiszaujlaki győztes csata után, a Tiszán átkelve már mintegy 8000 főt számlált. Persze ez nem jelenti azt, hogy harcértéke is hasonló arányban javult volna. A helyzetet jól jellemzik a fejedelem szavai: „... néhány nap múlva egy nyolcezer emberből álló sereg látszatát keltettük.”⁹ De olykor a látszat is megteszi. A köznemesség igyekezett minél előbb csatlakozni a felkelőkhöz, a nagybirtokosok már óvatosabbak voltak.

A szabadságharc hadserege egész fennállása alatt szüntelenül változott. A személyi összetétel csak a reguláris ezredeknél volt állandó. A mezei hadaknál gyakran megesett, hogy egész csoportok hagyták el önkényesen ezredüket és hazamentek, hogy majd dolguk végeztével újra visszatérjenek. Az sem volt ritka, hogy az otthonról visszatérők más egységhez csatlakoztak. Ha nem voltak elégedettek egy-egy parancsnok személyével, átérttek egy másik vezérlete alá. Hiszen kezdetben a közvitézek maguk közül választották a tiszteket. De az sem volt ritka, hogy maga Rákóczi vezényelt el csapatokat egyes parancsnokok alól. Ez a bizonytalanság sok gondot okozott a vezérkarnak, hiszen nem lehetett úgy haditervet végrehajtani, hogy az előírányzott csapatok egy része nem volt a táborban. „*Ha az ütközet szerencsés volt, hazatértek a zsákmánnyal. Ha szerencsétlen volt, ugyan csak hazatértek családjuk megvigasztalására.*”¹⁰

Okkal feltételezhető, hogy a fejedelem többek között e jellemzők miatt szándékozott hivatásos idegen katonákkal megkezdni a harcot, azok fegyelmezettsége ugyanis ellensúlyozhatta volna a magyar csapatok szervezetlenségét, ugyanakkor a magyar könnyűlovaság mozgékonyásával jól kiegészíthette volna a gerincet alkotó zsoldossereget. Ez a terv azonban nem válhatott valóra, főként a pénzihiány miatt, így a szabadságharc ideje alatt az önkéntes alapon szerveződött ún. mezei hadak alkották a főerőt. Épp ezek a csapatok voltak a legfegyelmezetlenebbek. A kuruc sereg létszáma 1706-ban volt a legnagyobb, kb. 75-100 000 fő. Az 1708-as trencsényi csatavesztésig azt mondhatom, hogy a két fél katonai ereje jobbra kiegyenlített volt. Az 1709-es általános pestisjárvány mindkét felet

sújtotta, de sokszor éppen ez akadályozta meg a császáriak támadását, akik nem mertek benyomulni olyan területre, ahol a fekete halál tombolt. Rákócziék hivatalos sajtókiadványa, a Magyarországi Igazmondó Mercurius 1710. január 20-án a Somlyó melletti táborból a következőket jelentette: *„Jóllehet ezeken a területeken, és különösképpen Debrecenben, még mindig dühög a pestis, a mi táboraink eddigi sértetlenek maradtak, és ámbár báró Károlyi urunk serege nagyobbik részével a fejedelem öfelsége táborába vonult, a jelenlegi parancsnok, Orosz Pál generális mégis főképpen azon fáradozik, hogy ezeket a területeket az ellenséges rajtaiütések ellen védekező harcmodorral biztosítsa, és Nagyváradot továbbra is szigorú ostromzár alatt tarthassa.”*¹¹

A TISZTIKAR ÉS A LEGÉNYSÉG

A felkelés kezdetekor nemcsak a közvitéztek voltak parasztok, hanem a tiszttek többsége is. A felkelők maguk közül választottak vezetőket, de a választott vezérek nem tudtak megfelelő fegyelmet tartani beosztottaik között. Sok esetben a katonai szakmai hozzáértésük sem volt megfelelő színvonalú. Előfordult, hogy a csapatok hadnagyaik vezetésével hagyták el a táborot, majd tértek vissza. Ha egyáltalán visszatértek. A katonák szemében választott tisztjeik csupán elsőők voltak az egyenlők között. A harcokban még csak-csak engedelmeskedtek a parancsoknak, de amint felcsillant a zsákmányszerzés lehetősége, a fosztogatáson kívül már semmivel sem törődtek. E szemléletből sok kára származott a szabadságharcnak, hiszen több, már megnyert csata veszett el a portyázni induló hadak szétszéledése miatt. Ezzel lehetővé tették, hogy a fegyelmezett császáriak rendezhessék soraikat, és végül megfordíthassák az ütközet kimenetelét. Így veszett el az 1704. december 26-án lezajlott nagyszombati és az 1710. január 22-i romhányi csata is, hogy csak a jelentősebbeket említsem. Bár az utóbbi tekintetében sok történész úgy vélekedik, hogy eldöntetlenül ért véget.

Rákóczinak a szabadságharc egész ideje alatt komoly gondokat okozott a tisztikar képzetlensége és az altiszti állomány szinte teljes hiánya. Ez leginkább az első hónapokban mutatkozott meg. Az *Emlékiratokban* így ír erről: *„Hogy fegyelmet tarthassak, szükségképpen le kellett volna váltanom az első tiszteteket, azokat a durva, szemtelen és részeg parasztokat, akikkel a nemesség nem akart együtt szolgálni.”*¹² De a nemesi tisztekkel is sok gond volt. Előfordult, hogy ők is elhagyták a táborot, hogy birtokaik és családi ügyeik után nézzenek. Fon-

tosnak tartották, hogy a katonai hierarchia tükrözze a társadalmat. Nem akarták teljesíteni az alantasabb származású feljebbvalók parancsát. Végül is ez okozta Esze Tamás vesztét is, aki baráti tűzben vesztette életét. A nemesek vonakodva szolgáltak a gyalogos egységeknél. Ugyancsak a Mercuriusban, az 1710. március 23-án Kísér mellett íródott számban olvasható, miszerint Rákóczi megparancsolta a tiszteknek, hogy az ő lovaikra is tegyenek gabonás zsákokat, amit Károlyi táborába szántak. De ezek vonakodtak teljesíteni az utasítást. *„Hogy pedig készségesebbé tegye a tiszteket, saját lovára, amelyen a felséges fejedelem ült, rárakatott bizonyos mennyiségű gabonát. Őfelsége példáját követve aztán a többiek nagy serénységgel tették meg ugyanazt.”*¹³

Amikor a vármegyék kezdtek csatlakozni, a fejedelem a tisztkart folyamatosan nemesekkel töltötte fel. A főtiszték minden esetben a főnemesiség köréből kerültek ki. Kivétel talán csak Bottyán János volt, aki végvári katonából küzdötte fel magát generálissá. De ez sem jelentett gyógyírt a problémára, mert a nemesi címhez nem mindig társult szakmai hozzáértés. Sokszor megesett, hogy szerény képességű tisztek kerültek kulcspozícióba. Ilyen volt Esterházy Antal, aki a császári hadseregben ezredesként szolgált, Rákóczi viszont generálissá, sőt a Felső-magyarországi hadak kapitányává nevezte ki. Forgách Simon generális így jellemzi a két hadsereg közötti különbséget: *„... ez azért van, mert a németek reguláris katonák, hosszas gyakorlatozás van mögöttük, a magyarok ugyanakkor valamennyien könnyű fegyverzetű katonák, még nem regulárisak, és fegyverzetük sem ér fel amazokéval.”*¹⁴ Viszont bátorságban és lelkesedésben felül is múlták a császáriakat, de a nagyobb ütközetekben ezek sem pótolták a hiányosságokat.

A nemesség térhódítása ellenére maradtak paraszti származású tisztek: Esze Tamás, aki a nemességet is elnyerte, Kis Albert, Czelber Orbán, Borbély Balázs vagy a később áruelévált Ocskay. Ezek mellett sok tiszt került ki Thököly egykori katonái közül. Ezek főleg Károlyi Sándor generális seregében szolgáltak. Jellemzően duhaj, fegyelmetlen társaság, akik inkább a gyors rajtaütéseket, a zsákmánnyal kecsgetető portyákat kedvelték, mintsem a nyíltszíni ütközetet. Ugyan harcedzett katonák voltak, de harcmodoruk ekkorra már korszerűtlenné vált. Rákóczi felismerte, hogy csupán rajtaütésekkel és portyákkal nem győzheti le a császári haderőt, amely kötelékében magyar nemzetiségűek is harcoltak. Az 1708. június 6-án Egerben kelt levelében Károlyit bírálja az idejétmúlt portyázó harcmodor miatt: *„Juthat ezért Kegyelmednek eszébe: ha szintén csak a szibói harctul fogvást is akarjuk felvenni annak okának keresését, azonnal meglátjuk, hogy*

*az vala az kapitányoknak dicsőséges principiumja, hogy apró, s lopó portákkal lopják ki ez világbul az németet, kiknek egyéb nyeresége alig vala, hanem hogy most is vágánk két németet, most is hozánk hármat ?!*¹⁵

Idegenek is szolgálták Rákóczi tisztikarában. Főképpen németek és franciák, de tudunk lengyel és oláh tisztekről is. A németek sosem voltak megbízhatóak, nagy részük a megadásra kényszerített császári helyőrségek állományából került ki. Ilyen volt az a Sharudi is, akit jobb híján altisztből léptettek elő tisztté, és árulásával nagyban hozzájárult a nagyszombati vereséghez. Hozzá hasonlóan árulónak lett Bremer ezredes is. De pozitív esetek is adódtak, például a szabadságharcot a gyalogságnál végigharcoló Roth ezredes. A francia tisztek többsége mérnök volt, mint Lemaire, Damoiseau, Barsonville, Saint-Just, La Fonot, vagy tüzér, mint La Mothe ezredes. Emellett a fejedelem arról panaszkodott, hogy milyen sok szélhámos érkezik hozzá a konstantinápolyi francia követ ajánlásával. Róluk hamar kiderült, hogy egyáltalán nem értenek a hadviseléshez, csak a könnyű pénzkereset vonzotta őket Magyarországra.

Rákóczi hadserege a szabadságharc egész ideje alatt szűkében volt a jól képzett, hozzáértő és fegyelmezett tisztekben. „... megtanultam, hogy egyikünk sem ért a taktikához, hogy hadaim jó szándékúak, de azon túl, hogy rosszul vannak fölfegyverezve, a tisztek sem tudják vezetni őket.”¹⁶ Tehát Rákóczi tisztában volt azzal, hogy hadvezéri tehetsége sok kívánnivalót hagy maga után, de azt is tudta, hogy a tábornokai között kevés olyan akad, aki képes nagyobb sereg irányítására. A magyar hadseregnek nem volt olyan kiemelkedő hadvezére, mint Savojai Jenő vagy az angol Marlborough herceg, de éppen ez a tény is növeli Rákócziék katonai teljesítményének értékét, hogy éveken át sikeresen tudtak harcolni olyan kiváló tábornokok ellen, mint Heister, Viard, gróf Jean Louis Rabutin de Bussy vagy a labanc Pálffy János.

A legénységi állomány a jobbagykatonák és a vitézlő rend tagjai mellett a vármegyék nemesi bandériumaiból állt. Ezekhez kisszámú zsoldos csapatok társultak, például a francia gránátosok. Még Bercsényivel érkeztek lengyel, orosz, román és tatár zsoldosok, sőt később az oroszok elől menekülő svédek is. De ezek száma elenyésző volt, a harcokban hamar lemorzsolódtak vagy visszatértek hazájukba. A néhány száz svéd a Romhányi csatában jól harcolt, de ezt követően fellázkodtak és nemsokára elhagyták az országot.¹⁷

Erdélyben, a hadsereg-jegyzékekben szerepel néhány havasalföldi és moldvai önkéntes is.¹⁸ Nemzetiségi tekintetben az állomány gerincét magyarok, ruszinok, tótok és oláhok alkották. Akadt köztük néhány horvát és rác is, ezek a határőrnépek azonban elkötelezetten császárhűek maradtak, és el-

keseredetten harcoltak a felkelők ellen. A fejedelem 1703 őszén és 1704 elején több kiáltványt is intézett a rácokhoz, csatlakozásra szólítva fel őket, de nem ért el számottevő eredményt. A rácok egyik nagyobb tömege 1690-ben telepedett le az országban Csernojevic Arzén ipeki (pétyi) pátriárka vezetésével és I. Lipót engedélyével, aki azonnal kiváltságokat biztosított nekik.¹⁹ A szerbek már kezdetben agresszív területfoglalókként viselkedtek.

Súlyosbították a helyzetet a kuruc hadak rác települések ellen intézett rablóportyái is. Hellepront János ezredes-kapitány 1704. február 26-án a páli réten kelt levelében számol be Károlyinak a kuruc lovasok prédálásáról és a rác lakosság elleni kegyetlenkedésekről. A bosszú nem maradt el, amelynek szintén csak az ártatlan civil lakosság látta kárát. Mindkét hadsereg rekvirált, fosztogatott, kegyetlenkedett. Az elégtelen hadtáp miatt a katonák a hadművelleti terület lakosságától szereztek élelmet, ruházatot, lovakat, sőt fegyvert is. A kurucok sosem vetették meg a fosztogatást, a híres Csínom Palkó című nóta utolsó előtti strófája is így hangzik:

*Az paraszt embernek
Fogd meg az szakállát,
Hajtsd el az marháját,
Verd pofon ő magát!*

A CSAPATOK OSZTÁLYOZÁSA

Jellegét tekintve Rákóczi hadseregét négy részre oszthatjuk: udvari, reguláris, mezei és zsoldos hadakra.

A legképzettebb, legfegyelmезettebb és legjobban felszerelt csapatok az *udvari hadak* voltak. A fejedelem személyes hadseregét képezték, fenntartásukat saját birtokainak jövedelméből fedezte. Leginkább rájuk illik a Thaly Kálmán által sugallt romantikus kép a nyalka, színes ruházatú, pompás fegyverzetű kurucról. Az udvari had volt az elit, olyan csapatok tartoztak ide, mint a palotás ezred, a zöld vadászok kompániája, a nemesi kompánia vagy a székely kopjás ezred. Jellemző a fegyelemmel kapcsolatos problémákra, hogy még a palotásoknál is előfordultak fosztogatások, erőszakos cselekmények. Ilyen eseményekről tesz panaszt a fejedelemnek Zathureczky István munkácsi udvarbíró 1706. február 3-án kelt levelében, amelyben a Lucskán állomásozó palotások visszaéléseit nehezményezi.

A *reguláris hadak* ellátottsága fegyverzet és ruházat tekintetében szintén jónak volt mondható. Rákóczi igyekezett minél több reguláris ezredet felállítani. Az 1705. február 7-én Kistopolcsányban kelt pátensében ifj. gróf Barkóczy Ferenc főcolonellust utasítja egy reguláris lovasezred felállítására: „*A szomszéd kereszttyén országokban gyakoroltatott reguláris hadakozásnak módját akarván az hazában felállítani s arra jó eleve az haza fiait szoktatni, resokáltuk kegyelmesen, hogy azon előmeneteles hadi regulákra szoktatandó egy bizonyos regimentet az haza otthon lakos fiai közül...*”²⁰

A *mezei hadak* az előbbiektől eltérő, tarka képet mutattak. Állományuk állandóan változott, a fegyverzetük sem volt egységes és kielégítő. Sok esetben elrongyolódott, az ellenségtől vagy a lakosságtól zsákmányolt ruházatot viseltek. Gyakorta inkább látszottak koldusoknak, mintsem katonáknak. Például Kenyhecz János ezeres-kapitány 1705. augusztus 31-én kelt levelében azt nehezményezi Rákóczinál, hogy ezrede egy éve nem kapott egyenruhát.

A LOVASSÁG

A fejedelem hadseregének zömét a könnyűlovasság alkotta. Bányai Elemér leírása szerinti öltözéke: abaposztóból szabott dolmány, sarkantyús csizma, főveg, tarsoly, fehér vagy vörös kerek köpönyeg, forgós kalpag. Fegyverzetük: fringiakard, háromélű dragony, párpisztoly és karabély.²¹ Ez alakulatonként és időszakonként változott, megesett, hogy a katonának csak egy szablya volt. A rajtaütésekben igyekeztek a jobban felszerelt németektől és labancoktól zsákmányolni a hiányzó fegyvereket.

A lovasság alapalakulata a kompánia volt. Egy lovasezred 10 századra oszlott, századonként 80-100 fő, közte 3 tizedes, 1 őrmester, 1 zászlótartó, egy fő- és egy alhadnagy, egy-egy furír (seregdiák), sebész, trombitás, nyeregtartó és kovács.²²

A GYALOGSÁG, AZAZ A TALPASOK

A gyalogság másodrendű fegyvernemnek számított a kuruc hadseregben. Lassúsága miatt a portyákban ritkán vett részt. Rákóczi több helyütt is arról ír, hogy a nemesség vonakodik a talpasoknál harcolni, mivel azt rangján alulinak tartja. A harcokban többnyire a gyalogság szenvedte el a legnagyobb veszteséget. A lőfegyverek fejlettsége még nem tette lehetővé,

hogy csatában folytonos tüzeléssel tartsák távol az ellenséges lovasságot, ha az fegyelmezett volt, könnyen legázolta a talpasokat. Főként, ha azok megbontották védekező alakzatukat.

Öltözkük: magas süveg, dolmány, különböző színű csizma, sok esetben bocskor. Fegyverzetük változatos: görbe kard, lándzsa, fokos, balta, különböző puskák (lengyel, sziléziai és felső-magyarországi), muskéta, szakállas puska. Közkedvelt volt még az öblös hajdúpuska, a pulha, és használták a szuronyt is.

A gyalogsághoz tartoztak még a lövészek mellett az árkászok, hidászok és egyéb mesteremberek.

A gyalogság csapatbeosztása: tizedalja, század, zászlóalj és ezred. Egy ezred 2-3 zászlóaljból állt, egy zászlóaljat pedig 4 század alkotott. A század összetétele: százados, kapitány, hadnagy, zászlótartó, strázsamester, furír, sebész, hat tizedes, tizenkét vicetizedes, két furírchitz, négy dobos, két ács és kb. százötven közlegény. Ahol két zászlóalj volt, az ezredhez tartozott még egy százfős gránátos század is.

A TÜZÉRSÉG

A szabadságharc kezdetén Rákóczi serege még nem rendelkezett semmilyen tüzérséggel. Az első négy kis tarackot Káló elfoglalásakor zsákmányolták. Ez a bázis bővült később fegyvernemmé, nagy erőfeszítések árán. Az ágyú- és a tüzérségi löveggyártás Magyarországon Sréter János, a tüzérség főinspektora kezdeményezésére indult el. A gondolat nem volt egyedi, mivel már húsz évvel korábban hasonló gondolattal állt elő Schröder a Szepesi Kamara tanácsosa is. Az elgondolástól a gyártás beindulásáig nehéz és költséges út vezetett el.²³ Tehát itt is tetten érhető a császári közigazgatás elgondolásainak átvétele. Nem is meglepő, hiszen a magyar katonaság a birodalmi seregbe volt beosztva, az önálló Erdélyi Fejedelemség megszűnésével az önálló magyar hadsereg is megszűnt. A szervezését az alapoktól kellett kezdeni.

Személyi állományát illetően megjegyzendő, hogy itt szolgáltak legnagyobb arányban külföldiek, leginkább németek és franciák. A főtisztek nagy része is Franciaországból érkezett.

Különböző ágyúkat használtak: karthun, haubitz, falconette, sugárágyúk, sugártarackok, seregbontók, 20-200 fontos mozsárágyúk. Lövegek: tüzes

golyók, bombák, égő nyilak (például Szatmár ostrománál).²⁴ Mint említettem, Bercsényi zsoldosai között voltak krími tatárok is, akiknek javarészt még ekkor is az íj volt a fő fegyverük. Később, 1717-ben már más szándékkal jöttek, hogy utolsó támadásuk során hatalmas pusztításokat hajtsanak végre Kárpátalja vármegyéiben.

A ZSOLD

A hadsereg alapját az önkéntesek képezték, de kényszersorozás is folyt, továbbá az állomány egy részét zsoldosok alkották. A katonák kiállítása már a kezdetektől hadügyi és társadalmi problémákat vetett fel, ami végigkísérte az egész szabadságharcot. A számos feladat megoldásával bajlódó fejedelemnek és környezetének nem sikerült megnyugtató megoldást találnia. Rákóczi lelki szemei előtt egy jól képzett és fegyelmezett zsoldoshadsereg képe lebegett. De ez nagyon költséges, a rendi állam pedig végig pénzsűkében volt. A fejedelem parancsára gróf Bercsényi Miklós fővezér 1704-ben Léván pátentst adott ki, amiben örök szabadságot ígért az olyan településeknek, ahol minden lakos csatlakozik a szabadságharchoz. „... azokat assecurálom s hitességh ell maghokkal, ha fül támadnak, fegyvert fognak, mind maghok, mind jövendő maradikok minden adózások terhek s földes urak hatalmából örököszen föl szabadíttatnak és szabadsággal meghajándékoztatnak, s hogy ha valamely helységhek egyészben fölkelnek és hadakozni szabadolássokéért készek lesznek, helységekkel együtt örögh szabadsághot nyernek ...”²⁵

1705 tavaszán egy újabb rendelet előírta, hogy a jobbágyok és a nemesek portánként kötelezően állítsanak ki gyalogos, illetve lovas katonákat. Intézkedési jogkörrel a vármegyék lettek megbízva. 1708-ban Sárospatakon kelt utasításában Rákóczi megígérte a háború végéig harcoló parasztoknak, hogy minden jobbágyi szolgálattól és kötelességtől mentesülnek.²⁶ De ekkor már az ország lakossága kimerült, sokan jobbnak látták, ha a fejedelem kiegyezik a császárral. A jobbágyság is érzekelte Rákóczi csillagának hanyatlását, már nem igazán hittek sem az ígéretekben, sem a győzelemben.

Az udvari és a reguláris ezredeknél rendes havi zsold volt, de a mezei hadaknál is fizettek hópénzt, bár ez kevesebb volt, és sokszor el is maradt. A kincstár folyamatos gondokkal küzdött. A fegyvernemek között a lovaság volt a legjobban fizetett, bár az idegen tüzérségi tisztek juttatása is

magasnak volt mondható. A legmagasabb zsoldot Bercsényi generalissimus kapta: havi 1200 forintot, továbbá 150 forint személyre és 300 forint lóra való tartást. Egy lovas ezredes zsoldja 200 forint, 12 forint személyre és 17 forint lóra való tartás. Egy gyalogos ezredes zsoldja 160 forint volt, egy gyalogos közlegényé 3 forintot tett ki, étellemezzel és ruházattal.²⁷

NEMESI FELKELÉS

Bizonyos hadi vállalkozásokra fel lettek szólítva a megyék is, akik az úgynevezett megyei felkelés keretében vonultak fel. Természetesen a vállalkozásban résztvevő vezetők fizetést is kaptak. Rákóczi 1704. április 15-én kelt parancsában utasította Ung vármegye nemességét, hogy vegyen részt Eperjes várának ostromában. Az alispán, aki a megye kapitánya volt, a hadjáratban havi 30 tallér zsoldot kapott. A főhadnagy 16 forint, a zászlótartó 10 forint, a strázsamester, a dobos és a trombitás egyaránt 8-8 forint költségtérítést kapott.²⁸ A nemesi felkelés sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A hőzöngő és kicsapongó nemes ifjak nem szerették a fegyelmet, sokszor megfutamodtak, az elhúzódozó ostromok idején hazaszökdöstek. 1705. április 8-án kelt levelében Rákóczi Ung vármegyét utasította, hogy a lappangó és megszökött nemeseket azonnal kutassák fel.²⁹

A megszökött közvitézeket is a vármegyéknek kellett kézre keríteniük, ahol is a szolgabírók a nemesek segítségét vették igénybe. Az 1704. szeptember 12-én Ungváron tartott megyei közgyűlés mind a négy szolgabíró utasította a szökött katonák összefogására, ugyanis a fejedelem szeptember 21-ig adott erre határidőt.³⁰ A katonaszökevények száma a vereségekkel még inkább megnőtt, a harcok vége felé pedig már általánossá vált a dezertálás. A fővezér 1710. augusztus 21-én kelt levelében arra utasította Ung vármegyét, hogy a katonaszökevényeket haladéktalanul fogják el, és kobozzák el minden vagyonukat! „... *mind javak, eo ipso confiscaltatni fogh, hogy így ilyen büntetéssel szőlítassanak el az gyakori szellődéstül, és szabad ide s tova való járásuktul az Haza szolgálattyanak nem kevés hátra maradásával.*”³¹

A nemesi felkelések csekély harcértékére utal Bercsényi Miklósnak 1705. június 27-én, Léván kelt levele, amiben arra utasítja Ugocsa vármegye nemességét, hogy a személyes felkelés helyett megfelelő számú zsoldos katonát állítsanak ki, és haladéktalanul küldjék a fejedelem táborába. „... *a Tekintetes Nemes Vármegyének, minemű intimatióim mentenek legyen*

közönségesen a Nemes Vármegyékre personális Insurrectio helyett soldosoknak ellő állítása, iránt mellynek effectuatiójában mint hogy a Nemes Vármegye úgy látom nagy késedelmességet mutat.”³²

A HADTÁPSZERVEZET ÉS MUNKÁJA

A hadtápszervezetet teljes mértékben soha nem sikerült kiépíteni. Ezt jól tükrözik a harcoló csapatoknál érzékelt hiányosságok. Egy korszerű reguláris hadsereg felállításához és ellátásához fejlett iparra, mezőgazdaságra, utakra és jól működő pénzrendszerre van szükség. A korabeli Magyarországon ezek közül egyik sem volt a kor színvonalának megfelelő. Ezért a harcok folytatásához elengedhetetlenek voltak a külföldi pénzsegélyek. A francia támogatásokból évente 4000 katona fegyverben tartását tudták biztosítani.

A régi törvények előírták, hogy a hadsereg élelmezése a megyék feladata. Alapvető probléma volt, hogy a szabadságharcot gyors, gyakori területszerzések és területvesztések jellemezték, tehát a kuruc fenntarthatóság alá tartozó országrész nagysága állandóan változott. 1704 végén állították fel a Hadi Commissariatust és a magazinumok (élelemtárolók) hálózatát. Ezekben fegyver- és élelmiszer-tartalékokat halmoztak fel, ennek ellenére az élelmezés jellemzője továbbra is a lakosságtól való rekvirálás maradt. Kezdetben még a fegyvereket is az elfoglalt városok és falvak lakosaitól szerezték be.³³

Felső-Magyarország nagy részének elfoglalása után javult a helyzet, hiszen Kassa körül már korábban kialakult egy fegyvergyártó komplexum. Szervezett fegyvergyártás folyt Nagybányán és Besztercén. Fontos volt a Gömör megyei vasipari bázis. Tiszolcon új vasolvasztót alapítottak. Bár Európában ez idő tájt két nagy háború is dúlt, külföldről is sikerült fegyvereket behozni.

Fontos feladat volt még a sereg ruházattal való ellátása is. Ennek érdekében különösen sokat tettek Lónyay Ferenc és Beniczky Márton ruházati hadbiztosok. Posztót az örökös tartományokból, Sziléziából és Lengyelországból szereztek rézért, marháért és borért. Az abaposztóért rézzel fizettek a balkáni és konstantinápolyi kereskedőknek. Az inget, lábbelít, süveget a vármegyéknek kellett biztosítaniuk. Az 1703. október 23-án, a tokaji táborban kelt levelében Rákóczi Kecskemét és Nagykőrös városának parancsolta meg, hogy két héten belül köpenyeket és fegyvereket küldjenek seregének, különben hadat küld rájuk.

A hadtápbiztosok kizárólag birtokkal rendelkező nemesek voltak. Érdekes adat, hogy Lónyay és Keczer Sándor még kölcsönt is nyújtottak az államnak.³⁴

RÁKÓCZI SEREGÉNEK HARCMODORA

A török háborúk során kialakult évszázados magyar harcmodor jellemzői: kerülni a frontális összecsapást, lesből, portyázásszerűen lecsapni, s meg-megújuló lovasrohamokkal felmorzsolni az ellenséget. Ez utóbbi módszert alkalmazták Herbeville tábornok ellen 1705-ben, kevés sikerrel. Mindezek azonban már többnyire elégtelennek bizonyultak a császáriak modern hadseregével szemben. Igaz, Herbeville kapcsán, a zsidói vereséghez nagyban hozzájárult Károlyi bűnös tétlensége is. A kurucok győzelmeik nagy részét a rác és oláh határőr csapatokkal vagy kisebb német és magyar (labanc) egységekkel szemben aratták. De azért kardjuk csapásai alatt hullottak az osztrákok is szép számban. Bercsényi Miklós főkapitány így ír a fejedelemnek címzett egyik levelében: *„Ez a voluntér lélektől származó magyar soha bizony nem szegezi a hópénzhez és az Edictumhoz a maga kedvét... Akármicsoda obedienciára fogjuk is rendre az magyart, de későn szokik az másként harcolni, vagy úz, vagy szalad. Még Mátyás király ideiben sem magyar volt az fekete had. A magyar vitézséghez magahittség kell, az kapocánt nem szenved.”*³⁵

Gróf Forgách Simon tábornagy, aki több reguláris ezredet is megszervezett, erdélyi főkapitánysága alatt elpanaszolta egy levelében, hogy a hadszervezés során heves nemesi ellenállásba ütközött, amelynek szítója Pekry Lőrinc tábornok. A magyarokat, nemeseket és jobbágyokat egyaránt nehezen lehetett fegyelmezni és a reguláris harcmodorhoz szoktatni. A császári hadsereg begyakorolt hadmozdulatokkal vezényszóra harcolt, míg a magyarok virtusból, ösztönből.

A kuruc had feltűnően alkalmatlan volt a várak és megerősített városok ostromára és védelmére. A várakat körülzárással, kiéheztetéssel vagy árulás útján foglalták el. A várvédelem hatékonysága tekintetében pozitív példa Munkács vára, ahol Szennyey parancsnoksága alatt a védők a fegyverletétel után még másfél hónapig kitartottak. Csakúgy, mint a Thököly-felkelésnek, a Rákóczi vezette szabadságharcnak is a történelmi jelentőségű vár volt az utolsó bázisa.

ERŐFESZÍTÉSEK EGY KORSZERŰ HADSEREGÉRT

Mint az eddigiekből kiderült, Rákóczi mindent megtett, hogy lehetőségeihez mérten egy fejlett hadsereg élén szálljon szembe a nemzet szuverenitását eltipró bécsi udvarral. A már említettek mellett szorgalmazta a magyar vezényleti nyelv bevezetését is. Megalakította a Nemesi Társaságot, ahol fiatal nemeseket képeztek ki a korszerű hadviselésre. Külföldi tiszteket hívott, hogy megosszák tapasztalataikat a magyarokkal. Ezek között akadt néhány kimagaslóan tehetséges szakember is.

Alapelveit ediktumokban fektette le. Ilyen volt az 1707-ben elfogadott *A Magyar Országai Confederált Nemes Statusok és Rendek* részéről szabott *Hadi Regulák, Articulusok, Edictumok és Törvények*. Az ugyancsak 1707-es *Regulamentum Universiale* is a haderővel kapcsolatos kérdéseket tárgyalja. Az országra kiterjesztett hadszervezet területi egységei a generelátusok voltak, mint a kassai, érsekújvári, dunántúli, erdélyi stb.³⁶ Persze, ezek száma és területe a harci helyzet függvényében változott.

ÖSSZEGZÉS

II. Rákóczi Ferenc hadereje – mint láthattuk – felkelő parasztok önkéntes csapataiból fejlődött tulajdonképpen hadsereggé, amely a kialakulás körülményeiből fakadó hátrányokat mindvégig magán viselte. Legfőbb hiányosságai: felszereltségbeli, logisztikai hátrányok, fegyelmezetlenség, váltakozó személyi összetétel, elavult harcmódor, a tisztikar képzetlensége, rendi és személyi ellentétek. Ennyi nehézség, és a főbb csaták elvesztése mellett Rákóczi serege mégis nyolc évig helyt tudott állni a korabeli Európa egyik legjobb és legnagyobb hadseregével szemben. Bár Bécs kétfrontos háborút vívott, még így is lett volna elég ereje leverni a szabadságharcot. Fontos tényező volt a francia segítség, de a legfontosabb mégis a lakosság támogatása. Végső soron a kurucok hazai földön folytatták küzdelmüket, még ha ezt sokszor el is felejtették. A lakosság németek iránti gyűlölete és II. Rákóczi Ferenc tekintélye elengedhetetlen feltétele volt a szabadságharc kirobbanásának és a többévi sikeres hadakozásnak.

A kuruc hadak elharapódzó fosztogatásai és a trencsényi csatavesztés utáni elkeseredés változásokat eredményezett. Erdélyben és a Dunántúlon a parasztok gyakran puskatűzzel fogadták a kurucokat.³⁷ Ilyen esetekről számolt be Béri Balogh Ádám 1710-ben a Dunántúlon. A Dunántúl többségében ka-

tolikus lakossága már korán a császárral való kiegyezést szorgalmazta vagy inkább kívánta. A nemesség passzivitása és a parasztság fokozódó ellenséges magatartása megpecsételte a hadsereg, és ezzel együtt az egész szabadságharc sorsát: a további harc lehetetlenné vált. A lakosság kimerüléséhez hozzájárult a pestis szörnyű pusztítása is. Egész vidékek néptelenedtek el.

Az utolsó hónapokban egyes területeken adószedésre, az ellenszegülő jobbágyok megrendszabályozására használták a hadsereget, amely alapjában véve alulról szerveződött nemzeti sereg volt, amit a vezető posztokat betöltő nemesség végül a saját céljaira is felhasznált. A szabadságharc egész ideje alatt a hadsereget és a népet szoros szálak fűzték össze. A fejedelem írja az *Emlékiratokban*: „*Ha a legutóbbi háború alatt különválaszthattam volna katonákat a néptől, könnyebben folytathattam volna a háborút.*”³⁸

Petőfi Sándor Naplójában, az 1848. április 21-i bejegyzésben a következőket olvashatjuk Rákócziról: „... *Mennyit küzdött, mennyit küzdött! De sikertelenül, mert várhatni-e ott sikert, hol a barát árúló, s a haza részvétlen? Kiesett kezéből a kard, s a hősbül földönfutó lett, és míg otthon csalárd barátja a hazaárulás dúsgazdag díjából lakomázott, addig ő a száműzöttségben ette a kegyelemkenyeret.*”³⁹

Tény, hogy nagy erőfeszítésekkel újratemtette az önálló magyar haderőt, amely tarka képet mutatott és végül vereséget szenvedett, de már létezésének nyolc éve alatt is történelmet csinált. Magyarországon legközelebb független nemzeti hadsereget csak 1848-ban sikerült felállítani, amely végül osztozott a kurucok sorsában.

BIBLIOGRÁFIA:

Rákóczi Album. II. Rákóczi Ferenc és kurucai. A Pesti Napló előfizetőinek készült kiadás. Hornyánszky V. cs. és kir. Udvari Könyvnyomdája, Budapest.

Rákóczi évfordulók. Történelmi tanulmányok. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei. Rákóczi Múzeum Baráti Köre. Sárospatak, 1994.

Köpeczi Béla: *Tanulmányok a kuruc szabadságharcok történetéből.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

Rákóczi tükör I. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. Szerk.: Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Bánkúti Imre: *Rákóczi hadserege 1703-1711.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1976.

Rákóczi Ferenc: *Vallomások. Emlékiratok.* Szerk.: Hopp Lajos. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1979.

Csatáry György: *Ung megyei közgyűlések anno 1700-1706.* (Forrásközlés), KMKSZ, 2008.

Csatáry György: *Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében.* KMKSZ. Nagyszőlős. 2004.

Mercurius Veridicus 1705-1710. Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével. Magyar Helikon. 1979.

Botlik József: II. Rákóczi Ferenc és a gens fidelissima. Együtt. 2009./3. 61-64.

Vári Fábián László: *Rákóczi-kultusz Kárpátalján.* In.: Együtt 2011./1. 53-55.

Pomogáts Béla: *Rákóczi-tükör.* In.: Együtt. 2011./2. 32-42.

Varga J. János: *II. Rákóczi Ferenc állama mint rendi-képviselési monarchia.* In.: Nyelvünk és Kultúránk. 2011./2. 9-16.

Katonai szabályzatok a kuruc seregben. In: http://www.telehazgyorvar.koznet.hu/ki_elemei/menu4/h_szabaly.htm

Dr. Bagi Gábor: *300 éve történt.* In.: http://baratiegyesulet.civilkiser.hu/pdf/bagi_gabor_beszede.pdf

Lengyel János: *A magyarországi szerb görögkeleti egyház története 1918-ig.* 1-8.

JEGYZETEK:

¹ Katonai szabályzatok a kuruc seregben. http://www.telehaz-gyorvar.koznet.hu/ki_elemei/menu4/h_szabaly.htm

² Vári Fábián László: *Rákóczi-kultusz Kárpátalján.* In.: Együtt. 2011./1. 53 p.

³ Botlik József: II. Rákóczi Ferenc és a gens fidelissima. Együtt. 2009./3. 61-62. p.

⁴ Pomogáts Béla: *Rákóczi-tükör.* In.: Együtt. 2011./2. 32 p.

⁵ Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. In.: *Rákóczi tükör I.*, szerk.: Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes, 80. p.

⁶ Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. In.: *Rákóczi tükör I.* Szerk.: Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes, 80. p.

⁷ Rákóczi Ferenc: Vallomások. Emlékiratok. Szerk.: Hopp Lajos, 202. p.

⁸ U. o. 203-204. p.

⁹ Rákóczi Ferenc: Vallomások. Emlékiratok. Szerk.: Hopp Lajos, 214. p.

¹⁰ Rákóczi Ferenc: Vallomások. Emlékiratok. Szerk.: Hopp Lajos, 260. p.

¹¹ *Mercurius Veridicus 1705-1710.* Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével. Magyar Helikon. 1979. 114. p.

¹² Rákóczi Ferenc: Vallomások. Emlékiratok. Szerk.: Hopp Lajos, 263. p.

¹³ *Mercurius Veridicus 1705-1710.* Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével. Magyar Helikon. 1979. 131. p.

¹⁴ Forgách Simon emlékiratai. In.: *Rákóczi tükör I.*, 497. p.

¹⁵ Bánkúti Imre: *Rákóczi hadserege 1703-1711*, 84-85. p.

¹⁶ Rákóczi Ferenc: Vallomások. Emlékiratok. Szerk.: Hopp Lajos, 283. p.

¹⁷ Dr. Bagi Gábor: *300 éve történt.* In.: http://baratiegyesulet.civilkiser.hu/pdf/bagi_gabor_beszede.pdf

¹⁸ Magyarai András: *A kuruc mozgalom néhány vonása mai szemmel.* In.: *Rákóczi évfordulók. Történelmi tanulmányok*, 16. p.

¹⁹ Lengyel János: *A magyarországi szerb görögkeleti egyház története 1918-ig.* 1. p.

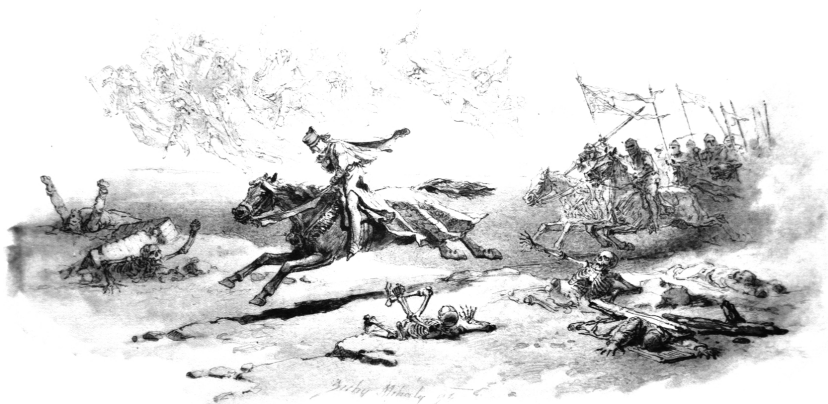
²⁰ Rákóczi Ferenc pántense ifj. gróf Barkóczy Ferenc főcolonnellushoz. In.: Bánkúti Imre: *Rákóczi hadserege 1703-1711*, 161-162. p.

²¹ Bányai Elemér: *Rákóczi hadserege.* In.: *Rákóczi Album II.*, 36-37. p.

²² U. o. 39. p.

²³ Varga J. János: *II. Rákóczi Ferenc állama mint rendi-képviselési monarchia.* In.: *Nyelvünk és Kultúránk.* 2011/2. 12. p.

- ²⁴ Bányai Elemér: Rákóczi hadserege. In.: Rákóczi Album II., 42. p.
- ²⁵ Csatáry György: Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében. KMKSZ. Nagyszőlős. 2004. 20. p.
- ²⁶ Varga J. János: II. Rákóczi Ferenc állama mint rendi-képviseleti monarchia. In.: Nyelvünk és Kultúránk. 2011/2. 13. p.
- ²⁷ Bányai Elemér: Rákóczi hadserege. In.: Rákóczi Album II., 40.p.
- ²⁸ Csatáry György: Ung megyei közgyűlések anno 1700-1706. (Forrásközlés), KMKSZ, 2008. 80. p.
- ²⁹ U. O. 92. p.
- ³⁰ U. O. 91. p.
- ³¹ Csatáry György: Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében. KMKSZ. Nagyszőlős. 2004. 20. p. 68. p.
- ³² Csatáry György: Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében. KMKSZ. Nagyszőlős. 2004. 27-28. p.
- ³³ Bánkúti Imre: Rákóczi hadserege 1703-1711, 236. p.
- ³⁴ Bánkúti Imre: Rákóczi hadserege 1703-1711, 237-239. p.
- ³⁵ Bánkúti Imre: Rákóczi hadserege 1703-1711., 51. p.
- ³⁶ Bánkúti Imre: Rákóczi hadserege 1703-1711, 152. p.
- ³⁷ Bánkúti Imre: Rákóczi hadserege 1703-1711, 98. p.
- ³⁸ Rákóczi Ferenc: Vallomások. Emlékiratok, 262. p.
- ³⁹ Pomogáts Béla: Rákóczi-tükör. In.: Együtt. 2011./2., 36. p.

Arany János: A walesi bárdok

DUPKA GYÖRGY *

1947 – A MAGYAR ÉS NÉMET INTERNÁLTAK HAZATÉRÉSÉNEK ESZTENDEJE

(GONDOLATOK A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁGOT ÉRT VESZTESÉGEKRŐL)

*„Ezer fogoly küldi imáját az égbe,
Hallgasd meg hát, Uram, kérésünket végre.
Könyörögve kérünk, segíts haza minket,
Bűneiben szenvedő fogoly népeidet.
Mi Atyánk, Úr Isten, ki fenn vagy az égbe,
Hallgasd meg hát sok–sok kérésünket végre.”*
Ezer fogoly imája...¹

Az idézett lágerimában a Mennyek Urához fohászkodó sokezer ártatlan embert a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 13-án kiadott hírhedt és embertelen 0036. sz. rendelete² alapján kényszerítették lágerfogságra. Miért? – kérdezzük sokszor az okokat. A szovjet megszálló hatóság a *kollektív bűnösség* elvét alkalmazva lépett fel a jelentős számú magyarság képviselői ellen (akiknek „egyetlen bűnük a származásuk volt”), mert feltehetően Kárpátalja szovjetizálásának kerékkötőivé válhattak volna.

A katonaköteles magyar és német férfiak „letartóztatásával”, „izolálásával” kapcsolatos parancs végrehajtásáról pontos képet kapunk az Orosz Állami Katonai Levéltár, a Történelmi-Dokumentációk Kollekciónak Központi Levéltára, és más levéltárak eddigi titkosított anyagai alapján.

De lássuk, milyen dokumentumokra támaszkodhatunk? 1944. december 17-én Petrov hadseregtábornok, a 4. Ukrán Front főparancsnoka számára Fagyevjev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok parancsnoka és Boszij ezredes, törzsparancsnok összefoglaló *Jelentést*³ (Iktatási száma: ¹ 5032P) készített. A hadijelentés azzal a megjegyzéssel zá-

* Írásának közlésével köszöntjük a 60 éves szerzőt

rult, hogy a Kárpát-Ukrajna területén „*folyó év november 18-tól december 16-ig a hadtápterületet fedező NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztatnak le és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre*”. A jelentéstevők jelezték azt is, hogy „*a hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik*”.

A jelentésben megadott 22 951 főből 14 202 katona és tiszt, 8 564 német és magyar nemzetiségű hadköteles személy, 185 csendőr és rendőr volt: ennyien kerültek az első szervezett letartóztatási akció folyamán a szolvyvai, majd pedig a szambori táborba.

Az elrejtőzött, megszökött katonaköteles férfiak felkutatása, begyűjtése 1945 végéig tartott. 1945 januárjától maga Mocsalov állambiztonsági őrnagy, a 4. Ukrán Front háterszágparancsnoka mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője a feletteseinek tett jelentéseiben a hadifoglyok gyűjtőtáboraiiban fogvatartott kárpátaljai polgári személyeket, következetesen mint „*letartóztatottakat*”, vagy „*hadifoglyokat és internáltakat*” nevezi meg, „*akiket a front katonai tanácsának parancsára tartóztatnak le*.” Ezzel a kijelentésével önkéntelenül is rámutatott az akció valódi kezdeményezőire, azokra a katonai- és pártvezetőkre, akik az 1944. november 26-ra kitűzött munkácsi kongresszust nyugodt körülmények között kívánták lebonyolítani.

Sztálinék számára fontos volt a munkácsi fórum megtartása, hiszen ezzel a színjátékkal ország-világ előtt leplezni akarták igazi céljukat. Ezzel kívánták demonstrálni, hogy Kárpátalját nem a „szuronyok árnyékában” kikényszerített jóváhagyással, hanem „valós” népakarat (amelyet azok egy Manifesztumban is megfogalmaztak) útján csatolják a Szovjetunióhoz, ezen belül Ukrajnához. Az idő bebizonyította, hogy a „szolvyvai túszzdráma” súlyos politikai hibának és fölösleges biztonsági intézkedésnek tekinthető, annak kiötlői és megvalósítói (Sztálin, Berija, Petrov hadseregtábornok, Mehliusz vezérezredes, Iván Turjanica kárpátaljai pártvezér, Fagyevjev NKVD-vezérőrnagy, Ruszin és Tkanko partizánparancsnokok stb.) a hatályos nemzetközi jogértelmezésben is háborús bűnösöknek tekinthetők, s ma valószínűleg népirtás vádjával a hágai nemzetközi törvényszék előtt állnának.

A nevezett szovjet katonai és pártvezetők által előre eltervezett etnikai tisztogatásnak is nevezhető „túszzdráma” ezek halálával végződött. Az elhurcoltak hozzátartozói ezekben az években levelekkel, beadványokkal ostromolták a hatóságokat, követelték, hogy engedjék haza a férfiakat a Szovjetunió hadifogolytáboraiából⁴.

Először csak a 45 éven felüliek, illetve a „tévesen letartóztatottak” felmentésére és hazaengedésére került sor. Az idevonatkozó levéltári adatok elemzése

szerint az NKVD-osztagok által 1944 novemberében–decemberében a magyarok és németek letartóztatására végrehajtott akciók abszurditása annyira nyilvánvaló volt, hogy maga Mehlisz vezérezredes, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja (bár ez nem a humanizmus megnyilvánulása volt a részéről!) kénytelen volt személyesen elrendelni az időskorúak, a rokkantak és a reménytelenül betegek szabadon bocsátását a táborokból.

Vajon a „tévesen letartóztatottak” közül kiket és hány főt engedtek szabadon? Eléggé átfogó elképzelést nyújt erről az az összefoglaló jelentés is, amelyet Mocsalov állambiztonsági őrnagy Petrov altábornagynak, az SZSZKSZ NKVD (HIÜFF) a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztályvezetőjéhez intézett. Az 1945. január 31-i 0269. sz. jelentésében magyarázatot ad arra, hogy a „4. Ukrán Front hadtápterülete ellenőrzésének megbízott osztagai által jótalanul letartóztatott és rendszerünkben fogva tartott kárpátontúli-ukrajnai polgárok a FFPL és más gyűjtőhelyekről” való szabadlábra helyezését Mehlisz vezérezredes rendelte el, azt a nevezett alosztály az ő utasításait hajtotta végre. A fentebb ismertetett adatok szerint felsorolta, hogy milyen kategóriájú, nemzetiségű internáltak szabadultak a légerekből. Az első csoportban 1945. január 6–30. között 3 382 fő került szabadlábra, ebből 907 szláv, 21 zsidó, 1 795 (45 évesnél idősebb) magyar, 609 (rokkant) magyar, 6 kommunista, 41 (sóbányász) szakember, 3 (Nagybocskói Vegyiüzem) szakember. Mocsalov őrnagy hasonló adatokat tartalmazó jelentést (1-0327/1945.02.09.) küldött Voronovnak, az SZSZKSZ NKVD (HIÜFF) a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztályvezető-helyettesének is. Más dokumentumot, amely ettől eltérő adatokat tartalmazott volna, nem találtunk. Feltételezhető, hogy a szabadon bocsátott, „tévesen letartóztatott”, de még életben maradt személyek összlétszáma 3 382 fő volt. A 8 564 internáltból hatósági engedéllyel 2448 magyar került haza. Érdekes megjegyezni, hogy az előzetes NKVD-kimutatásban szereplő 140 zsidóból csak 21-et helyeztek szabadlábra, 119 zsidónak a további sorsa ismeretlen.⁵

Az első hullámban 1945. január 20–30-a között 2500 magyar internált tért haza. Sokan útközben, vagy már otthon haltak meg. Ezekről a tragikus esetekről tucatnyi beküldött adatközlői levelet őrzünk. Az ungvári Hriczkó Lajost⁶ (1904) 1945. január 26-án betegen engedték haza. Fia még ma is őrzi a szabaduláskor kapott igazolványt, amelyet egy bizonyos Jermilov százados, a szolyvai tábor parancsnoka írt alá. A beérkezett levelek közül a nagyszőlősi Petrus M. E.⁷ ezt írta: „*Apámat, Petrus Endrét (...) súlyos betegen, 1945 januárjában engedték haza. De öt nap múlva meghalt.*”

A második hullámban is a többségében kényszermunkára már alkalmatlan, beteg, legyengült internáltakat engedték haza. Ezt többek között megerősíti a bátyúi Bagu Géza (sz. 1989) túlélő is, elmondása szerint „1945 augusztusában elindították az első csoportot vonaton (ugynevezett OKAS), amelyben csak hárman jöttünk hazafelé: Demjén Vilmos, Süttő Miklós és jómagam.” A luganszki lágerbe került bátyúi Tuba Endre visszaemlékezése szerint „1946-ban, január közepén a kárpátaljai illetőségű foglyokat magához hívatta egy nyomozótiszt. Felvette az adatainkat... Tízén lehettünk Kárpátaljáról... A kikérdezés után a tiszt megígérte, hamarosan hazamegyünk. Igazat mondott, már január 26-án felültünk a személyvonatra. Egy tiszt elkísért egészen Ungvárig...”⁸ Szitai Emma a következőket írta: „... Férjemet, Szitai Gyulát, Munkácsról vitték el háromnapos munkára Szolyvára. 1946 tavaszán betegen tért haza Makejevkből. Egész teste fel volt fújódva. Egy egész éven át nyomta az ágyat.”⁹ Hasonló családi tragédiáról számolt be a nagyszülősi Kovács A.: „Nagybátyám, az 1906-os születésű Kovács István a lágerből nem tért többé haza. A másik nagybátyám, az 1912-es születésű Kovács Lajos Szamborból 1946-ban jött haza betegen, néhány év múlva meghalt...”¹⁰ Horváth László¹¹ túlélőt szintén 1946-ban engedték haza a grúziai Ocsemcsiriből. A beregardói Gerics Jánost a donbászi Makijevkára vitték el, a szénbányában 18 hónapot dolgozott, megrokkantan tért haza.¹² Az újlaki elhurcolás történetére vonatkozóan címünkre Brenner Tibor küldött adatközlő levelet, mint írja: „...Ott Makajevkán Gorlovkán voltam lágerben, ahol alumínium edényeket, ekevasat gyártottunk...1946. november végén jöttem haza. A mi csoportunkat Tiszaújlakra Illés Zoltán hozta haza.”¹³ Palkó Gyuláné¹⁴ édesapját, Nagy Lajost (sz. 1912) 1944. november 28-án egy-napi romeltakarítás után vitték Szolyván keresztül Szamborba, majd egy csoport internálttal együtt a távoli Orelbe került. Mint levelében írja a „Náluk lakó határőrtest megkerestette és megindult a levelezés cenzúra alatt. Mindössze pár levélről van szó. 7 éves voltam akkor. Ahogy aztán mesélte, kosár- és bútorfonó műhelybe került. A budapesti Balázs Gábor volt a mesterük... Így menekült meg a fagy- és éhhaláltól. 1946. november végén került haza.” A túlélők közül Stercli Sándor (sz. 1905) az akkori eseményekre így emlékezik vissza: „Engem és két testvéremet, Józsefet és Károlyt 1944. november 24-én vittek el háromnapos munkatáborba. Rahóra kerültünk, majd onnan gyalogoltunk Szolyvára, végül az uráli vidéken állapodtunk meg. Útközben az a szomorú sors ért, hogy tanúja lehettem a két testvérem, megannyi sorstársam elhalálzásának... nekem megadatott, hogy 1946. december 27-én végül is hazatérhettem családom körébe. Azóta is fájdalommal gondolok azokra az időkre...”¹⁵

Az elhurcoltak közel 70 százalékának hazatérésére 1947-ben, a harmadik hullámban került sor. Szabadulására a nagydobronyi Fejes Dezső¹⁶ (sz. 1910) túlélő így emlékezett vissza: „... mire Boriszovóba értünk, közel 300-an meghaltak, kiket mint a fadarabokat dobáltak ki a vagonokból. Így kerültünk a boriszovói táborba, akkor 40 fokos hideg volt. Dolgoztani nem tudtak bennünket, elég volt csak a holttesteket kihordani a lágereből, mivel gyengék, betegek voltunk... Akik megmaradtunk, azokat gyenge és minősíthetetlen koszon a kolhozmezőn dolgoztattak... 1947 tavaszán jöttem haza. A haláltáborokban 30 hónapot töltöttem, ahol több ezer ember elpusztult ártatlanul.” Nagy Gyula (sz. 1909) címünkre küldött levelében közölte, hogy: „1944 őszén hurcoltak el „háromnapos munkára” a szolvyvai gyűjtőtáborba, majd Szamborba vitték minket. Csak 1947 tavaszán jöttem haza.”¹⁷ Belánszky Dezső¹⁸ (sz. 1923) túlélő a mezőváriak „oroszlágerbeli viszontagságai”-ról készített feljegyzést: „...a kramatovszki 2-es lágerebe kerültem, német és magyar hadifoglyok közé. Majd a szlavjanszki lágerebe vitték, ahol magyar és japán hadifoglyok voltak... 1947. június 20-án visszavitték minket Kramatovszkba, hogy onnan engednek haza... A végleges hazatérésre szeptember 28-án került sor. Bátyámmal ketten érkeztünk meg Váriba.” Egerszegi Sándorné¹⁹ édesapja kapcsán a következőket közölte: „Sírva szaladtam utána... Engem a milicisták megvertek és visszazavartak.” Apját egy szibériai ólombányába vitték, kimerítő munkától „egyszer eszméletét veszítette – mindkét lába térd felett lefagyott és a hullaházba került. Két hétig volt ott, már el akarták hantolni, de szerencsére észrevették, hogy él és így kórházba került.” 1947-ben jött haza nagybetegen...

A 80 éves Pataky Ferenc (sz. 1912) aknaszlatinai túlélő eljuttatta címünkre több mint száz oldalas kitévő „Akikről megfeledkezni nem szabad” című emlékiratát.²⁰ Egyebek mellett részletesen leírja a „háromnapos munkára” elhurcolás hiteles történetét is. A szambori elosztótáborban három napot töltöttek, 1944. december 18-án 2 500 embert bevagoníroztak, amely a Kijev-Moszkva-Kazany-Voronyezs útvonalon indult el. Útközben a halottakat kidobálták. Háromheti vonatozás után, 1945. január 7-én Nyevjanszk városban kötöttek ki. Az elindított 2 500-ból a három hét alatt 1 212 ember maradt életben. Nyevjanszk környékén a helyi vasgyárban, erdővágáson, téglagyárban és másutt dolgoztatták őket. Ebben a brigádban a magyarokon kívül 45 román is volt. 1945 májusára a vagonból leszállított 1 212 internáltból 640-en maradtak életben. A továbbiakban Pataky Ferenc különböző lágerekben raboskodott, ahonnan 1947 telén háromévi kegyetlen koplalás, betegségek után kalandos úton térhetett haza. 1947. március 21-én Aknaszlatinán bányamunkára jelentkezett... Ezt a napot az elhurcoltakból kevesen érték meg.

Az internáltak adatközlése arra is rávilágít, hogy egyesek csak Sztálin halála után kerültek haza a távoli szibériai lágerekből. Bőven akadnak olyanok is, akik miután túléltek az internálást, hazajöttek, később pedig koncepció perbe fogták őket. Nekik az osztályrészüik már az elítélteket fogva tartó Gulág-táborok lettek. Erre a sorsra jutott a feketeadói K. L. túlélő is, aki teljes nevét nem kívánta felfedni címünkre beküldött levelében: „... *A sok ezerből harminc-egynéhányan érkeztünk meg azok közül, akik útnak indulunk. Azért a nyolc hónapért soha nem kértem jóvátételt. Nem is kérhettem. 1946-ban, 1947-ben már kuláklistán szerepeltem. Pár év múlva pedig, – noha mindenemet, amim volt, beadtam a közösbé, még egy kecském sem maradt –, kuláklágerbe vittek. Sztálin halála után szabadultam csak ki onnét...*”²¹

A kommunista diktatúra idején sem szüntek meg a letartóztatások, megfigyelések. Az 1944. december 18-án kiadott dekrétum és Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála közti időszakban Kárpátalján bűnösnek számított mindenki, aki a Csehszlovák Köztársaság, Kárpát-Ukrajna, de különösképpen a Magyar Királyság és Szálasi-rezsim idején bármilyen hivatalt, állami, egyházi tisztséget töltött be, illetve vállalt el. Lágerekbe hurcolták a hitükhöz hű római, illetve görög katolikus, református papokat, országgyűlési képviselőket, a magyarbarát ruszin intelligencia vezéreit stb. A több hullámban történő tisztogatás a kollektivizálás idején sem csitult el, emberek százait forgatták ki javaiból, sokakat Szibériába száműztek.²² Amíg a lágerekben ezerszámra pusztultak „a nép ellenségei”, közöttük a kárpátaljai magyarok is, addig idehaza diadalmenetben épült a „sztálini szocializmus”, „hurrálegények” harsogtak taktusra nagy tirádákat, egymást túllícitálva égig magasztalták, istenítték a nagy Sztálint, a XX. század legkegyetlenebb népirtóját. Köztük volt Bakó (Balla) László is, akinek *Zengj hangosabban* (1951) című verseskötetében ilyen sorokat is olvashatunk: „*Zengjünk hát lát lelkes dalokkal / a nagy Sztálinnak/ és a pártnak./ Egész boldogságunk ott csengjen a dalban, / Zeng hangosabban!*”

A lágérballadák névtelen szerzői dicshimnusz helyett átkot szórtak a nagy vezér fejére: „*Sztálin Jóska, te vad hóhér; / megfordulhatsz sírodban,/ átok veri porcikádat,/ nem pihenhetsz nyugodtan.// Álnok szavad, hazug szavad,/ de sok népet ámított,/ megszenvedték hatalmadat/ az ártatlan magyarok.*”

A deportáltak és a politikai foglyok utolsó csoportjai Sztálin halálát követően, az 1955-ben kiadott amnesztiarendelet alapján térhettek vissza. A túlélőket megfélemlítették, mélyen hallgatniuk kellett arról, mi is történt velük. Még azok, akiket a lágerélet megedzett, sem mertek évekig beszélni

lágérélményeiről. A rímfaragók is fejben őrizték azokat a strófákat, amelyeket a légerekben formáltak verssé, „... *hogy majd fiaik, lányaik, az unokák is megismerkedjenek a sok gyászos légertörténettel, okulásként terjesszék azt firól fira...*” A lágerből hazatértek első visszaemlékezés-gyűjteménye összeállításomban csak 1993-ban látott napvilágot.²³

Végül szólnunk kell a különféle veszteséglistákról is. A lezáratlan kérdések csoportjába tartozik az is, hogy 1944–1946 között hány kárpátaljai került az NKVD-táborokba. Az elhurcolásokról az elmúlt évtizedek során különböző adatok váltak ismertté. Az egyik csoportban az adatszűkítés, a másik csoportban az adatbővítés ténye áll fenn. Vegyük sorra az eddig publikált számadatokat. Az elsődleges hiteles, de nem teljes adatot az 1944. december 17-én kiadott NKVD-jelentés tartalmazza, amely szerint egy szűk hónap leforgása alatt „22 951 főt tartóztattak le és kísérték a gyűjtőlágerekbe.” A másik birtokunkban lévő ügyirat szerint, a fentebb idézett adatnál jóval több magyar és német nemzetiségű személyt vittek a fogolytáborokba. Ezt megerősíti a Vörös Hadsereg Központi Politikai Főosztály parancsnokának címzett Hadijelentésében (1945. július 10.) Pronyin altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, aki Kárpátalja szovjetizálásának különböző politikai aspektusáról számol be, többek között saját értékelése szerint a szovjet hadsereg biztonsági szervei „*mintegy 30 ezer hadköteles magyart vontak ki és különítettek el*”²⁴ az NKVD hadifogolytáboraiiba. Véleménye szerint az akció után a helyi magyarság jelentős része negatívan viszonyult az oroszokhoz, hangot adtak elégedetlenségüknek is. Később ezt a Manifesztum-ellenes agitáció megnyilvánulásában is tapasztalta. A harmadik dokumentum Iván Turjanica, a Zakarpataszka Ukrajina Népi Tanácsának elnöke 1944. május 9-én Hruscsovhoz írt levele²⁵. Ebben a hadifogolytáborokba elhurcolt 60 000 kárpátaljai polgár elengedésének ügyében kéri a pártvezető közbenjárását. 1945 júliusában elrendelték a településeken nem tartózkodó hadifoglyok, internáltak összeírását. A népbizottságok helyi vezetői a magyarlakta településeken 30 194 nevet írtak össze, akik hadifogolyként részben ismert, részben ismeretlen légerekben „*tartózkodtak*”²⁶ Valamennyi levéltári ügyirat adata részzigazsággént fogadható el. Hruscsovnak köszönhetően Ivan Turjanica kérvényével július 2–7-e között a legmagasabb hatósági szinten, a Szövetségi Ellenőrző Bizottságban foglalkoztak. Ennek nyomát megtaláltuk Berija egyik úgynevezett „*Specértesítésében*”²⁷ (Szigorúan titkos ügyirat. 1-830/b. 1945. július 12.), amelyet Molotovnak, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége külügyi népbiztosának címzett annak kapcsán, hogy Ivan Turjanica, a Zakarpataszka

Ukrajina elnöke beadványban kérte kárpátaljai ukránoknak, ruszinoknak a 2. és 3. Ukrán Front hadifogolytáboraiából való kiszabadítását. Megjegyzendő a magyar és német katonaköteles személyek szabadon bocsátását a Turjanica-levél nem indítványozta. Berija a felvetett kérdésre az SZSZKSZ NKVD nevében a következőket válaszolta: 1945. július 10. állapot szerint az NKVD-frontlágereiben és a háterszági táborokban fogvatartanak 3787 ruszint, ebből 1831 a frontlágérben, 1875 háterszági lágérben, 81 rabkórházban van.

A kárpátaljai kutatók is egymástól eltérő adatokat közöltek a magyar és német internáltakról. Köztük Olekszandr Malec kárpátaljai kisebbségkutató 2004-ben megjelent könyvében ez olvasható: 70 000 magyar került hadifogóságba, ebből 25 000 az internált magyar, 10 000 kárpátaljai lakost koncepció perbe fogtak.²⁸ Roman Oficinszkij ukrán történész korszakelemző tanulmányában 25 000 főre teszi a magyar és német internáltak számát²⁹. Stark Tamás történész szerint: „*A táborvilágban elhunytak számáról pontos adat nem áll rendelkezésre. A mintegy hatszázezer, Magyarország háború alatti területéről származó fogoly egyharmada nem tért vissza szülőföldjére. Ha ugyanilyen arányú a Kárpátaljáról elhurcoltak vesztesége, akkor a szovjet lágerekben tíz-tizenhatezer kárpátaljai magyar veszett oda.*”³⁰ Ez is csak feltételezés, a valósághoz legközelebb S. Benedek András számításai állnak, aki szerint 25 000–30 000 főre tehető az elhurcoltak száma, ebből odahalt 8–9 000 fő. S. Benedek András³¹ is túlzónak tartja az 1941-ben kimutatott 245 000 fős magyar lakosságot, mivel közöttük magyarul jól tudó németek, zsidók és más nemzetiségűek is voltak. Számításai szerint az 1940-es évek elején (12, később idecsapott ungi községet is ideértve) mindössze 126 000 magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakos élt Kárpátalján. A ténylegesen katonáskodó népesség (itt és továbbra, csak a magyar lakosságra vetítve) nem volt több 7 000 főnél, a levettéket is beleértve. Az elhurcoltakból 5 000 fő nem tért vissza (Megjegyzés: az 1993-as felmérésünk publikált számaira utal³²). A Kárpátaljáról elmenekültek (állami vállalatvezetők, tisztviselők, vasutasok, tanárok, az ún. úri középosztály tagjai stb.) számát 5 000 főre becsülte. A háromnapos munkában érintett korosztályok lélekszáma – az előbb említett kétszer 5 ezres veszteséget már leszámítva, az 52–48 százalékos arányt feltételezve – 28–30 000 fő. S. Benedek szerint minimálisan 25 000 lágérbe hurcolt kárpátaljai magyarról és németről beszélhetünk. Meg is jegyzi, hogy az akkori felmérések „*sajnos csak a kompakt magyar lakosságú településeknél nyújtott biztos adatokat, a városok és különösen a szórványok adatai felderítetlenek... A közvetlenül elhurcoltak száma a köztudatban élő 40 000-nél ugyan kevesebb..., annál szörnyűbb volt*

azonban mindennek a lélektani hatása... Még egy adat: a magyar lakosságra vonatkoztatva. Az 1959-es első szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 000 fővel kevesebb volt a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát vizuálisan is érzékelhető a kárpátaljai magyarság vesztesége.”

Saját számításaim szerint 1941-ben nem 245 286, hanem kb. 193 000 volt a magyarok száma. Ha ezt az adatot összevetjük a Malec közölte adatokkal, amely szerint 1946-ban 134 558 volt a magyar nemzetiségűek száma³³, akkor azt tapasztaljuk, hogy a két adat közötti „különbség” 52 286 fő. A túlbuzgó számlálóbiztosok 1941-ben a magyarul tudó zsidókat, németeket, ruszinokat, cigányokat is beleszámolták a magyarság közé. Eszerint az 5 évi népességfogyás 58 472 főt tett ki. Ebből kivonjuk a 8904 főt, a sztálinizmus magyar áldozatait. A maradék 49 568 fő. Becslésünk szerint 25 568 fő a front elől elmenekült/kivándorolt/nyomtalanul eltűnt. 1944–1946-ban a nemzetiséget cserélő magyarok közül 12 000 fő ruszinnak, 6 000 fő szlováknak, 4 000 fő cigánynak, 1 000 fő zsidónak „iratkozott át”.

Az eddig fellelhető hiteles források alapján számításaink szerint 1944–1946 között 40 318 fő került fogolytáborba, ebből kárpátaljai illetőségű 27 079 fő. Közülük 3 100 sváb-német férfi és nő, a lágerekből 8 844-en tértek haza, 6 425-en a lágerek névtelen sírjaiban nyugszanak. A harcokban elesett honvédek száma 2 375 fő. A halottak összes száma 8800 fő, 7200-an nyomtalanul eltűntek. Megjegyzendő: a szovjetek oldalán harcban elesett kárpátaljai ruszin/ukrán, magyar, zsidó, szlovák önkéntesek száma 7030 fő.³⁴

A veszteségekről ettől teljesebb, hitelesebb képet további adatok hiánya miatt nem tudunk megalkotni. Viszont, ha összevetjük az 1941 és 1946. évi népszámlálások adatait, akkor mind a magyarok, mind a németek nagyobb veszteséglistával „rendelkezhetek volna”. Például míg 1941-ben 245 286, addig 1946-ban 134 558 fő a magyarok száma. Ebből fogyás 110 728 fő, ami 45 %-ot tesz ki. A németek száma 1941-ben 13 244, 1946-ban 2 398 főt tett ki. A népességfogyás 10 846 főt, vagyis 81 %-ot tesz (!) ki. Ennél nagyobb csökkenést csupán a náci által elhurcolt zsidóság esetében mutatható ki: 1941-ben 78 272, 1946-ban 6 998 főre volt tehető a számuk. Fogyás 71 274 fő, tehát 91 %.

A magyarokon, németeken kívül Ukrajna halottainak emlékkönyve³⁵ Kárpátaljával foglalkozó részében összesen 93 091 fő zsidó, ukrán, ruszin neve szerepel, akik a náci táborokban (87 305), a magyar hadsereg kötelékében (3 104), a szovjet lágerekben (2 069), hadműveletek (386), egyéb események (227) következtében haltak meg.

Mindent egybevetve, az eddig ismert források, kimutatások szerint a náciizmusnak és a sztálinizmusnak mintegy 116 121 ezer kárpátaljai áldozata volt. Kárpátalja összlakossága 1941-ben 868 394, 1946-ban 710 696 fő volt. Az 5 év alatt bekövetkezett népességfogyás 157 698 fő, vagyis 18,2 %. Ha ebből a fogyásból kivonjuk a második világháború áldozatait (116 121 fő), akkor 41 577 fő marad (ezek feltehetően más országokba menekültek, repatriáltak, illetve nyomtalanul eltűntek).

Ha alapos elemzésnek vetjük alá a fent felsorolt adatokat, akkor arra a szomorú következtetésre juthatunk, hogy a két hatalmas világegés során, a háborúk frontjain a halál nem végzett olyan sűrű aratást, mint az a háborút követő első esztendőkből bekövetkezett, amikor életerős férfiak tízezrei pusztultak el a kommunista diktatúra táborjaiban.

JEGYZETEK:

¹ Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini légerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: Dupka György. Ungvár-Budapest, Intermix Kft., 1992.16.p.

² A № 0036 sz. Rendelet egyik részlete először ebben a kiadványban jelent meg: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946). Dupka György közreadásában. Ungvár – Budapest, Patent – Intermix, 1993. 7. p. Továbbá lásd az ügyirat eredeti forráshelyét: Orosz Állami Katonai Levéltár, „№. 0036 számú Rendelet. Forrás: РГВА.-Ф.32885.-Оп.1.-Д.243. – Л.35-37. – Заверенная копия. Машинопись.

³ A jelentést magyar fordításban először közreadta: Dupka György - Alekszej Korszun: A „malenykij robot” dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997. 73-75. p. A Petrov hadseregátornoknak címzett Fagyeev, Boszjij-jelentés eredeti forráshelye: Orosz Állami Katonai Levéltár, РГВА.-Ф.32885.-Оп.1.-Д.243. – Л.146-147. – Оригинал. Машинопись.

⁴ Hivatalos NKVD láger-lista, ahol magyarok is raboskodtak, eredeti forráshelye: Orosz Állami Katonai Levéltár, РГВА.-Ф.1.-п.1.-In: Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов. Отв. ред.: Ева Мария Варга, В.Л. Воронцов. М.: РОССПЭН, 2005. 411-416.

⁵ Lásd bővebben: Dupka György – Alekszej Korszun. A „malenykij robot” dokumentumokban. Ungvár –Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 78-81. p.

⁶ A Szolyvai Emlékparkbizottság (a továbbiakban SZEрB) archívuma. Hriczkó István adatközlő levele. Ungvár, 1992. április 4.

⁷ SZEрB archívuma. Petrus E. M. adatközlő levele. Nagyszőlős, 1991. április 5.

⁸ Lásd: Bagu Balázs: Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004, 42–46 old.)

⁹ SZEрB archívuma. Szitai E. adatközlő levele, Munkács,1991. április 30., Dupka György – Alekszej Korszun. A „malenykij robot” dokumentumokban. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 48. p.

¹⁰ SZEрB archívuma. Kovács A. adatközlő levele. Nagyszőlős, 1991. április 5.

¹¹ Horváth László. Élet a halál árnyékában. Emlékeim a „malenykij robot”-ról. Horváth Simon. Sötét ég alatt. Láger-versek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004., 148 oldal.

¹² SZEpb archívum: Szavkó Terézia adatközlő levele, 1991. február 20.

¹³ SZEpb archívuma. Brenner Tibor adatközlő levele. Ungvár, 1991. január 27. //In: Élő történelem. 1993, 22. p.

¹⁴ SZEpb archívuma. Palkó Gyuláné adatközlő levele. Csap, 1991. március 1.

¹⁵ SZEpb archívuma. Beljancsi Sándor levele, 1991. május 7.

¹⁶ SZEpb archívuma. FEJES DEZSŐ adatközlő levele. 1991. március 14. Láger-beszámolóját itt jelentették meg: Fejes Dezső (Nagydobrony, 1991) //In: Élő történelem... 1993. 42-43. p.

¹⁷ SZEpb archívuma. Nagy Gyula adatközlő levele. Palló, 1991. április 14.

¹⁸ SZEpb archívuma. Beljancsi Dezső adatközlő feljegyzése. 1990. augusztus 30.

¹⁹ Egerszegi Sándorné adatközlő levele. //In: Élő történelem. 1993. 45-46.p.

²⁰ SZEpb archívuma. Pataky Ferenc (1992) letétbe helyezett emlékirata megjelentetésre vár.

²¹ SZEpb archívuma. K.L. túlélő levele, 2 lap, 1992. február 30.

²² Lásd: „Sötét napok jöttek...” Konceptiós perek magyar eltéltjei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve 1944–1957. Dupka György közreadásában. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993.

²³ „Élő történelem” (Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992), Dupka György közreadásában, Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 120 oldal.

²⁴ Lásd a 390. sz. (TSU./ 619-665.) ügyiratot, eredeti forráshelye: Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára: ЦАМО РФ.-Ф.244.-Оп.2980. Д. 97. Л.291-363.

²⁵ TURJANICA-level eredeti forráshelye: Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: ДАЗО.-Ф. 4.-Оп.1. спр. 82. арк. 4. Megjelent 376. sz. dokumentumként az alábbi kiadványban: Terniszticsnij Sljah do Ukraini..., Ужгород, БАТ «Видавництво «Закарпаття».2007. стор. 618-619.

²⁶ Csatóry György. Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: Égyútrúk 90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1991. 79-81. o.

²⁷BERIJA „Specértesítése”. Lásd a 391. sz. (TSU./ 666.) ügyiratot, eredeti forráshelye: Orosz Föderáció Állami Levéltára: ГАРФ.-Ф.9401.-Оп.2. Д. 103. Л. 259.

²⁸ Малець Олександр Омелянвич. Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40-80-х рр.. XX ст. Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, Ужгород, 2004. 47. p.

²⁹ Oficinskij Román 4.1. Etnikai tisztogatások. In: Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete., Budapest, 2010. 246.p.

³⁰ Stark Tamás: „Budapest felé fordultak védelemért...” // In: Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete., Budapest, 2010. 251.p.

³¹ S. Benedek András. Az elhurcolás kihatása a kárpátaljai magyarság demográfiai helyzetére címmel elhangzott 1944. november 26-án Beregszászon, az 1944. évi tragédia II. Emlékkonferenciáján. – Kárpátaljai Szemle, 1995. 1-2. szám, 22-23. p.

³² Egyetlen bűnünk magyarságunk volt (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944-1946) Közreadta: Dupka György, Ungvár – Budapest, Patent – Intermix, 1993. 172-176. p.- 328 oldal, web: [huhungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf](#)

³³ Малець Олександр Омелянвич. Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40-80-х рр.. XX ст. Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, Ужгород, 2004. 41. p.

³⁴ Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület. I. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997. 648 .p.

³⁵ Khyga Szkorbota ukraini. Zakarpatszka oblaszty. 9. (Dodatkovij), Irsavszkij, Mizshirskij, Mukacsivszkij, Perecsinszkij, Rahivszkij, Szvalajvszkij, Tyacsivszkij, Uzsgordoszkij, Husztszkij rajon. Vidpovidalnij za vipuszk: B. O. Gvargyionov. Uzsgorod, Vidavnicтво Kárpáti, 1911. 534.p.

BETYÁRSORS, PANDÚRÉLET

KOCSIS CSABA: A *LEGELSŐ PANDÚR*

(FEJEZETEK O'SVÁTH PÁL ÉLETÉBŐL)

1.

Az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc idejébe, illetve az azt követő zűrzavaros korszakba kalauzol minket Kocsis Csaba az Irodalmi Jelen Könyvek sorozatában megjelent életrajzi regénye, melynek címe: *A legelső pandúr (Fejezetek O'sváth Pál életéből)*. A recenziens sajnos kénytelen mindjárt a legelején töredelmesen bevallani, hogy a szerzőtől eddig még nem igazán forgatott más könyvet, így meglátásait, esetleges kritikai észrevételeit ennek az egyetlen műnek az ismeretére alapozza.

A regény főhőse, O'sváth Pál egy valóban létező történelmi személy. Erre hívja fel figyelmünket a fülszöveg, illetve a mű végére helyezett két és fél oldalas forrásmunkák jegyzéke. De ha valamelyik webkeresőbe bepötyögjük a főhős nevét, egyből kiderül számunkra, hogy a Helikon Kiadó 2010-ben jelentetett meg egy közel hatszáz oldalas kiadványt *Pandúrkorom emlékei... és egyéb írások* címmel. Ennek szerzője O'sváth Pál, aki maga is írt önéletrajzi ihletésű, illetve helytörténeti műveket, továbbá egy könyvet, mely közel negyed évszázados csendbiztosi működéséről szól (*Közbiztonságunk múltja és pandúrkorom emlékei*). Az ajánló szövegéből megtudhatjuk azt is, hogy főhősünk fiatalemberként részt vett az 1848-49. évi szabadságharcban, jelen volt Budavár visszavételénél, a szabadságharc leverése után pedig bujdosni kényszerült. A cselekmény fő szála ezen az életrajzi vonalon fut végig Kocsis Csaba regényében is.

Vegyük szemügyre kicsit jobban a könyv szerkezetét. A lineárisan elbeszélte történet négy részre van felosztva: *Veszélyes felhők, Huszárok, A betyár, A pandúr*. A további alfejezetekben folyamatosan tárul fel előttünk (ahogyan a fülszöveg fogalmaz:) „a világtól elzárt és a mai olvasó által kevésbé ismert Sárret akkoriban mocsaras tájainak pásztoremberei, a méneseket dézsmáló betyárok, a zűrzavaros helyzetet kihasználó zsványok” élete.

Az első oldalakon még Debrecenben járunk, „meleg májusi szellő” fújdogál, amikor az egyik itteni kocsmába eljut Batthyány felhívása („A fecs-

kék már cikáztak az ég kékjén, mikor elért a bécsi és pesti forradalom híre Debrecenbe” – 7. o.). Ekkor ismerjük meg O’sváth Pált, a fiatal kora ellenére is komoly tekintéllyel bíró tanítót. Romantikusan idealizált jelleme már a kocsbéli párbeszédekből átszűrődik. Íme egy részlet:

„– Mikor azt mondták egy éve, hogy a hazának tanító kell, elkezdtem tanítani. Most azt hirdetik: honvéd kell, ezért katonának állok. Nem tudom, maguk mit akarnak, de nekünk, nagykállóiaknak, sárrétieknek ott a helyünk” (9. o.).

O’sváth egyből magára ölti a vezérek szerepét. Előbb tizedes lesz (Csujkos Gyulával, Angyal Janival és a savószemű Tót Pistával egyetemben). Hamar beleszokik a honvédeletbe: megtanul lőni, a szurony használatát is elsajátítja. Az első harc során, melyet szerb vidéken, Törökbecsén vívnak, őrmesteri rangot kap. Budavár ostromakor megsérül: előbb hüvelykjét súrolja, majd lábikrájába talál egy golyó. A könyv második részében a főhős huszárként teljesít szolgálatot egészen a szabadságharc végéig, amikor is bujdosásra kényszerül. A harmadik részben Törös Gergely, Szentmárton bírása révén falusi jegyző, notórius lesz, feleségül veszi Matolcsy Etelkát. Az utolsó részben főpandúrként üldözi a rendbontókat: betyárokat, lótolvajokat stb.

A magyar szabadságharc után nem sokkal már íródott egy érvényes történelminek is nevezhető regény (Jókai Mór *A kőszívű ember fiai*). Kocsis Csaba szemmel láthatóan sokat tanult a nagy mesemondótól, ugyanis ő szintén meséket sző, szélsőséges jellemeket, érzelmeket, eszméket, erkölcsöket, hangulatokat mutat be, csodába illő eseményeket illeszt az eleve fordulatokban és meglepetésekben gazdag történetbe.

A legelső pandúr nyelvezete már sokkal problematikusabb: a szerző egy archaikus magyart próbál meg életre kelteni. Több-kevesebb sikerrel. A nyelviség legnagyobb problémáját abban látom, hogy míg a Jókai-regényekben megjelenő szereplők legtöbbször életszerűen beszélnek, addig itt a felülrretorizált anekdotázós, humoros ábrázolási módszer gyakran csak erőltetett pózokra, mesterkéeltségre elég. Csupán egyetlen szemléltető példát hoznék fel ennek alátámasztására: az egyik jelenetben Schlausweinberger, akinek a nevét nem bírták megjegyezni a faluban, ezért csak feketelábúnak szólították, panaszt tesz a bírónál:

„– Mit akar, veressek huszonötöt a legjobb bihari vőfélyre?

– Azt, mert megérdemli! Van nekem tisztességes nevem, az adót is megfizetem, nekem is kijár akkor a tisztesség.

– Az árgyélusát neki, a maga adójával nem dicsekednék! Miért nem választ olyan tisztességes nevet magának, amit az egyszerű ember is meg tud jegyezni?

– Tudtam én, hogy hiába jövök ide, ahol minden gazember egy követ fúj!
– Elhallgasson most már, mert magára veretek huszonötöt, ha nem táug innen!
Egy pillanatra csend lett. O'sváth belépett.

– Ki mer ilyen otromba hangon beszélni a falu bírójával? – kérdezte csendesen, de a másik tovább ordított.

– Na, itt a másik gazember! Mondom én magának is, meg annak a buta vőfélynak is, Schlausweinbergernek hívnak, könnyű megjegyezni!

Na, hiszen jónak mondta, ha hallgat, a jegyző is megnyugszik, de a név hallatán eszébe jutott az öreg koldus, aki a rókakéjú meghamisított váltója miatt ment tönkre, akinek megígérte: magához veszi, ha jobbra fordul a sorsa, de elfeledkezett róla. Nem is az előtte álló szerencsétlenre volt mérges, inkább magára, mégis minden haragját beleadta egy jól irányzott pofonba úgy, hogy a következő pillanatban a bíró már csak Schlausweinberger égnék meredő lábát látta” (142. o.).

Máskor viszont az anekdotázás, a furfangosság bemutatása szervesen beépül a műbe. Ilyen a *Beszélő bűnösök* című rész is, melyben O'sváth Pál érdekes vallatási módszereit ismerjük meg: az egyik betyárt egy bilingvis könyv segítségével bírja vallomásra, a legnagyobb lótolvajok közül való Virág Imrét pedig asszonyi munkával (tollfosztással) alázza meg, aminek hatására megered a nyelve és valamennyi bűnét töredelmesen megvallja a főpandúrnak.

A regényt a mellékszálak folyamatos újraszövése, a mellékszereplők érdekes kalandjai teszik olvasmányossá. Egy mellékszereplőt vázlatosan be is mutatnék: már az első részben feltűnik Kis Víg Miska, aki alacsony természeténél fogva nem felel meg honvédnek a toborzás során. A szégyenérzet miatt kevesebbet jár be a faluba, pedig életerős, segítőkész ember. Összeáll Kincsem Pistával, a vékony, lányos arcú pásztorgyerekkel (akivel később együtt rabolnak). Kis Víg Miska a kovácstól vasfüvet kap, egy olyan „csodás füvet”, mely segítségével bármilyen zár kinyitható, de „másét elorozni, bűnöst megszabadítani nem lehet” vele, csak saját magát vagy lovát szabadíthatja ki béklyójából. Miska társaival, Szőke Bénivel és Madár Janival nemzetőrnek áll, majd az osztrákok egyik támadásában megsérült O'sváthon segít Vadászerdőnél. A bujdosás során, amikor a rend teljesen felbomlik, lótolvaj lesz belőle. Bogár Miska néven új életet próbál kezdeni, de nem sikerül neki, végül pedig egy pap meggyilkolása miatt felakasztják.

A regény több etnikai kisebbség helyzetét is bemutatja a 19. század második felének Magyarországon. A kisebbségi létről, a nemzetről és az anyanyelv használatáról való meglehetősen sztereotip gondolkodás példája az alábbi párbeszéd-részlet:

„- Mindenki úgy beszéljen, ahogy tud, de a nemzet ügyének továbbdolásához kell egy nyelv, és ehhez nem jó sem a német, sem a latin.

– Helyesen beszélsz! – bólintott az ezredes.

– A gyermekeket az anyák nyelvén kell oktatni! – vetett ellent a pópa.

– Ez igaz – folytatta O'sváth –, de Magyarországon hiába ismerek ráco-
kat, tótokat, oláhokat, nemzet csak egy van, és ez a magyar!” (43. o.)

2.

Egy történelmi regénytől elvárható lenne, hogy szerzője jól ismerje azt a kort, melybe visszavezeti olvasóját. Gondoljunk csak bele: az 1848-49. évi magyar forradalom és szabadságharc az élő kulturális emlékezet része a mai államhatárokon belül és kívül egyaránt. Jól-rosszul tanulunk róla az iskolában, egyetemen, mindnyájan nézzük a március 15-ei megemlékezéseket a televízióban, elég sokat olvasunk róla, vagy épp magunk is részt veszünk valamelyiken. Megtanultuk, hogy ez a magyar nép nemzeti öntudatra ébredésének kora. Ettől rendkívül összetett korszak. Ha egy író a 21. században ehhez a korhoz nyúl vissza, akkor jól kell ismernie a 19. század társadalmát, kultúráját, magának a forradalomnak a természetét. De nem csak a 19. század szükséges, hogy benne legyen egy ilyen könyvben, hanem az egész 20. is, minden történelmi tapasztalatával együtt. Ezek mellett a szerző saját korának szintén meg kellene jelennie valamilyen formában a műben. Továbbá az írónak egy alapos kutatómunkával célszerű eloszlatnia a korszakkal kapcsolatos tévképzeteinket, bővítenie ismereteinket stb. Arról nem is beszélve, hogy a nemzet fogalmának újraértelmezése, a magyarság ön-azonosságára való rákérdés rendkívül aktuális lenne, hiszen a magyar társadalom folyamatosan változik, és ezzel együtt változik a nemzet fogalma is...

Bár Kocsis Csaba könyvét először történelmi regényként kezdtem el olvasni, hamar be kellett látnom, hogy ezeknek az olvasói elvárásoknak nem kíván megfelelni. Ekkor figyeltem fel a fülszövegben az „izgalmas, olvasmányos regény” meghatározásra, mely segített abban, hogy jelen művet végül is a szórakoztató irodalomban helyezzem el, ennek is egyik népszerű ágában, a regényes életrajz műfajában. Ez a besorolás viszont rengeteg kérdést vet fel, melyek közül a legfontosabb: mennyire van létjogosultsága ma a szórakoztató irodalomnak?

Az irodalmi fogalmak kisszótára (Szerkesztette: Szabó B. István, Korona Kiadó, Budapest, 1999, 438. o.) szerint: „a szórakoztatás a legősibb idők óta valamennyi kultúrkörben elemi funkciója a művészetnek és az irodalomnak. A pihentető kikapcsolódást, felüdülést szolgálják a szórakoz-

tató irodalom belső értékei, mint az érdekesség, a kalandosság, a fantaszti-
kum, a komikum, és az ízléses erotika. Vonzerejéhez tartozik az olvasmá-
nyosság (a fr. olvasmány szó után *lektúrnek* is szokták nevezni).

A csupán fogyasztásra szánt (kommersz) irodalomban az esztétikai ér-
ték más értékeknek alá van rendelve, de a java termésben jelen van. A
szórakoztató irodalom olyan alkalmazott művészet, amelyben nem a szép-
ség v. a művészi igazság a döntő (...)

Ha a fentebbi meghatározást elfogadjuk, akkor az előbbieken megfogal-
mazott kérdésre az a válasz adható, hogy minden létjogosultsága megvan a
szórakoztató irodalom alkotásainak, hiszen reális olvasói igényeket elégíti ki.
Egy-egy ilyen regénynek komolyabb olvasótábora alakulhat ki, ez kétségtelen.
Elég itt Rejtő Jenő könyveit megemlíteni (amiket újabban az irodalomtörté-
net-írás is felfedez magának, erről részletesebben lásd Veres András *A ponyva
klasszikusa* című tanulmányát a 2007-ben napvilágot látott *A magyar irodalom
története* III. kötetében). Korunkban a szórakoztató irodalom szerepének újra-
értelmezésével találkozhatunk úton-útfélen, hiszen könnyen belátható, hogy
amit a szélesebb közönség olvas, az irodalomszociológiailag megkerülhetetlen
lesz, így az irodalom részévé válik, bármennyire is gondoljuk esztétikailag
kevésbé kidolgozottnak az adott korban népszerűségnek örvendő alkotást.
Hogy ez használ-e az irodalomnak vagy sem, azt most nincs mód körüljárni,
mindesetre ezzel a tendenciával előbb-utóbb szembe kell néznünk.

Csak hogy tudnunk kell a helyén kezelni a jelen írásban bemutatott mű-
vet, mert hiába várnánk el tőle az újítás igényét, hiába is lennének kíváncsiak
arra, hogyan értelmezi újra a hagyományt, amellyel párbeszédet kezdemé-
nyezett, esetleg azt, hogy segítsen saját korunk megismerésében. Ezeket ugyanis
nem vállalja magára. Célja csupán a felhőtlen szórakoztatás. Éppen ezért
nem gördít komolyabb akadályokat a befogadó elé, az újraolvasás során pe-
dig a regény nyelvi-poétikai megoldásai szinte teljesen elhasználódnak.

Kocsis Csaba szeret mesélni, jól mesél. Nem egyszer valóban megjelent egy
kisebb mosoly arcomon olvasás közben. De vajon az olvasmányosság elég-e
ahhoz, hogy a szakma, a szélesebb olvasóközönség megszeresse ezt a könyvet?

Kocsis Csaba. *A legelső pandúr (Fejezetek O'sváth Pál életéből)*. – Iro-
dalmi Jelen Könyvek, Arad, 2010. – 265 o.

CSORDÁS LÁSZLÓ

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2012. FEBRUÁR – MÁRCIUS

ELISMERÉSEK

* *Magyarország Érdemes Művésze* díjat kapott a kárpátaljai származású **Trill Zsolt**, a Debreceni Csokonai Színház Jászai Mari-díjas színművésze.

* Kiemelkedő színművészeti munkássága elismeréséért *Jászai Mari-díjat* kapott **Rácz József** színművész, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulatának tagja, aki rendszeresen fellép a Csokonai Színház előadásáiban is.

* **Bacsikai József** ungvári és **Tóth István** beregszászi magyar főkonzulok **Schmitt Pál**, Magyarország köztársasági elnöke nevében állami kitüntetésekkel adták át.

Magyar Arany Érdemkeresztet kapott:

* **Milován Jolán**, a Nagyszőlősi Járási Tanács „KMKSZ” – Ukrajnai Magyar Párt frakcióvezetője az oktatás, a kultúra és a hagyományok ápolása érdekében végzett sokoldalú munkája elismeréseként.

* **Gönczy Sándor**, a KMKSZ Eszenyi Alapszervezetének elnöke, a Kárpátaljai Tankönyv- és Taneszköztanács elnöke a kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás fennmaradása, a fiatal nemzedék magyar identitásának erősítése érdekében végzett tevékenysége elismeréseként.

* **Horkay Sámuel**, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára, a KMKSZ nagyválasztmányának tagja a kárpátaljai magyar kulturális és politikai jelenlét megerősítése, a beregi magyarság érdekében végzett tevékenysége elismeréseként.

Magyar Ezüst Érdemkeresztet vett át:

* **Barta József**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Nagyszőlősi Középszintű Szervezetének alapító tagja, elnöke pedagógusi munkásságáért, a Nagyszőlősi járásban a magyar oktatás és kultúra fejlesztésének érdekében végzett tevékenysége elismeréseként.

* **Forgon László**, a Viski Kölcsey Ferenc Középiszkola igazgatója az iskola fenntartásáért, példamutató igazgatásáért, a felső-Tisza-vidéki magyar közösség támogatásáért.

* **Forgon László**, a Viski Kölcsey Ferenc Középiszkola igazgatója az iskola fenntartásáért, példamutató igazgatásáért, a felső-Tisza-vidéki magyar közösség támogatásáért.

* **Kész Barnabás**, a Salánki Mikes Kelemen Középiskola tanára példamutató oktatói és hagyományörző tevékenysége elismeréseként.

* **Kocserha János**, Aknaszlatina alpolgármestere a település magyar közösségének érdekképviselétéért, kulturális jelenléte megerősítéséért és összetartásáért végzett tevékenysége elismeréseként.

A magyar – ukrán kapcsolatok és a kárpátaljai magyarság sorsának

bemutatásáért *Sajtódíjat* vehetett át **Bacsikai József** ungvári főkonzultól:

* **Varga Béla**, a Magyar Távira-ti Iroda kárpátaljai tudósítója.

* **Natalia Petervari**, a Zakarpatszka Pravda főszerkesztője.

* A szerkesztőségek közül 2012-ben a Kárpátinfo nevében **Szoboszlai István** főszerkesztő vehette át az ungvári főkonzulátus Sajtódíját.

* **Szabó Konstantin** görög katolikus pap (Ungvár) a *Magyar Érdemrend Lovagkeresztje* kitüntetésben részesült.

ESEMÉNYNAPTÁR

FEBRUÁR

* Ukrán művészek alkotásaiból nyílt kiállítás Hajdúszoboszlón az IN HOTEL galériájában. Az egy évvel korábban megtartott kiállítás adott biztatást a szervezőknek, hogy 2012-ben is megszervezzék a tárlatot. **Ináncsi Miklós**, a hotel tulajdonosa bejelentette, hogy a harmadik kiállításnál nagyobb léptékben gondolkodnak majd. Ehhez már megtették a szükséges előkészítő munkálatokat – a Kárpát-medence 8–10 országából számítanak kiállítókra. A kiállítást **Tkács Dmítro**, Ukrajna volt budapesti nagykövete nyitotta meg, aki saját alkotásaival is bemutatkozott.

* A Könyvtárellátó Nonprofit Kft.-től a Márai Program keretében az ungvári főkonzulátus közreműködésével a megyei könyvtár magyar és idegen nyelvű osztálya 780 000 forint értékű könyvet kapott. A gyermek-, a klasszikus és modern szépirodalmi művek mellett a közelmúltban megjelent filozófiai, pszichológiai, kultúrtörténeti, művészettörténeti, nyelvtudományi, történelmi kiadványok érkeztek.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolára látogatott **Dr. Diószegi László** koreográfus, aki a magyar táncművészet és táncművelés témakörben tartott foglalkozás-sorozatot.

* Ungváron az Ukrán Nemzeti Írószövetség Kárpátaljai Szervezete megtartotta tisztújító közgyűlését. **Petro Hodanics** leköszönő elnök

beszámolójából megtudhattuk, hogy a helyi szerzők három esztendő alatt 130 könyvet jelentettek meg, alkotásaikat több országos és megyei díjjal, kitüntetéssel ismerték el. Petro Hodanicstól azt is megtudhattuk, hogy a beszámolási időszakban két alkotó – **Balla László** és **Szalai Borbála** – távozott az élők sorából, a közösség két tagot vett fel (**Berniczky Éva, Horváth Sándor**), egyet pedig (**Ivan Petrovcijt**, a szövetség etikai kódexébe ütköző magatartás miatt) kizárt soraiból. (Megjegyzendő, az Ukrán Írószövetségnek jelenleg négy Kárpátalján és egy külföldön élő magyar tagja van.) Az anyagiakkal, támogatásokkal kapcsolatban is elhangzott egy jó hír, eszerint a megyei tanács ebben az esztendőben több mint hétszázezer hrvnyát fordít új művek kiadására. A tagok egyhangú voksolással **Vaszil Husztit** választották elnökké. Munkáját kilenctagú irányító testület segíti.

* Ezüst Táltos névvel május 19–20-án a középkori kultúra, a lovagkor szerelmesei egy nemzetközi fesztivál résztvevői lehetnek Beregszentmiklóson. A szervezők: **Bartosh József**, a Kalhan-A alapítvány elnöke (a szentmiklósi vár kapitánya) **Igor Huledza** és **Jurij Szalvik** erről az öröndetes hírről számoltak be az ungvári sajtóklubban. Mint arról a közelmúltban a sajtó is beszámolt a Magyar Kultúra Napja alkalmából, illet-

ve megalakulásának 8. évfordulóján a leMBERGI Levente Rend táncoszenés mulatságot és lovagi tornát szervezett Beregszentmiklóson.

* Hagyományos jótékonyági farsangi bált rendeztek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

* A tavaszi-nyári kulturális programokról folytatott megbeszélést **Dupka György** és **dr. Spenik Sándor** elnökletével a MÉKK és az UMDSZ Ungvári Városi Szervezetének vezetősége. Március 14-én ünnepi irodalmi-zenés rendezvényt bonyolítottak le a Dayka Gábor Középiskolában és az UNE magyar karán. Ezúttal **Zubánics László** *Épített örökségünk* című fotókiállítását és **Réti János** grafikai anyaga került bemutatásra.

* Budapesten sor került a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia rendkívüli közgyűlésére, ezt követően megtartották a Kárpát-medencei Közművelődési Kerekasztal ülését is. A testület munkájában **Zubánics László**, a KMMI elnöke vett részt.

* Lezajlott a XII. Beregszászi Nemzetközi Borfesztivál. Sor került a „*Szeresd a bort, mert a barátság itala*” tájjellegű borok, borászati eszközök, kárpátaljai sajtok bemutatása vásárral egybekötött kiállítására és a Beregszászi Borverseny eredményhirdetésére. A Beregvidéki Múzeumban Beregvidék szőlészeti- és borászatának múltja, jelene

témakörben tartottak konferenciát. A megjelenteket **Gajdos István**, Beregszász polgármestere és **Bayer Mihály**, Magyarország ukrainjai nagykövete üdvözölte.

* A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség szervezésében megrendezésre került a Kazinczy Szépkiejtési Verseny megyei döntője.

* A cserkészlet világnapja alkalmából a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség munkácsi aktivistái a helyi Szent István Líceumban 25 órás Wass Albert felolvasó maratont szerveztek, amelyen kárpátaljai magyar írók, költők művei is elhangoztak.

* A „kollektív bűnösség, büntetés” témakörben rendhagyó történelemóra megrendezésére került sor a Pécsi Gandhi Gimnáziumban és a Leőwey Gimnáziumban a pécsi Német Kör szervezésében. **Dupka György** *A kollektív büntetés következményei a kárpátaljai magyarság és németség XX. sz.-i tragédiájában*, „Itt volt a végállomás – Szolyva” címmel tartott előadást. A kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából a Palatinusz szállóban szakmai találkozóra került sor, ahol döntés született egy közös monográfia kiadásáról és az uráli út megszervezéséről is.

* Budapesten is méltatták – hagyományosan február utolsó szombatján – az Ukrán Kultúra Napját. Az idei színes rendezvénysorozatra az Ukrán Kulturális Szövetség és a bu-

dapesti ukrán nagykövetség szervezésében került sor. Ennek keretében méltatták a *Ruszalka Dnyisztrovaja* (‘Dnyeszteri Sellő’) című almanachot is, amelyet 175 éve adtak ki a magyar fővárosban.

* Sor került a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán **dr. Brenzovics László**, a II. RF KMF docensének *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939-1944* című könyvének bemutatójára.

* Az őszi két nagy sikerű előadását, Molnár Ferencről az *Üvegcipőt* (**Árkosi Árpád** rendezésében) és *A tekéntetes úr* című mesejátékot (rendezte: **Gyevi-Bíró Eszter**) láthatja a beregszászi művészek előadásában a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház közönsége.

* A Kárpátaljai Megyei Könyvtár művészeti irodalom részlegének könyvtárosai házhoz viszik a könyveket, ezzel a szolgáltatással kívánnak kedveskedni azoknak az olvasóiknak, akik egészségügyi problémáik vagy mozgáskorlátozottságuk miatt nem tudnak eljutni a könyvtár épületébe. A könyveket a (03122) 2-39-82-es telefonszámon lehet megrendelni.

MÁRCIUS

* Ungváron a Kárpátaljai Megyei Filhamónia nagytermében **Csuprik Etella** zongoraestjére került sor,

amelyen a művészno tolmácsolásában Chopin, Liszt és Rachmaninov művei hangzottak fel.

* Debrecenben a helyi Csokonai Színház és a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház közös produkciójaként bemutatták *Az ember tragédiája* című Madách-darabot (rendező **Vidnyánszky Attila**). A produkció különlegessége, hogy a másfél évtizeden át Lucifert alakító **Trill Zsoltot** ezúttal Ádám szerepében láthatja a közönség.

* Ungváron a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban megnyílt „*A nők ábrázolása a képzőművészetben*” című kiállítás.

* **Schmitt Pál** köztársasági elnök Brüsszelben ünnepélyesen megnyitotta a *Kárpátaljai magyar festők* kiállítása című művészeti tárlatot. A rendezvény házigazdája Magyarország Belgíumi Nagykövetsége volt, a helyszínt a magyar nagykövetség kulturális szolgálata, a brüsszeli Balassi Intézet biztosította. A tizenkét festményből és két fapasztkából álló kiállítás **Benkő György**, **Kopriva Attila**, **Magyar László**, **Erfán Ferenc**, **Veres Ágota**, és **Szocska László** (a Révész Imre Társaság tagjai), illetve **Imre Ádám**, **Gogola István**, **Gogola Zoltán** beregszászi művészek Kárpátalját bemutató alkotásait foglalja össze. A művészek nevében **Erfán Ferenc** festőművész ismertette a kárpátaljai magyar festők munkásságát.

* A budapesti Terror Házában **Ferkó Okszána**, az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar történelem és európai integráció tanszékének docense bemutatta **Berényi András** *Kárpátalja magyarsága - társadalmi, politikai és kulturális fejlődése (1991 – 2004)* című kötetét, amely a kárpátaljai magyarság társadalmi, politikai és kulturális fejlődését vizsgálja a független Ukrajna első másfél évtizedes történetében. Berényi András, aki a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen oktat, 2003 óta kutatja a kárpátaljai magyarság életét.

* **Szávai Ferenc**, a Kaposvári Egyetem rektora **Vidnyánszky Attilát**, a debreceni Csokonai Színház igazgatóját nevezte ki a Színházi Intézet igazgatójává.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolára látogatott **dr. Diószegi László** koreográfus, aki a magyar táncművészet és táncműtúra témakörben tartott foglalkozássorozatot.

* Márciusi magyar napok zajlottak le a Magyarok Kijevi Egyesülete szervezésében (házigazda: **Vass Tibor** elnök). Ezúttal **Homoki Gábor** péterfalvai festőművész kiállítását nyitották meg a Kijev-Pecserszka Lavra 1. számú épületében.

* *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba – Magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956* címmel történetészkonferenciát tartottak Budapes-

ten. A tanácskozást a Kommunizmus-kutató Intézet, a XX. Század Intézet, valamint a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szervezte. A tanácskozást követően mutatták be **Horváth Miklós** (Budapest) és **Olekszandr Pahirya** (Kijev) a konferenciával megegyező című könyvét, amely az 1956-os forradalom és szabadságharc, illetve a deportálások történelmi hátterét írja le, továbbá a KGB-nek a deportáltakra vonatkozó ügyirataiból 141 dokumentumot tartalmaz. Emellett a kötetben található egy adattár is, amelyben a deportáltak személyi adatait rekonstruálták.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház előadásában bemutatásra került a *Tekéntetes úr* című mesejáték **Gyevi-Bíró Eszter** rendezésében.

* A **Credo** verséneklő együttes **Dörner György**, az Új Színház igazgatója meghívását elfogadva önálló programmal lépett fel Budapest egyik híres színházában. Műsorukat sok százan tekintették meg.

* A rekordjairól és különleges csokoládékészítményeiről híres cukrász, **Valentín Stefanyo** és **Mihajlo Kolodko** kárpátaljai szobrász nem mindennapi ötlettel állt elő – csokoládémúzeumot szeretnének létrehozni. Az első alkotás, amit a két mester együtt valósított meg, egy apró, Liszt Ferencet ábrázoló szobrocska volt, amelyet a Liszt-emlék-

év tiszteletére az Ungvári Főkonzultusnak készítettek ajándékba. A szobor az óta a Budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Akadémia tulajdonába került.

* Nemzeti ünnepünk alkalmából az Ungvári Nemzeti Egyetem Humán- és Természettudományi Magyar Karának diákjai zenés-irodalmi műsorral emlékeztek az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 164. évfordulójára. A bensőséges megemlékezést követően a KMMI és a MÉKK szervezésében került bemutatásra **Réti János** grafikus *Teremtő élet a romok felett* című kiállítása és **Zubánics László** fotográfus Kárpátalja épített örökségét bemutató tárlata. **Dr. Spenik Sándor** dékánhelyettes köszöntőjét követően **dr. Horváth Judit Barbara** konzul felolvasta **Orbán Viktor** miniszterelnöknek a határon túli magyarokhoz intézett levelét. A kiállítás anyagáról **Zubánics László** beszélt, majd **Dupka György**, a MÉKK elnöke a tizéves *Együtt* című irodalmi lap legújabb számát, illetve szerzőit mutatta be. Az ünnepségen jelen volt **Héber Gábor** konzul.

* A Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatalkutatók Szövetsége *Ihletés... (a művészbejáró – TSHK és Vagy: gyere, Legyél, nézz, láss, olvass, zenélj!)* című programja keretében az ungvári Váralja kávézóban megnyílt **Gogola Zoltán** beregszászi művész egyéni tárlata. **Turányi Tánya**, a

KMDFKSZ elnöke és **Szilágyi Sándor**, az ARTTISZA művészeti egyesület elnökének köszöntő szavait követően a művésztől és az általa közvetített gondolatságról **Michels Antal** beregszászi plébános és **Zubánics László**, a KMMI elnöke beszélt.

* Az *Együtt* című irodalmi lap újraindulásának 10. évfordulója alkalmából nemzeti ünnepünk tiszteletére író-olvasó találkozóra került sor a Munkácsi Állami Egyetem Humán-pedagógiai Koledzse magyar tagozatának hallgatóival. A találkozót **Tyahur László** igazgatóhelyettes és **Kótun Jolán** magyar szakos tanár nyitotta meg. Az *Együtt*ről, kultúrfelvilágosító tevékenységéről **Vári Fábrián László**, **Csordás László** és **Dupka György**, a szerkesztőbizottság tagjai számoltak be.

* Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) Beregszász központjában, Petőfi Sándor szobránál tartotta meg hagyományos központi megemlékezését. A megemlékezések délelőtt a Beregszászi 4. Sz. Kossuth Lajos Középiskolában vették kezdetüket, majd az ünneplő közönség a művészeti iskola mazzsorettjei és fúvószenekara vezetésével vonult fel a város főterén. A civil szervezetek elhelyezték a tisztelet koszorúit Kossuth Lajos, Petőfi Sándor és Széchenyi István emléktábláinál. A vendégek köszöntése után **Scherцер Károly** beregszászi

szí konzul felolvasta **Orbán Viktor** miniszterelnöknek a határon túli magyarokhoz intézett levelét.

* Megemlékezés volt a beregszászi főiskola Esztergom termében, ahol az intézmény tanárai, diákjai, de a beregszászi polgárok is részt vettek. A megemlékezés további részében a a II. RF KMF falán lévő Kossuth-tábla megkoszorúzására került sor, innen a Petőfi-szoborhoz vonult át az ünneplő gyülekezet. **Gyurin Miklós**, a magyar konzulátus konzulja felolvasta **Orbán Viktor** miniszterelnök ünnepi üzenetét.

A szobornál **Sin József**, a KMKSZ Beregszászi járási Szervezetének elnöke köszöntötte a jelenlévőket, majd ezt követően **Brenzovics László**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke mondta el gondolatait. A koszorúzást követően az ünnepség lezárásaképpen a jelenlévők átvonultak a beregszászi temetőben lévő honvédsírokhoz, hogy ott is elhelyezzék a kegyelet koszorúit.

* A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Ungváron, a Petőfi-szobornál emlékezett az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc 164. évfordulójára. **Bacska József** ungvári főkonzul volt az ünnepség fő szónoka. A megemlékezésen **Szalipszki Endre**, az ungvári magyar főkonzulátus konzulja felolvasta **Orbán Viktor** miniszterelnök ünnepi üzenetét. A *Nemzeti dalt*

Ferenczi Attila, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház színművésze adta elő.

* Kárpátalja magyarsága megszerte megemlékezett az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc 164. évfordulójáról.

* Ungváron az Uzshorod Galériában **Borisz Kuzma**, a megyei képzőművészeti szövetség elnöke megnyitotta a kárpátaljai grafikusok hagyományos tavaszi kiállítását. A kiállított művek közé kerültek a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesülete három tagjának (**Réti János**, **Klisza János** és **Fuchs Andrea**) grafikai munkái is. Vaszil Kuzma elnök bejelentette, hogy a grafikákat elbíráló bizottság **Réti János** alkotásait az Erdélyi-Boksaydíjra is felterjesztette.

* A Credo verséneklő együttes tagjai újra Nagyváradon vendégszerepeltek, ezúttal a Partiumi Keresztény Egyetem dísztermében és a református templomban léptek fel.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a magyar-lengyel barátság méltatásaként a Beregszászi Konzulátus kezdeményezésére konferenciát tartottak a *Barátság évszázadokon keresztül* címmel.

* A Kecskeméti Kulturális és Konferencia Központban lezajlott a Kárpát-medencei magyar kulturá-

lis szervezetek II. konferenciája a Magyar Népművelők Egyesülete szervezésében. A mintaértékű projektek, így a kárpátaljai programok bemutatásában **Zubánics László**, és **Dupka György** vett részt.

* Budapesten megalakult a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) Irodalmi tagozata, melynek vezetőjévé Mezey Katalint választották. Az ülés munkájában részt vettek **Vári Fábrián László**, **Nagy Zoltán Mihály** és **Füzesi Magda**, az MMA rendes tagjai is.

* A Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség szervezésében ismét megrendezésre került a Forrai Sándor Rovásírásverseny. A verseny névadója, Forrai Sándor, vidékünk szülötte, a legnevesebb székely-magyar rovásírás-kutató, aki 1903-ban született Munkácson.

* Az erdélyi *Irodalmi Szempont* c. a kortárs irodalmi közösségek blogja bemutatta az *Együtt* legújabb számát: <http://szempontom.blogspot.com/2012/03/megjelent-az-iroszovetseg-karpataljai.html>

* **Csordás László** *Katonának lenni idegenben* címmel írt recenziója **Vári Fábrián László** *Tábori posta* című könyvéről megjelent a *Hitelben* (2012/3., 120-122. o.), amelyet saját blogján is közzétett: csordaslaszlo.blogspot.com/2012/03/katonanak-lenni-idegenben.html

PROGRAMAJÁNLÓ, KIÁLLÍTÁSOK, ELŐADÁSOK

• A Péterfalvai Képtárban megtekinthetők a Munkácsy Mihály Alkotótábor tagjainak munkái, amelyek a képtár állományát gyarapítják: **Asztalos Éva** (Ungvár), **Bálint Lívía** (Nagydobrony), **Bartosh József**, **Bartosh Tatjana** (Beregszentmiklós), **Bilák Marina** (Rahó), **Fuchs Andrea** (Ungvár), **Darabán János** (Rahó), **Homoki Gábor** (Péterfalva), **Kalitics Erika** (Munkács), **Kutasi Xénia** (Bene), **Klisza János** (Ungvár), **Klisza Krisztina** (Ungvár), **Lőrincz István**, **Lőrincz Katalin** (Ungvár), **Matl Péter**, **Matl Szilárd** (Munkács), **Nigriny Edit** (Ungvár), **Prófusz Marianna** (Beregszász), **Réti János** (Ungvár), **Soltész Péter** (Ungvár).

• Kárpátalja kortárs képzőművészeinek, népművészeinek, fotóművészeinek állandó kiállítása a Péterfalvai Képtárban (Péterfalva, György Endre kastély). Tárlatvezető: **Borbély Ida** igazgató. A képtár eddig közel kétszáz képzőművészeti alkotással gyarapodott, a kárpátaljai jeles alkotók válogatott munkáiból állandó kiállítás nyílt: **Balla Pál**, **Habda László**, **Herc Jurij**, **Harangozó Miklós**, **Kassai Antal**, **Konratovics Ernő**,

Kosztруб Georgij, *Medveczkyné Luták Edit*, *Medveczky Miklós*, *Mikita Volodimir*, *Mitrik Mihajló*, *Prihogyko Vjacseszláv*, *Sütő János*, *Szakakandij Vaszil*, *Szaller Olekszandr*, *Zvenigorodszkij Vitalij* és mások, akiknek alkotásaival a tárlat reprezentálja Kárpátalja korábbi évtizedeinek festészetét. (Ungvár), **Soltész Gabriella** (Ungvár), **Picur Zoltán**, **Szajkó Tibor** (Beregszász).

• Az ugocsai népművészek alkotásainak, Tiszahát népének életvitelével kapcsolatos tárgyak állandó kiállítása a Tiszaháti Tájmuzeumban (Fogarasy-kúria, Tiszabökény-Farkasfalva). Tárlatvezető: **Borbély Ida** igazgató.

• **Lőrincz István** fotográfus (Ungvár) *III. Kárpátaljai kaleidoszkóp* című fotókiállítása az UNE Humán- és Természettudományi Magyar Karán.

• **Soltész Péter** (Ungvár) festőművész *Évszakok, emberek* című egyéni kiállítása az ungvári Váralja múzeum-kávéházban.

• **Garanyi József** és **Horváth Anna** valamint más bereg-vidéki képzőművész állandó emlékkiállítása a Beregvidéki Múzeumban.

• **Bartosh Tatjana**, **Bartosh József** és más kárpátaljai kortárs alkotók kiállítása a beregszentmiklósi várkastélyban.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENÉS ALATT,
ELŐKÉSZÜLETBEN:

* **Weinrauch Katalin.** *Kunkorodó kutyahang.* (Versek, mesék iskolásoknak). Kárpátaljai Magyar Könyvek 214. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.

* **Dupka György:** *A mi golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD jelentések tükrében 1944-1946).* (Előszó: dr. Tóth Mihály. Utószó: Alekszej Korszun). Kárpátaljai Magyar Könyvek 215. Szolvyvai Emlékparkbizottság–Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.

* **Vári Fábíán László.** *Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 216. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.

* **Lengyel János.** *Mitracsek úr elfuserált életének hiteles története. (Le(ngyel)-beszélések).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 217. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.

* **Nagy Zoltán Mihály.** *Túl a fényeken. (A Messze még az alkonyat című versesregény-trilógia harmadik része.)* Kárpátaljai Magyar Könyvek 218. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.

A könyvek elektronikus változata a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvasható: www.kmmi.org.ua

Összeállította: Dupka György

AZ OLVASÓHOZ

Folyóiratunk idén 10 éves, ezért úgy gondoljuk, eléggé nagykorú ahhoz, hogy saját lábán is megálljon – kezdetben legalább az egyiken. Ennek érdekében a 2012-es esztendőre előfizetőket toborzunk, akik az évi hat lapszámért 78 hrvnyával támogathatják a kárpátaljai magyar irodalmat.

Előfizetőink és támogatóink névsorát – engedelmükkel – lapszámainkban közzé tesszük. Felvilágosítást, további tájékoztatást a következő címek valamelyikén kaphatnak: egyutt.lap@gmail.com, varifabian@freemail.hu, kmmi@swi.net.ua, tikarsag@mekk.uz.ua

Tisztelettel és köszönettel:

A Szerkesztőbizottság

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV (1963) Nagyberég
BORBÉLY ANDRÁS (1982) Gyergyóremete
CSEH SÁNDOR (1949) Beregszász
CSORDÁS LÁSZLÓ (1988) Eszeny
DUPKA GYÖRGY (1952) Ungvár
ERNYEI BEÁTA (1988) Beregszász
LENGYEL JÁNOS (1973) Beregszász
LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ (1972) Csíkszereda
LŐRINCZ P. GABRIELLA (1982) Beregszász
NAGY GÁSPÁR (1949-2007)
ORTUTAY PÉTER (1942) Bélapátfalva
SZÖLLŐSY TIBOR (1940) Nyírmada
TAR BÉLA (1961) Szombathely
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ (1951) Mezővári
ZUBÁNIC LÁSZLÓ (1971) Gut

E lapszámunkat ZICHY MIHÁLY (1827-1906) műveivel illusztráltuk